

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
«ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ»

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**Αυτοεκτίμηση, Προσωπικός Μύθος και Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά
στην Εφηβεία και στην Πρώιμη Ενηλικίωση**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μπάτζου Κατερίνα

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2011

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Τσούρτου Βασιλική (επιβλέπουσα)

Κουγιουμουτζάκης Ιωάννης

Τριλίβα Σοφία

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε κατά την περίοδο Σεπτέμβριος 2010 – Φεβρουάριος 2011, στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτισμός και Ανθρώπινη Ανάπτυξη» του τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίησή της και ιδιαίτερα την επιβλέπουσα, κα. Βασιλική Τσούρτου, για την καθοδήγηση και την αμέριστη συμπαράστασή της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά τα μέλη της εξεταστικής επιτροπής: τον κ. Γιάννη Κουγιουμουτζάκη και την κα. Σοφία Τριλίβα για την επιστημονική τοποθέτηση και τις υποδείξεις τους. Όλους τους διδάσκοντες του τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, του τμήματος Φιλολογίας, του τμήματος Ψυχολογίας και του τμήματος Οικονομικών Σπουδών, που μου επέτρεψαν να συλλέξω τα δεδομένα μου για την έρευνα, παραχωρώντας μου χρόνο από τις διαλέξεις τους. Ευχαριστώ και τους φοιτητές που έλαβαν μέρος στην έρευνα χωρίς να έχουν άλλο κίνητρο πέρα από την αγάπη τους για την αναζήτηση της γνώσης και την επιστημονική έρευνα. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στην κα. Γεναράκη, της οποίας η βοήθεια για την συλλογή του δείγματος της έρευνας ήταν σημαντική.

Ευχαριστώ θερμά τους καθηγητές και την διευθύντρια του Πειραματικού Σχολείου Ρεθύμνης, κα. Βασιλάκη, καθώς και όλους τους μαθητές που έλαβαν μέρος στην έρευνα, για την προθυμία που έδειξαν και την άψογη συνεργασία.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω τους συναδέλφους μου μεταπτυχιακούς φοιτητές για την ανταλλαγή απόψεων, το ενδιαφέρον τους και τη συμπαράστασή τους σε όλα τα στάδια αυτής της προσπάθειας.

Ρέθυμνο, Φεβρουάριος 2011

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	ii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	v
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.....	vii
Περίληψη.....	2
Εισαγωγή.....	3
ΜΕΡΟΣ Α΄: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	
Η Έννοια του Εαυτού στην Εφηβεία.....	7
Η Ανάπτυξη του Εαυτού και η Συγκρότηση Ταυτότητας στην Εφηβεία:	
Ψυχοδυναμική Προσέγγιση	7
Η Αυτοαντίληψη στην Εφηβεία: Αναπτυξιακή- Γνωστική Προσέγγιση.....	17
Πρώιμη εφηβεία.....	19
Μέση εφηβεία.....	21
Όψιμη εφηβεία και πρώιμη ενηλικίωση.....	24
Η Αναπτυξιακή Πορεία της Αυτοεκτίμησης	26
Το Φαινόμενο του Εγωκεντρισμού κατά την Εφηβεία.....	34
Η Απαρχή της Έννοιας του Εγωκεντρισμού στον Piaget.....	34
Η Οπτική του Elkind για τον Εφηβικό Εγωκεντρισμό.....	37
Φανταστικό ακροατήριο.....	38
Προσωπικός μύθος.....	40
Η «Νέα ματιά» του Lapsley για το Φαινόμενο του Εγωκεντρισμού.....	42
Η Αναπτυξιακή Πορεία του Εγωκεντρισμού.....	46
Προσωπικός Μύθος και Αυτοεκτίμησης.....	54
Σχέση Ρισοκίνδυνης Συμπεριφοράς, Προσωπικού Μύθου και Αυτοεκτίμησης.....	59
Αναπτυξιακή Προσέγγιση της Ρισοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	59
Ρισοκίνδυνη Συμπεριφορά και Προσωπικός Μύθος.....	64
Ρισοκίνδυνη Συμπεριφορά και Αυτοεκτίμηση.....	70

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΡΕΥΝΑ

Μεθοδολογία.....	77
Υποθέσεις Εργασίας.....	77
Δείγμα.....	77
Ψυχομετρικά Εργαλεία.....	78
Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων.....	81
Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων.....	81
Μεταβλητές.....	82
Αποτελέσματα.....	83
Διαφορές στην Αυτοεκτίμηση κατά Ηλικία και Φύλο.....	83
Γενική αυτοεκτίμηση.....	84
Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης.....	83
Διαφορές στον Προσωπικό Μύθο κατά Ηλικία και Φύλο.....	88
Διαφορές στη Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά κατά Ηλικία και Φύλο.....	90
Διαφορές στον Εγωκεντρισμό κατά Ηλικία και Φύλο.....	95
Σχέση Αυτοεκτίμησης και Προσωπικού Μύθου.....	95
Γενική αυτοεκτίμηση.....	95
Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης.....	98
Σχέση Προσωπικού Μύθου και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	99
Σχέση Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς και Αυτοεκτίμησης.....	104
Γενική αυτοεκτίμηση.....	104
Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης.....	105
Σχέση Εγωκεντρισμού, Αυτοεκτίμησης, Προσωπικού Μύθου και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	107
Συζήτηση.....	111
Περιορισμοί Έρευνας.....	119
Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα.....	119
Βιβλιογραφία.....	121
Παράρτημα.....	138
Α: Ερωματολόγιο: Αυτοεκτίμηση και Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά.....	139
Β: Συναίνεση Γονέα.....	146
Γ: Έγκριση Διεξαγωγής Έρευνας.....	147

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας		Σελίδα
1.	Κατανομή του Δείγματος ως προς την Ηλικία και το Φύλο.....	77
2.	Κατανομή Μέσων Όρων Αυτοεκτίμησης κατά Ηλικία.....	83
3.	Κατανομή Μέσων Όρων των Ειδικών Προφίλ Αυτοεκτίμησης κατά Ηλικία και Φύλο.....	85
4.	Αυτοεκτίμηση και α) Σχέση με Γονείς, β) Εργασιακή Ετοιμότητα και γ) Συναισθηματικές Σχέσεις με το Αντίθετο Φύλο, κατά Ηλικία.....	87
5.	Η Διάσταση Παντοδυναμίας του Προσωπικού Μύθου κατά Φύλο.....	90
6.	Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά κατά Φύλο.....	91
7.	Συχνότητες της Επιλογής της Χρήση Ναρκωτικών Ουσιών ως Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	92
8.	Αυτοεκτίμηση, όταν Θεωρείται ότι Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων», κατά Ηλικία.....	93
9.	Αυτοεκτίμηση όταν Θεωρείται ότι Κάποιος κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «γιατί του Αρέσει να Κάνει αυτό που Απαγορεύεται.....	94
10.	Μέσοι Όροι Προφίλ Εγωκεντρισμού κατά Ηλικία και Φύλο.....	95
11.	Συσχέτιση Αυτοεκτίμησης και Παντοδυναμίας.....	96
12.	Αυτοεκτίμηση και Δήλωση «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας ή από τα Ατυχήματά μας, Άλλοτε πάλι το να Κάνουμε ένα Λάθος μας Κοστίζει πολύ».....	97
13.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση και Αίσθηση Παντοδυναμίας.....	98
14.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση και Προσωπικός Μύθος, όπως Φαίνεται από την Ερώτηση «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας ή από τα Ατυχήματά μας, Άλλοτε πάλι το να Κάνουμε ένα Λάθος μας Κοστίζει Πολύ» (ερ. 38).....	99
15.	Σχέση Παντοδυναμίας / Προσωπικού Μύθου με την Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά.....	100
16.	Σχέση της Πίστης ότι οι Έφηβοι-Νέοι «Μαθαίνουν από τα Λάθη τους» (Ερ. 38) με τη Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ.36).....	101

17.	Σχέση Ελέγχου της Συμπεριφοράς και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ.36).....	102
18.	Σχέση Παντοδυναμίας (Προσωπικού Μύθου) και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς, όταν οι Έφηβοι/Νέοι Ριψοκινδυνεύουν Συχνά «για να Τραβήξουν την Προσοχή των Άλλων».....	103
19.	Σχέση της Δήλωσης ότι «συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας» (Προσωπικός Μύθος) με την Επιλογή της «Χρήσης Ναρκωτικών Ουσιών» ως Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	104
20.	Σχέση Αυτοεκτίμησης και της Επιλογής Θεωρώ ως Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά το «να Κάνω Παρέα με Άτομα που Χρησιμοποιούν Βία ή να Εμπλακώ σε Συμμορίες».....	105
21.	Σχέση Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης με την Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ. 36).....	106
22.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση όταν Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων».....	107
23.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση, όταν Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων», κατά Ηλικία και Φύλο.....	108
24.	Συσχέτιση Εγωκεντρισμού με τη Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά και τον Προσωπικού Μύθο.....	110

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα	Σελίδα
1. Ιστόγραμμα Αυτοεκτίμησης.....	83
2. Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης κατά Ηλικία και Φύλο.....	84
3. Σφαιρική Αυτοεκτίμηση κατά Ηλικία και Φύλο.....	85
4. Αυτοεκτίμηση και Σχέση με Φίλους κατά Ηλικία και Φύλο.....	86
5. Αυτοεκτίμηση και Σχέση με τους Γονείς κατά Ηλικία και Φύλο.....	88
6. Αυτοεκτίμηση και Εργασιακή Ετοιμότητα κατά Ηλικία και Φύλο.....	88
7. Αυτοεκτίμηση και Συναισθηματικές Σχέσεις με το Αντίθετο Φύλο κατά Ηλικία και Φύλο.....	89
8. Η Διάσταση Παντοδυναμίας του Προσωπικού Μύθου κατά Ηλικία και Φύλο.....	90
9. Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά κατά Ηλικία και Φύλο.....	91
10. Ποσοστά % στην Επιλογή Θεωρώ ως Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά τη «Χρήση Ναρκωτικών Ουσιών» κατά Ηλικία.....	92
11. Αυτοεκτίμηση, Όταν Θεωρείται ότι Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων» κατά Ηλικία και Φύλο.....	93
12. Αυτοεκτίμηση, όταν Θεωρούν ότι Κάποιος κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο «γιατί του Αρέσει να Κάνει αυτό που Απαγορεύεται» κατά Ηλικία και Φύλο.....	94
13. Σχέση Αυτοεκτίμησης και Παντοδυναμίας (Ερ. 37).....	96
14. Αυτοεκτίμηση και Προσωπικός Μύθος, όπως Φαίνεται από την Δήλωση «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας ή από τα Ατυχήματά μας, Άλλοτε πάλι το να Κάνουμε ένα Λάθος μας Κοστίζει πολύ».....	97
15. Σχέση Παντοδυναμίας / Προσωπικού Μύθου και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς.....	100
16. Σχέση της Πίστης ότι οι Έφηβοι/Νέοι «Μαθαίνουν από τα Λάθη τους» (Ερ. 38) με τη Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ.36).....	101
17. Σχέση Ελέγχου της Συμπεριφοράς και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ.36).....	102

18.	Σχέση Αυτοεκτίμησης και Επιλογής Θεωρώ ως Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά το «να Κάνω Παρέα με Άτομα που Χρησιμοποιούν Βία ή να Εμπλακώ σε Συμμορίες».....	105
19.	Σχέση Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης με τη Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ.36).....	106
20.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση όταν «Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων».....	107
21.	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση και Επιλογή της Δήλωσης ότι «Κάποιος Κάνει κάτι Ριψοκίνδυνο για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων» κατά Ηλικία και Φύλο.....	109

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας μελέτης ήταν η διερεύνηση πιθανών συσχετίσεων μεταξύ της αυτοεκτίμησης, του προσωπικού μύθου και της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς. Σε δείγμα 180 υποκειμένων (έφηβοι και ενήλικες, ηλικίας 15-24 ετών), χορηγήθηκε το ερωτηματολόγιο «Πώς Αντιλαμβάνομαι τον Εαυτό μου» (ΠΑΤΕΜ IV) και πρόσθετες αυτοσχέδιες ερωτήσεις για την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και τον προσωπικό μύθο. Σύμφωνα με τα ευρήματα της παρούσας μελέτης, ως προς τις *διαφορές κατά ηλικία*, παρατηρήθηκε αύξηση της γενικής αυτοεκτίμησης στην πρώιμη ενηλικίωση και για τα δύο φύλα. Στον προσωπικό μύθο, στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και στον εγωκεντρισμό δεν διαπιστώθηκαν ηλικιακές διαφορές. Ως προς τις *διαφορές κατά φύλο*, τα κορίτσια φαίνεται να έχουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση στον τομέα των σχέσεων με τους φίλους. Από την άλλη πλευρά, τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερες τιμές στη σφαιρική αυτοεκτίμηση και στην διάσταση της παντοδυναμίας, καθώς επίσης παρουσίασαν υψηλότερες τάσεις για εμπλοκή σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, σε σχέση με τα κορίτσια. Τα ευρήματα της παρούσας μελέτης υποδεικνύουν ότι η αυξημένη αυτοεκτίμηση σχετίζεται με την αυξημένη αίσθηση παντοδυναμίας και την πίστη ότι μαθαίνει κανείς από τα λάθη του (προσωπικός μύθος). Η αίσθηση παντοδυναμίας βρέθηκε ότι σχετίζεται θετικά με την τάση για εμπλοκή σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές. Επιπλέον, στο δείγμα μας, η αυξημένη τάση για εμπλοκή σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, φαίνεται πως σχετίζεται θετικά με την πεποίθηση ότι μαθαίνει κανείς από τα λάθη του, την χαμηλή αίσθηση ελέγχου της συμπεριφοράς και την αυξημένη σφαιρική αυτοεκτίμηση. Τέλος, τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ενισχύουν την υπόθεση ότι ο εγωκεντρισμός συνδέεται περισσότερο με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και την αυτοεκτίμηση παρά με τον προσωπικό μύθο.

Λέξεις κλειδιά: εφηβεία, αυτοεκτίμηση, προσωπικός μύθος, ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της σχέσης αυτοεκτίμησης προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στην εφηβεία και στην αρχή της ενηλικίωσης. Θα γίνει, λοιπόν, μια προσπάθεια συζήτησης των εννοιών αυτών, σε αναπτυξιακό πλαίσιο, και θα αναζητηθούν οι μεταξύ τους κοινοί τόποι.

Η εφηβεία αποτελεί ένα μεταβατικό στάδιο της ανάπτυξης που δρομολογεί την είσοδο στην ενήλικη ζωή. Κατά την περίοδο αυτή, συντελούνται ραγδαίες αλλαγές σε βιοσωματικό, γνωστικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο. Ο έφηβος καλείται να αυτοπροσδιοριστεί εκ νέου με σκοπό την αυτονόμηση, την λήψη αποφάσεων, την αναζήτηση ενός αυθεντικού εαυτού και την απόκτηση μιας μοναδικής προσωπικής ταυτότητας. Η αναζήτηση πλευρών του εαυτού δεν είναι μια εύκολη υπόθεση για τον έφηβο, καθώς στο σύγχρονο, ταχύτατα μεταβαλλόμενο κοινωνικό πλαίσιο, οι εσωτερικές συγκρούσεις και οι αντιφάσεις που καλείται να αντιμετωπίσει - σ' αυτή τη φάση της ζωής του - οξύνονται.

Η έννοια του εαυτού, είναι μια σύνθετη εννοιολογική κατασκευή, η οποία περιλαμβάνει δύο βασικές συνιστώσες: την αυτοαντίληψη (γνωστική πλευρά του εαυτού) και την αυτοεκτίμηση ή σφαιρική αυταξία (συναισθηματική πλευρά του εαυτού) (Burns, 1979· Hattie, 1992· Harter, 1999· Μακρή-Μπότσαρη, 2001). Σε γνωστικό επίπεδο, ένα σημαντικό επίτευγμα, που επηρεάζει τον τρόπο που ο έφηβος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, αλλά και το ευρύτερο πλαίσιο που τον περιβάλλει, είναι η κατάκτηση της τυπικής σκέψης. Η τυπικές λειτουργίες επιτρέπουν στον έφηβο να σκέφτεται υποθετικά για το παρελθόν, το παρόν αλλά και για το μέλλον του.

Μερικοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η ανάδυση της τυπικής σκέψης οδηγεί τον έφηβο στον εγωκεντρισμό. Η έννοια του εγωκεντρισμού πρωτοεμφανίστηκε στα κείμενα του Jean Piaget γύρω στο 1923. Ο εγωκεντρισμός, αν και εισήχθη ως όρος από τον Piaget, απέκτησε διαστάσεις εφηβικού φαινομένου μέσα από τα κείμενα του μαθητή του, David Elkind (1967α), ο οποίος πρότεινε ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός αποτελείται από δύο κατασκευές: το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο, που μπορούν να εξηγήσουν συμπεριφορές που παρατηρούνται, κυρίως, κατά την εφηβεία. Ο ιδεασμός του φανταστικού ακροατηρίου ανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής των άλλων και συνεχώς αξιολογείται θετικά ή αρνητικά, ενώ ο προσωπικός μύθος ανακλά της αίσθηση του εφήβου ότι είναι άτρωτος, μοναδικός και παντοδύναμος («ό,τι κι αν συμβεί, εγώ θα τα καταφέρω»). Τόσο ο ιδεασμός του προσωπικού μύθου, όσο

και το φανταστικό ακροατήριο, θεωρείται ότι επιδρούν σημαντικά στην διατήρηση ή μη της αυτοεκτίμησης του εφήβου και επηρεάζουν την συμπεριφορά του.

Ως προς τις αλλαγές που παρατηρούνται στην συμπεριφορά του εφήβου, κατά την μεταβατική περίοδο της εφηβείας, αναφέρονται αυξημένα ποσοστά ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς. Η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, στην παρούσα εργασία, θα συζητηθεί ως ένα λειτουργικό-ενδημικό χαρακτηριστικό κατά την εφηβεία και όχι ως αποκλίνουσα συμπεριφορά ή ένδειξη ψυχοπαθολογίας. Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά έχει συνδεθεί, αφενός με τον προσωπικό μύθο – στη βάση της υπόθεσης ότι οι αισθήσεις της παντοδυναμίας και του άτρωτου οδηγούν τον έφηβο στο να εμπλέκεται σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, μη λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις -, αφετέρου με την υψηλή ή χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος τίθεται το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας. Στο *Πρώτο Κεφάλαιο*, θα συζητηθεί η έννοια του εαυτού κατά την εφηβεία και την πρώιμη ενηλικίωση. Στα υποκεφάλαια, θα συζητηθούν η ανάπτυξη του εαυτού και η συγκρότηση της ταυτότητας στην εφηβεία, όπως αυτές προκύπτουν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση ψυχοδυναμικών θεωριών και η αντίληψη του εαυτού, όπως αυτή προσεγγίζεται από αναπτυξιακές-γνωστικές θεωρίες. Θέτοντας το θεωρητικό πλαίσιο των παραγόντων που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και την αντίληψη του εαυτού, θα αναζητηθεί ερευνητικά η αναπτυξιακή πορεία της αυτοεκτίμησης από την πρώιμη εφηβεία μέχρι την πρώιμη ενηλικίωση.

Στο *Δεύτερο Κεφάλαιο*, θα παρουσιαστούν οι σημαντικότερες θεωρίες γύρω από το φαινόμενο του εφηβικού εγωκεντρισμού, ξεκινώντας με την παράθεση των απόψεων του Jean Piaget, συνεχίζοντας με την εξέλιξη της θεωρίας του μέσα από την οπτική του David Elkind και καταλήγοντας στην αναθεωρημένη «Νέα Ματιά» του Daniel Lapsley. Στη συνέχεια, θα περιγραφούν η αναπτυξιακή πορεία του εγωκεντρισμού, από την πρώιμη εφηβεία ως την πρώιμη ενηλικίωση, και η σχέση του προσωπικού μύθου με την αυτοεκτίμηση, όπως αυτές προκύπτουν από τα ερευνητικά δεδομένα.

Στο *Τρίτο Κεφάλαιο*, θα γίνει μια προσπάθεια αναζήτησης της αλληλεπίδρασης αυτοεκτίμησης και προσωπικού μύθου με τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά. Αρχικά, θα γίνει αναφορά στην αναπτυξιακή διάσταση και πορεία της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς και κατόπιν θα αναζητηθεί η σχέση της με τον προσωπικό μύθο και με την αυτοεκτίμηση.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται το δεύτερο μέρος της εργασίας, το ερευνητικό, στο οποίο περιγράφονται η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας. Στο κεφάλαιο *Μεθοδολογία*, περιγράφονται οι υποθέσεις εργασίας, το δείγμα, ο τρόπος συλλογής των

δεδομένων, τα ψυχομετρικά εργαλεία, καθώς και η μέθοδος στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων και οι μεταβλητές. Στο κεφάλαιο *Αποτελέσματα*, εκτίθενται αναλυτικά τα ευρήματα της έρευνας, τα οποία προέκυψαν από την στατιστική ανάλυση των δεδομένων. Κάθε υποκεφάλαιο του κεφαλαίου αυτού αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα. Τέλος, στο κεφάλαιο *Συζήτηση*, επιχειρείται η ερμηνευτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Ακολουθούν η *Βιβλιογραφία* και το *Παράρτημα*. Στο Παράρτημα παρουσιάζονται αυτούσιο το ερωτηματολόγιο που χορηγήθηκε στους εφήβους, η συνοδευτική επιστολή για τη συναίνεση των γονέων και η έγκριση διεξαγωγής της έρευνας - στο Πειραματικό σχολείο του Ρεθύμνου - από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Η Έννοια του Εαυτού στην Εφηβεία

Η Ανάπτυξη του Εαυτού και η Συγκρότηση Ταυτότητας στην Εφηβεία: Ψυχοδυναμική Προσέγγιση

Πολλοί θεωρητικοί έχουν περιγράψει την εφηβεία ως μια περίοδο «θυελλώδη και αγχωτική» (Hall, 1904, βλ. σχετικά White, 1997), όπου συντελούνται πολλές βιοψυχοκοινωνικές αλλαγές. Η εφηβεία εκλαμβάνεται ως μια εγγενής περιόδος «αναδιοργάνωσης», εξαιτίας των αναπόφευκτων βιολογικών, σωματικών και συναισθηματικών αλλαγών που προκαλεί η ανάπτυξη της ήβης (Blos, 1962, 1967, 1968· S. Freud, 1905/1953· A. Freud, 1958/1998, 1966 /2007· Erikson, 1968· Marcia, 1980).

Ο Hall (1904), στην θεωρία του περί «ανακεφαλαίωσης»¹, έχει τονίσει τον ρόλο των ορμονικών αλλαγών κατά την ήβη, οι οποίες προκαλούν αναστάτωση τόσο στο ίδιο τον έφηβο, όσο και στα πρόσωπα που τον περιβάλλουν. Έχει υποστηρίξει ότι «η εφηβεία είναι μια περίοδος ταλαντεύσεων και αντιθέσεων μεταξύ αδράνειας και διέγερσης, ευχαρίστησης και πόνου, αυτοπεποίθησης και ταπεινοφροσύνης, εγωισμού και αλτρουισμού, κοινωνικότητας και μοναξιάς, ευαισθησίας και αδιαφορίας, γνώσης και πράξης, συντηρητισμού και εικονοκλασίας, αίσθησης και νόησης... Ιδιαίτερα στην αρχή της εφηβείας, ο έφηβος θεωρείται ότι έχει οξύτατη αντίληψη και ανοσία, όταν εκτίθεται στον κίνδυνο» (βλ. White, 1997, σ. 82).

Η ψυχοδυναμική προσέγγιση του Freud (1905/1953) τόνιζε ιδιαίτερα τη σημαντικότητα των ορμονικών αλλαγών κατά την ήβη, οι οποίες θεωρούσε ότι διαταράσσουν την ψυχική ισορροπία που είχε επιτευχθεί, κατά την περίοδο της λανθάνουσας ψυχοσεξουαλικής κατάστασης, στην παιδική ηλικία. Οι ορμονικές αλλαγές προκαλούν αύξηση των σεξουαλικών κινήτρων και ο έφηβος βρίσκεται αντιμέτωπος με μια περίοδο ενδοψυχικής κρίσης και παλιών ψυχοσεξουαλικών συγκρούσεων. Ο Freud υποστήριξε ότι η βασική πρόκληση στην εφηβεία είναι η αποκατάσταση και η επίλυση αυτών των παλιών συγκρούσεων και η σεξουαλική ωρίμανση του ατόμου, προκειμένου να φτάσει στο πιο ώριμο στάδιο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης -στο γεννητικό στάδιο- και να συνάψει ώριμες σεξουαλικές σχέσεις με συντρόφους (Freud, 1905/1953). Ο ίδιος δεν έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο τι συμβαίνει στην εφηβεία, καθώς θεωρούσε ότι η πορεία της

¹ Ο όρος «ανακεφαλαίωση» αναφέρεται στην υπόθεση ότι η ανάπτυξη του παιδιού ανακεφαλαιώνει την ανθρώπινη εξέλιξη. Δηλαδή, συμπυκνώνει το επιχείρημα ότι η οντογένεση ανακεφαλαιώνει τη φυλογένεση (Hall, 1904, βλ. σχετικά στο White, 1997).

ανάπτυξης στην εφηβεία και στην ενήλικη ζωή, καθορίζεται από τα βιώματα των πρώτων 5-6 χρόνων και την επίλυση των οιδιπόδειων συμπλεγμάτων (Austrian, 2008).

Η κόρη του Sigmund Freud, η Anna Freud (1958/1998, 1966 /2007), περιέγραψε την εφηβεία ως μια περίοδο «κανονιστικής αναταραχής», όπου οι έφηβοι πρέπει να αποκοπούν από τους γονείς τους για να αναπτύξουν την ενήλικη τους ταυτότητα. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή ως «αποδέσμευση». Κατά την εφηβεία, με την έλευση της φυσικής σεξουαλικής ωρίμανσης και την συνακόλουθη διέγερση των ενορμητικών διαδικασιών, η ισορροπία ανάμεσα στο Εγώ και στο Εκείνο (id), διαταράσσεται. Η λίμπιντο αυξάνεται και εισρέει στην ψυχική ενέργεια, με αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του Εγώ και την ισχυροποίηση του Εκείνου. Η μεταβολή αυτή οφείλεται στο ότι το Εγώ, κατά την εφηβεία, είναι ακόμα υπό διαμόρφωση και μεταβάλλεται, άρα ανεπαρκές, ενώ το Εκείνο παραμένει σχετικά σταθερό σε όλη του τη ζωή. Το Εγώ προσπαθεί να διατηρήσει τον χαρακτήρα που διαμορφώθηκε κατά την λανθάνουσα περίοδο και να επανεδραιώσει τον προηγούμενο συσχετισμό δυνάμεων, ανάμεσα στο Εγώ και στο Εκείνο, χρησιμοποιώντας όλες τις αμυντικές μεθόδους, στις οποίες προσέφευγε σ' εκείνη την περίοδο: απώθηση, μετάθεση, προβολή, άρνηση, στροφή ενάντια στον ίδιο τον εαυτό και αντιστροφή.

Η αυξημένη φαντασιωσική δραστηριότητα ή η εγκληματική συμπεριφορά σημαίνουν μερική επιτυχία του Εκείνου, ενώ η παρουσία διαφόρων μορφών άγχους, η ανάπτυξη ασκητικών γνωρισμάτων και οι αναστολές δηλώνουν μια πιο σθεναρή άμυνα του Εγώ. Αν η απόσυρση της λίμπιντο από τους γονείς, δεν επενδυθεί σε εξωτερικά αντικείμενα, τότε παραμένει στον εαυτό και εμφανίζονται ιδέες μεγαλείου, φαντασιώσεις απεριόριστης δύναμης πάνω στους άλλους ή μοναδικών ικανοτήτων και επιτυχιών σε έναν ή περισσότερους τομείς. Από την άλλη, η κάθεξη της λίμπιντο στον εαυτό μπορεί να οδηγήσει σε υποχονδριακές αισθήσεις, ότι αλλάζει το σώμα και αποτελεί ένδειξη αρχικού σταδίου ψυχωτικής διαταραχής. Οι παραπάνω μεταβολές επηρεάζουν σημαντικά την αίσθηση των εφήβων τόσο για τον εαυτό τους, όσο και για την συμπεριφορά τους και, κατά την Freud, είναι αναπόφευκτο να μην διαταράξουν την ενδοψυχική τους ισορροπία (A. Freud, 1958/1998, 1966/2007). Η Anna Freud (1966/2007) έχει γράψει χαρακτηριστικά ότι «οι έφηβοι είναι υπερβολικά εγωιστές, θεωρούν τον εαυτό τους ως το κέντρο του σύμπαντος και το μοναδικό αντικείμενο ενδιαφέροντος και όμως, σε καμία άλλη φάση της ζωής τους δεν είναι ικανοί για τόση αυτοθυσία και αφοσίωση» (σ. 137).

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και η θεώρηση του Blos (1962, 1967) για την ανάπτυξη του εαυτού στην εφηβεία. Ο Blos (1967) θεωρεί ολόκληρη την εφηβεία², -από την πρώιμη εφηβεία έως την όψιμη εφηβεία -, ως τη δεύτερη φάση εξατομίκευσης-αποχωρισμού. Η πρώτη φάση εξατομίκευσης, όπως περιγράφηκε από τους Mahler, Pine, και Bergman (1975), ολοκληρώθηκε στο τέλος του τρίτου χρόνου με την απόκτηση σταθερού αντικειμένου, την διαφοροποίηση του εαυτού του νηπίου από τον εαυτό της μητέρας και την εσωτερίκευση της αναπαράστασης της μητέρας (Blos, 1967· Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009). Το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, μέσω της δεύτερης διαδικασίας εξατομίκευσης-αποχωρισμού, είναι η εγκατάλειψη της ενέργειας που διοχετευόταν από αυτή την εσωτερικευμένη αναπαράσταση. Και οι δύο περίοδοι χαρακτηρίζονται από μια πιεστική ανάγκη για αλλαγές στην ψυχική δομή, σε εναρμόνιση με την ορμή προς την ωριμότητα (Kroger, 2007).

Η εφηβεία, λοιπόν, είναι μια περίοδος, κατά την οποία χαλαρώνουν οι δεσμοί με τους γονείς και ο έφηβος διεκδικεί την αυτονομία του, προκειμένου να αναπτύξει μια ξεχωριστή ταυτότητα. Η έναρξη της διαδικασίας αποδέσμευσης από τους γονείς και της επένδυσης της συναισθηματικής και σεξουαλικής ενέργειας σε εξω-οικογενειακά άτομα, συμπίπτει με την πρώιμη εφηβεία (Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009). Ο αποχωρισμός από τους γονείς σημαίνει, ταυτόχρονα, εγκατάλειψη των ναρκισσιστικών δεσμών που συντηρούσαν την αυτοεκτίμηση κατά την παιδική ηλικία. Στην παιδική ηλικία, οι γονείς είναι μια σημαντική πηγή αυτοεκτίμησης και η θετική και γεμάτη αγάπη σχέση τους με το παιδί ανεφοδιάζει την ναρκισσιστική αγάπη του παιδιού για τον εαυτό του. Αντίστοιχα, το παιδί επενδύει στους γονείς με έναν ναρκισσιστικό θαυμασμό. Οι γονείς στα μάτια του είναι παντοδύναμοι, μη ρεαλιστικά υπερεκτιμημένοι και αποτελούν το αντικείμενο αγάπης του παιδιού. Στην πρώιμη εφηβεία, αυτή η ναρκισσιστική επένδυση διαταράσσεται. Καθώς, ο έφηβος αρχίζει να αποδεσμεύεται, συντελείται μείωση στη ναρκισσιστική ικανοποίηση που πήγαζε από την γονική αγάπη και τα ναρκισσιστικά αισθήματα προς τους γονείς αποσύρονται. Προκειμένου να αντισταθμιστεί η απώλεια της ναρκισσιστικής ικανοποίησης και να ενισχυθεί η αυτοεκτίμηση που στηριζόταν στην θετική στάση των γονιών, ο ναρκισσισμός πρέπει να επενδυθεί σε νέα άτομα ή ομάδες, διαφορετικά εγκλωβίζεται στον ίδιο τον εαυτό (Blos, 1962).

² Το αναπτυξιακό μοντέλο του Blos περιλαμβάνει την α) πρόεφηβεία που διαρκεί από τα 11-13 έτη, β) την εφηβεία που διαρκεί από τα 13-18 έτη και χωρίζεται σε δύο φάσεις: την πρώιμη εφηβεία (13-15 έτη) και την κυρίως εφηβεία (15-18 έτη), γ) την όψιμη εφηβεία, που διαρκεί από τα 18-20 έτη και δ) την μετεφηβεία που καλύπτει τα πρώτα χρόνια της ενηλικίωσης (βλ. Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009, σ. 99).

Κατά τον Blos (1962), αυτές οι μεταβατικές ταυτίσεις βοηθούν τον έφηβο να μεταβεί από την πρωταρχική ταύτιση με τους γονείς, σε μια τελική ανάπτυξη της προσωπικής του ταυτότητας και στην αναγνώριση της μοναδικότητας του εαυτού και των άλλων. Επιπλέον, αυτές οι μεταβατικές ταυτίσεις προστατεύουν τον έφηβο από αισθήματα μοναξιάς, απόγνωσης, σύγχυσης και απώλειας του εαυτού και συμβάλλουν στην μείωση της εστίασης στον εαυτό, καθώς η ναρκισσιστική ικανοποίηση προσφέρεται μέσω των άλλων στον εαυτό του και όχι από τον ίδιο τον εαυτό. Αντίθετα, η αποδέσμευση από τους δεσμούς ταύτισης ακολουθείται από αυξημένο άγχος, ευσυγκινησία, επικέντρωση στον εαυτό και προσήλωση-αφοσίωση στον εαυτό.

Κατά την Cramer (1995), ο αμυντικός ναρκισσισμός είναι χαρακτηριστικό των εφήβων, οι οποίοι αναπόφευκτα βιώνουν απογοήτευση, καθώς έρχονται αντιμέτωποι με τη συνειδητοποίηση μιας νέας γι' αυτούς πραγματικότητας. Η απώλεια των ναρκισσιστικών μηχανισμών άμυνας αποτελεί πηγή άγχους. Ο Freud (1914/1957) έχει περιγράψει έναν δεύτερο τύπο ναρκισσισμού, ο οποίος δεν λειτουργεί ως αμυντικός μηχανισμός, αλλά συνδέεται με την ανάπτυξη και διατήρηση του ιδανικού εαυτού του ατόμου. Αυτός ο τύπος ναρκισσισμού σχετίζεται με την διαδικασία ταύτισης με τους άλλους και συμβάλλει στην υγιή αυτοεκτίμηση. Κατά τον Blos (1962), το εφηβικό Εγώ εξελίσσεται ακανόνιστα, δίνοντας προτεραιότητα σε διάφορες άμυνες και προσαρμοστικές λειτουργίες σε διαφορετικές φάσεις της ανάπτυξης. Προτείνεται ότι υπάρχει εναλλαγή ανάμεσα σε ναρκισσιστικούς μηχανισμούς άμυνας και μηχανισμούς άμυνας του Εγώ, με σκοπό να διατηρηθεί η αυτοεκτίμηση. Η ταύτιση είναι ένας μηχανισμός άμυνας που παρατηρείται συχνότερα στην όψιμη εφηβεία (A. Freud, 1966/2007· Cramer, 1987, 1991, 1995), καθώς τότε οι προηγούμενες παιδικές ταυτίσεις αναδιοργανώνονται, τροποποιούνται, εγκαταλείπονται ή συντονίζονται σε ένα νέο σχηματισμό που αποτελεί την, κατά Erikson (1968), «πραγμάτωση ταυτότητας». Σύμφωνα με τον Erikson (1968), «η διαμόρφωση της ταυτότητας, τελικά, αρχίζει, όταν η χρησιμότητα των ταυτίσεων τελειώνει» (σ. 159).

Κατά την *κυρίως εφηβεία*, αναδύονται νέα σεξουαλικά κίνητρα που προκαλούν άγχος στον έφηβο. Οι έφηβοι εγκαταλείπουν τις ναρκισσιστικές τάσεις, επιτρέποντας την αναζήτηση ετερόφυλων αντικειμένων αγάπης. Σ' αυτή τη φάση το απόλυτο κατόρθωμα είναι η διαμόρφωση σεξουαλικής ταυτότητας (Blos, 1967, 1968· Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009). Ο έφηβος, πλέον, χρησιμοποιεί μηχανισμούς άμυνας, όπως α) τον ασκητισμό με τη μορφή της αυταπάρνησης των δραστηριοτήτων που προκαλούν ευχαρίστηση, προσπαθώντας να απαγορεύσει την έκφραση των ενστικτωδών επιθυμιών και β) την εκλογίκευση, με την μορφή της επιχειρηματολογίας-αμφισβήτησης και της αντιπαράθεσης

που αναπαριστά την μετατροπή των ενστικτωδών επιθυμιών σε πιο αποδεκτές ιδέες, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις νέες σεξουαλικές ενορμήσεις. Επίσης, αυτή την περίοδο είναι περισσότερο έκδηλες οι φαντασιώσεις, οι οποίες αναπαριστούν πρόβες ή «δοκιμαστικές δράσεις».

Κατά την *όψιμη εφηβεία*, η δεύτερη φάση εξατομίκευσης οδεύει προς την πραγμάτωσή της. Ο τρόπος που θα αντιμετωπίσει ο έφηβος τα τραύματα των προηγούμενων φάσεων καθορίζει την, επιτυχή ή μη, έκβαση της πραγμάτωσης αυτής. Ο Blos (1968) θεωρεί ότι ο χαρακτήρας του ατόμου δημιουργείται μέσω των συγκρούσεων και της προσαρμογής, μετά από την έκθεση του ατόμου σε επικίνδυνες καταστάσεις. Το αναπτυξιακό καθήκον αυτής της περιόδου είναι η διαμόρφωση ενός ενοποιημένου Εγώ, το οποίο θα μπορεί να εκφράζεται μέσα από την σταθερότητα στην εργασία, στις σχέσεις και στην ιδεολογία. Στην *όψιμη εφηβεία*, η ενότητα του Εγώ αποκαθίσταται, οι αναπαραστάσεις του αντικείμενου αποκτούν σταθερότητα και αμετάβλητα όρια, η διατήρηση της ναρκισσιστικής ισορροπίας εσωτερικεύεται, η ψυχική δομή σταθεροποιείται και οι έφηβοι γίνονται, πλέον, λιγότερο ευάλωτοι σε παλινδρομήσεις. Επιπλέον, οι έφηβοι αποκτούν την ικανότητα για στοχοθετημένη δράση, κοινωνική ένταξη, προβλεπτικότητα, συναισθηματική σταθερότητα και αυτοεκτίμηση (Blos, 1962, 1968; Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009).

Στη *μετεφηβεία*, εφόσον ο έφηβος/νέος έχει διαχειριστεί τις προηγούμενες συγκρούσεις που δημιουργήθηκαν κατά την πρώιμη και κυρίως εφηβεία, αποτελεσματικά, και έχει καταφέρει να επιτύχει την σταθεροποίηση των κοινωνικών ρόλων και των ταυτίσεων κατά την *όψιμη εφηβεία*, το καθήκον να εναρμονίσει τις διάφορες πλευρές της προσωπικότητάς του, παραμένει. Το βασικό καθήκον αυτής της φάσης είναι να συμφιλιώσει τα επιτεύγματα των προηγούμενων φάσεων σε μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Οι μετέφηβοι βασίζονται πλέον περισσότερο στην αξιοπρέπεια και την αυτοεκτίμησή τους, παρά στους περιορισμούς του Υπερεγώ και την ικανοποίηση των ενστίκτων. Τώρα πια, το ιδανικό Εγώ των μετεφήβων αναλαμβάνει την ελεγκτική λειτουργία, αντί του Υπερεγώ (Blos, 1962). Επίσης, σε αυτή τη φάση αναμένεται η επιλογή επαγγέλματος, ενός σταθερού ερωτικού δεσμού, του γάμου και της γονικότητας (Palombo, Bendiscen, & Kohn, 2009)

Σταδιακά, η ψυχοδυναμική θεώρηση απομακρύνθηκε από την ανάλυση των σεξουαλικών κινήτρων και των μηχανισμών άμυνας και επικεντρώθηκε στις δεξιότητες και ικανότητες που αναπτύσσει το άτομο για να επιλύσει εσωτερικές συγκρούσεις και να

εδραιώσει ή να διατηρήσει ώριμες σχέσεις με τους άλλους, ειδικά εκτός του οικογενειακού πλαισίου (Erikson, 1968· Marcia, 1980).

Ο Erikson (1968) πρότεινε ότι η εφηβεία είναι μια περίοδος πειραματισμού ρόλων, και εξερεύνησης του εαυτού, όπου μέσω αυτών των διαδικασιών, ο έφηβος αναπτύσσει μια συνεκτική αίσθηση ταυτότητας. Όπως και ο Blos (1962), θεωρούσε ότι η διαμόρφωση του εαυτού ολοκληρώνεται κατά την εφηβεία και όχι νωρίτερα, συνεχίζει, όμως, να εξελίσσεται και κατά την ενηλικίωση. Κατά τα τέσσερα προηγούμενα στάδια, το άτομο έχει ήδη αποκτήσει κάποιας μορφής εμπιστοσύνη στον εαυτό του και στους άλλους, είναι ικανό να αναλάβει πρωτοβουλίες που οδηγούν σε προκαθορισμένο στόχο και είναι φιλόπονο. Κατά τον Erikson (1968), ο αναπτυξιακός στόχος στην εφηβεία είναι η διασφάλιση μιας σταθερής ταυτότητας και η αποφυγή της σύγχυσης ταυτότητας, καθώς έχει να αντιμετωπίσει μια ψυχολογική αναστάτωση, που πηγάζει από την γενετήσια ωρίμανση και την αβεβαιότητα της ανάληψης ενήλικων ρόλων. Σε αυτό που διαφοροποιείται η θεώρηση του Erikson από τις θέσεις των προηγούμενων ψυχαναλυτών είναι ότι ο έφηβος, όντας περισσότερο ενσυνείδητος, χρειάζεται να επαναπροσδιορίσει και να επανεκτιμήσει τον εαυτό του σε σωματικό, κοινωνικό και συναισθηματικό επίπεδο, όχι μόνο σε σχέση με τα κοντινά πρόσωπα που τον περιβάλλουν, αλλά και σε σχέση με την κοινωνία. Ο Erikson έχει υποστηρίξει σχετικά ότι «[οι έφηβοι] μερικές φορές με πάθος και συχνά με περιέργεια, ανησυχούν για το πώς φαίνονται στα μάτια των άλλων σε σύγκριση με το τι αισθάνονται οι ίδιοι ότι είναι και τους απασχολεί το πώς θα συνδέσουν τους ρόλους και τα καθήκοντα (tasks) που δημιουργήθηκαν νωρίτερα με το ιδανικό σύγχρονο πρότυπο» (σ.128).

Η διερεύνηση του εαυτού, λοιπόν, στοχεύει στην ανακάλυψη και στην έκφραση της ατομικότητας των εφήβων. Οι έφηβοι αναζητούν μια νέα αίσθηση συνέχειας και ομοιότητας και για να την αποκτήσουν, θα πρέπει να αντιμετωπίσουν παλαιότερες κρίσεις, πριν υιοθετήσουν μια τελική σταθερή ταυτότητα. Η ταυτότητα προκύπτει, από τη μία πλευρά, από την συμμόρφωση και την αφομοίωση των ταυτίσεων της παιδικής ηλικίας και από την άλλη, από την προσήλωση σε έναν νέο σχηματισμό, όπου ο τρόπος που, η κοινωνία, αναγνωρίζει τους νέους έχει εξέχουσα θέση. Αν δεν επιτευχθεί αυτή η σύνθεση, ο έφηβος μπορεί να βιώσει ολοκληρωτική αμφισβήτηση του εαυτού (Erikson, 1968). Η αναζήτηση μιας ισορροπίας ανάμεσα στην διαμόρφωση ταυτότητας και στη σύγχυση ταυτότητας συμπίπτει με την μέση εφηβεία (Kroger, 2007). Η μέση εφηβεία για πολλούς εφήβους ξεκινάει με την ανάπτυξη νέων ταυτίσεων. Το καθήκον τώρα είναι η επεξεργασία των επιλογών και των αποφάσεων προηγούμενων δεσμεύσεων και η μακροχρόνια

δέσμευση σε μια ταυτότητα ενήλικα. Ο Erikson (1968) χαρακτηριστικά έχει αναφέρει ότι για κάποιους εφήβους που βιώνουν σύγχυση, είναι καλύτερο να είναι κάποιοι άλλοι και όχι ο εαυτός τους, παρά να αγωνιστούν για να ενσωματώσουν ξανά το παρελθόν στο παρόν, προκειμένου να υπάρξει συνέχεια της προηγούμενης ύπαρξής τους στο μέλλον.

Στο τελικό στάδιο διαμόρφωσης της ταυτότητας, ο έφηβος είναι πιο επιρρεπής στην σύγχυση ρόλων, και αυξάνονται οι πιθανότητες να βιώσει τη λεγόμενη «κρίση ταυτότητας». Ο Erikson έχει τονίσει ότι το άτομο έχει μεγαλύτερη επίγνωση της ταυτότητάς του, όταν αισθάνεται πως την κατακτά ή όταν πρόκειται να αντιμετωπίσει μια κρίση και να βιώσει τη σύγχυση ταυτότητας. Όταν οι διαδικασίες της διαμόρφωσης ταυτότητας παρατείνονται, η ενασχόληση με την αυτοεικόνα κυριαρχεί (Erikson, 1968). Έτσι, η μέση και όψιμη εφηβεία, εκλαμβάνονται ως μια «ψυχολογική πίστωση χρόνου» (moratorium), όπου ο πειραματισμός ρόλων και η πραγμάτωση ενήλικης ταυτότητας, μπορεί να ξεκινήσουν ενσυνείδητα. Η ψυχολογική πίστωση χρόνου εξυπηρετεί στη σύνθεση όλων των προηγούμενων ταυτίσεων της παιδικής ηλικίας και της πρώιμης εφηβείας, σε μια νέα δομή ταυτότητας που είναι μοναδική. Κατά την περίοδο αυτή, οι έφηβοι θα πρέπει να είναι ελεύθεροι από υπερβολικές ευθύνες και ρόλους ενηλίκων, προκειμένου να χτίσουν μια ισχυρή αίσθηση ταυτότητας. Επιπλέον, ο Erikson (1968) έχει υποστηρίξει ότι στις προηγούμενες εποχές ήταν πιο εύκολο να διαμορφωθεί μια σταθερή ταυτότητα, καθώς οι πιθανές ταυτίσεις ήταν πιο περιορισμένες σε σύγκριση με την σύγχρονη μαζικοποιημένη κοινωνία, όπου οι ευρεία κοινωνικοποίηση που την χαρακτηρίζει, απαιτεί την ανάληψη πολλαπλών ρόλων.

Ο Marcia (1966, 1980) βασισμένος στην θεωρία του Erikson, περιέγραψε τέσσερις μορφές ταυτότητας. Οι ταυτότητες αυτές διαφοροποιούνται με βάση δυο παράγοντες. Ο πρώτος σχετίζεται με το κατά πόσο έχει επιτευχθεί μια δέσμευση ή ένα θρησκευτικό και πολιτικό ιδεολογικό σύστημα, σε επαγγελματικούς στόχους και αξίες ή σε διαπροσωπικές σχέσεις, σε μια σεξουαλική ταυτότητα και σε ρόλους φύλου. Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με το κατά πόσο το άτομο έχει βιώσει κάποια σύγκρουση ή κρίση, στην προσπάθειά του να εδραιώσει αυτές τις αξίες, τις απόψεις και τους στόχους. Σύμφωνα με τον Marcia (1966, 1980), λοιπόν, τα άτομα που δεν έχουν επιτύχει δέσμευση και ίσως δεν έχουν βιώσει κάποια κρίση, θεωρείται ότι εμφανίζουν «διάχυση ταυτότητας». Εκείνα που έχουν επιτύχει δέσμευση, αλλά όχι στη βάση της εμπειρίας μιας προσωπικής κρίσης (το πιθανότερο είναι ότι έχουν αποδεχτεί χωρίς αμφισβήτηση τις αξίες, τις απόψεις και τους στόχους των γονιών τους ή άλλων σημαντικών κοινωνικών ομάδων), θεωρείται ότι εμφανίζουν «αποκλεισμό». Εκείνα τα άτομα που δεν έχουν επιτύχει δέσμευση, αλλά

βίωσαν μια κρίση πρόσφατα, θεωρείται πως εμφανίζουν «*αναστολή*». Τέλος, τα άτομα που έχουν βιώσει μια κρίση και έχουν επιτύχει μια δέσμευση, θεωρείται ότι βιώνουν την «*επίτευξη ταυτότητας*».

Σε ερευνητικό επίπεδο, αυτές οι τέσσερις διεργασίες (διάχυση, αποκλεισμός, αναστολή και επίτευξη ταυτότητας) έχουν μελετηθεί στην όψιμη εφηβεία (Marcia, 1980) και βρέθηκε ότι τα άτομα που βιώνουν την μορφή της επίτευξης ταυτότητας και τον αποκλεισμό παρουσιάζουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα άτομα με αναστολή και διάχυση ταυτότητας. Επιπλέον, τα άτομα με αποκλεισμό ταυτότητας, ανέφεραν λιγότερο άγχος, ενώ τα άτομα με αναστολή ταυτότητας και με διάχυση ταυτότητας, ανέφεραν υψηλό άγχος. Διαχρονικές έρευνες δείχνουν, πως στην όψιμη εφηβεία μειώνονται τα άτομα με ταυτότητες αποκλεισμού και με ταυτότητες διάχυσης, ενώ αυξάνεται η συχνότητα της αναστολής ταυτότητας και της επίτευξης ταυτότητας (Kroger & Haslett, 1988). Σε παρόμοια έρευνα, βρέθηκε ότι η διάχυση ταυτότητας (μικρή επιλογή, χαμηλή δέσμευση) είναι η πιο ανώριμη και λιγότερο περίπλοκη κατάσταση και αντανακλά μια έλλειψη ενδιαφέροντος για την κατεύθυνση της ζωής κάποιου στο παρόν και στο μέλλον. Τα άτομα που παραμένουν σε σύγχυση, ως προς τη δέσμευσή τους σε μια ταυτότητα, πέρα από την πρώιμη και τη μέση εφηβεία, έχει διαπιστωθεί ότι είναι επιρρεπή στα ναρκωτικά, στην ρισκοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά και στην ακαδημαϊκή αποτυχία (White, 2000 και άλλοι, βλ. Côtè, 2009, σ. 272). Η έρευνα της Kroger (2003) πρόσθεσε ότι τα άτομα που βιώνουν μια περίοδο σύγχυσης, έχουν χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης και αυτονομίας, δυσκολία στην προσαρμογή σε νέο περιβάλλον (π.χ. Πανεπιστήμιο) και περισσότερη επικέντρωση στον εαυτό. Γνωστικά, η σύγχυση φαίνεται να έχει αποδιοργανώσει τη σκέψη, τον εξωτερικό έλεγχο και διαφαίνεται μια τάση για αναβλητικότητα και αμυντική αποφυγή αντιμετώπισης καταστάσεων. Ακόμη, η στην έρευνα της, η ανάπτυξη του Εγώ έτεινε να είναι στο χαμηλότερο επίπεδο ανάμεσα στις μορφές ταυτότητας (βλ. Côtè, 2009, σ. 272).

Επιπροσθέτως, η Cramer (1995) -σε έρευνά της για τη σχέση ναρκισσισμού, ταυτότητας και μηχανισμών άμυνας-, διαπίστωσε ότι στον αποκλεισμό ταυτότητας (δέσμευση χωρίς προσωπική κρίση), η αυτοεκτίμηση βασίζεται στον αμυντικό ναρκισσισμό, ο οποίος προστατεύει ενάντια στην απώλεια του εξατομικευμένου εαυτού. Όσο τα άτομα παραμένουν κοντά στα αντικείμενα ταύτισής τους, δεν παρουσιάζουν άγχος και αισθάνονται καλά με τον εαυτό τους. Παρόλα αυτά, δεν έχουν αναπτύξει ακόμα τις ικανότητες για ανεξάρτητη κρίση και δεν αισθάνονται αυτάρκειες, έχουν λίγο αυτοέλεγχο και μικρή αυτονομία (Marcia, 1980· Cramer, 1995). Στην φάση της επίτευξης ταυτότητας

(δέσμευση και κρίση), η αυτοεκτίμηση διατηρείται, κυρίως, μέσω του προσαρμοστικού ναρκισσισμού, ο οποίος χαρακτηρίζεται από την αίσθηση αυταρέσκειας για την δύναμη του εφήβου, την αυτοπεποίθηση ότι θα τα καταφέρει με τις ικανότητες που έχει και την πίστη στην ατομική του αξία. Οι όψιμοι έφηβοι που δεν αντιμετωπίζουν κρίση, δεν παρουσιάζουν άγχος και έχουν λιγότερη ανάγκη να επενδύσουν την ενέργειά τους στην χρήση κάποιου μηχανισμού άμυνας. Επίσης, νιώθουν ελεύθεροι να εξερευνήσουν τον κόσμο, να αντιμετωπίσουν προκλήσεις και να δοκιμάσουν νέες εναλλακτικές. Όταν είναι απαραίτητο να έρθουν αντιμέτωποι με αγχογόνες καταστάσεις, χρησιμοποιούν έναν ώριμο μηχανισμό άμυνας, την ταύτιση. Αντίθετα, στη φάση της αναστολής ταυτότητας, για την αντιμετώπιση του άγχους ανασύρονται μηχανισμοί άμυνας του Εγώ - η άρνηση, η προβολή και η ταύτιση-, ενώ ο ναρκισσισμός είναι αμελητέος. Αντίθετα με τον Blos (1962), που έχει ισχυρίσει ότι η εγκατάλειψη αμυντικών ταυτίσεων οδηγεί σε αυξημένο ναρκισσισμό, οι έρευνες της Cramer (1995, 1997) υποστηρίζουν ότι η δέσμευση σε μια ταυτότητα παρέχει μια σημαντική πηγή ναρκισσισμού, ενώ η απουσία δέσμευσης συνδέεται με ισχυρότερη χρήση αμυντικών μηχανισμών του Εγώ και όχι αυξημένο ναρκισσισμό.

Ο Vaillant (1977/1995), σε απόπειρα του να κατηγοριοποιήσει τους μηχανισμούς άμυνας, διατύπωσε ότι:

Οι ανώριμοι μηχανισμοί άμυνας που αφορούν στην εφηβεία είναι η προβολή, η φαντασίωση, η υποχονδρίαση, η παθητική-επιθετική συμπεριφορά, και η εκδραμάτιση. Όταν αυτές οι άμυνες χρησιμοποιούνται για την επίλυση συγκρούσεων ανάμεσα στην συνείδηση, την πραγματικότητα και τα ένστικτα, η ενσωμάτωση είναι ατελής. Το άγχος μπορεί να αποφευχθεί, αλλά για τον παρατηρητή, οι ανώριμοι μηχανισμοί εμφανίζουν κοινωνικά μη επιθυμητή, έντονα ακατάλληλη και ίσως μπορεί να χαρακτηριστεί ως δυσλειτουργική συμπεριφορά.... Οι ώριμοι μηχανισμοί άμυνας περιλαμβάνουν τον αλτροισμό, το χιούμορ, την καταστολή, την προνοητικότητα (anticipation) και την εξιδανίκευση (σσ. 83-85).

Οι Porcerelli, Thomas, Hibbard, και Cogan (1998) σε έρευνα τους διαπίστωσαν ότι η ανάπτυξη των μηχανισμών άμυνας της προβολής, της άρνησης και της ταύτισης, παρουσιάζουν οντογενετική πορεία. Οι λιγότερο ώριμοι, αναπτυξιακά, μηχανισμοί άμυνας (άρνηση και προβολή), από την πρώιμη στην όψιμη εφηβεία, μειώνονται, ενώ οι πιο ώριμοι μηχανισμοί άμυνας (ταύτιση) αυξάνονται. Η χρήση της άρνησης είναι συχνή, κατά την παιδική ηλικία, ενώ η προβολή χρησιμοποιείται καθ' όλη την παιδική ηλικία, αλλά και την εφηβεία. Σημαντική μείωση στην χρήση της άμυνας της άρνησης, παρατηρήθηκε γύρω στα 11- 14 έτη, ενώ στα 16-17 έτη, παρατηρήθηκε μείωση της χρήσης της προβολής και σημαντική αύξηση στην χρήση της ταύτισης. Οι όψιμοι έφηβοι, κατά τον Blos (1962),

μέσω των ταυτίσεων με άλλα άτομα καταφέρνουν να διαμορφώσουν μια σταθερή ταυτότητα και να αυτονομηθούν από τους γονείς. Οι Porcerelli, Thomas, Hibbard, και Cogan (1998) υπέθεσαν ότι οι ταυτίσεις στην όψιμη εφηβεία είναι πιθανό να είναι ακριβείς αναπαραστάσεις των άλλων, εξαιτίας της μείωσης της χρήσης της άρνησης και κυρίως της προβολής. Στο τελευταίο κατώτερο στάδιο ανωριμότητας υπάρχουν άμυνες, όπως η άρνηση και η διάσχιση. Ακολουθεί σε επίπεδο ωριμότητας, η άμυνα της προβολής και σε ακόμα υψηλότερο επίπεδο βρίσκεται η ταύτιση. Στο ανώτερο σημείο ωρίμανσης τοποθετούνται άμυνες, όπως η διανοητικοποίηση και η εξιδανίκευση (Cramer, 1991). Τέλος, η χρήση των ώριμων μηχανισμών άμυνας συνδέεται με την υγιή προσαρμοστικότητα. Οι έφηβοι που αποφεύγουν να αντιμετωπίσουν μια κατάσταση, τείνουν να χρησιμοποιούν ανώριμους μηχανισμούς άμυνας, ενώ αυτοί που προσπαθούν να αντιμετωπίσουν μια κατάσταση αποφεύγουν τη χρήση ανώριμων μηχανισμών άμυνας (Erickson, Feldman, & Steiner, 1997). Η φυσιολογική διαδικασία ωρίμανσης, λοιπόν, αναμένεται να επιφέρει και αυξημένη χρήση των ώριμων μηχανισμών άμυνας (Vaillant, 1995· Steiner, Feldman, & Araujo, 1996· Kroger, 2007).

Συνοψίζοντας, οι θεωρητικοί της ψυχοδυναμικής προσέγγισης τονίζουν την σημασία της βιολογικής, ψυχολογικής και κοινωνικής ωρίμανσης στην εφηβεία που αποσκοπεί στην υιοθέτηση μια μοναδικής ταυτότητας από τους εφήβους. Μερικοί εκπρόσωποι της ψυχαναλυτικής θεωρίας τονίζουν, ιδιαίτερα, την ανάδυση σεξουαλικών ενορμήσεων που οδηγούν σε εσωτερικές συγκρούσεις και τους μηχανισμούς άμυνας που επιστρατεύονται για την επίλυση τους (S. Freud, 1905/1953, 1914/1957· A. Freud, 1958/1998, 1966 /2007· Blos, 1962, 1967, 1968). Ο Sigmund Freud (1905/1953) επικεντρώθηκε στις ορμονικές αλλαγές που συντελούνται κατά την εφηβεία, η οποίες οδηγούν τον έφηβο στο να διαχειριστεί παλιές ψυχοσεξουαλικές συγκρούσεις, ενώ η Anna Freud (1958/1998, 1966 /2007) εστίασε στην ανάπτυξη μηχανισμών άμυνας, όπως π.χ. την προβολή και την άρνηση, οι οποίοι βοηθούν τον έφηβο να αντιμετωπίσει την διαδικασία «αποδέσμευσης» από τα εσωτερικά αντικείμενα αγάπης και να επενδύσει την αυξημένη λίμπιντο σε εξωτερικά αντικείμενα. Αν αυτή η ενέργεια παραμείνει στον εαυτό, εμφανίζονται ιδέες μεγαλείου, φαντασιώσεις απεριόριστης δύναμης ή μοναδικών ικανοτήτων και επιτυχιών. Ο Blos (1962, 1967, 1968) πρότεινε ότι ο έφηβος χρησιμοποιεί μεταβατικές ταυτίσεις προκειμένου να μεταβεί από την πρωταρχική ταύτιση με τους γονείς σε μια τελική ανάπτυξη της προσωπικής του ταυτότητας και στην αναγνώριση της μοναδικότητάς του εαυτού και των άλλων (διαδικασία αποχωρισμού-εξαστομίκευσης).

Δίνοντας μια άλλη κατεύθυνση από αυτή των ενορμήσεων και των μηχανισμών άμυνας, ο Erikson (1968) πρότεινε ότι η εφηβεία είναι μια περίοδος πειραματισμού ρόλων, και εξερεύνησης του εαυτού, όπου μέσω αυτών των διαδικασιών, ο έφηβος αναπτύσσει μια συνεκτική αίσθηση ταυτότητας και καλείται να επανεκτιμήσει τον εαυτό του σε σωματικό, κοινωνικό και συναισθηματικό επίπεδο, όχι μόνο σε σχέση με τα κοντινά πρόσωπα που το περιβάλλουν, αλλά και σε σχέση με την κοινωνία. Αν δεν καταφέρει να αντιμετωπίσει τις αλλαγές αυτές, είναι πιθανό να βιώσει τη «σύγχυση ταυτότητας».

Στα χνάρια του Erikson, και εξελίσσοντας τη θεωρία του, ο Marcia (1966, 1980) υποστήριξε ότι μόνο τα άτομα που έχουν βιώσει μια κρίση και έχουν επιτύχει μια δέσμευση, καταφέρνουν να βιώσουν την «επίτευξη ταυτότητας». Ερευνητικά, οι ταυτότητες όπου ο έφηβος έχει αποκτήσει κάποιο βαθμό δέσμευσης (αποκλεισμός και επίτευξη ταυτότητας) συνδέονται με καλά επίπεδα αυτοεκτίμησης, αυταξίας και αυτοελέγχου, με λιγότερο άγχος και με τη χρήση ώριμων μηχανισμών άμυνας. Στην επίτευξη ταυτότητας, οι έφηβοι, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με αγχογόνες καταστάσεις, χρησιμοποιούν τον προσαρμοστικό ή τον αμυντικό ναρκισσισμό και λιγότερο την ταύτιση, ενώ οι έφηβοι με αποκλεισμό ταυτότητας διατηρούν την αυτοεκτίμησή τους μέσω του αμυντικού ναρκισσισμού, χωρίς τη χρήση των μηχανισμών άμυνας του Εγώ. Αντιθέτως, οι ταυτότητες όπου δεν έχει επιτευχθεί δέσμευση, αλλά βιώνεται κρίση (διάχυση ταυτότητας και αναστολή ταυτότητας), συνδέονται με χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης, αυταξίας, αυτονομίας και αυτοελέγχου, με αυξημένο άγχος, με δυσκολία στην προσαρμογή σε νέο περιβάλλον και περισσότερη επικέντρωση στον εαυτό, ενώ ως μηχανισμοί άμυνας χρησιμοποιούνται η άρνηση, η προβολή και η ταύτιση, χωρίς να παρατηρείται ναρκισσισμός (Marcia, 1980· Cramer, 1995, 1997).

Η Αυτοαντίληψη στην Εφηβεία : Αναπτυξιακή- Γνωστική Προσέγγιση

Οι θεωρητικοί της αναπτυξιακής-γνωστικής προσέγγισης, σε αντίθεση με τις ψυχαναλυτικές θεωρίες, δίνουν έμφαση στην συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη κατά την εφηβεία. Η εφηβεία αναπαριστά μια δραματική αναπτυξιακή μετάβαση, δεδομένης της ήβης και των σχετικών σωματικών αλλαγών, της γνωστική ανάπτυξη και της αλλαγής των κοινωνικών προσδοκιών. Σχετικά με τις γνωστικές κατακτήσεις, οι έφηβοι αναπτύσσουν την ικανότητα να σκέφτονται αφαιρετικά (Inhelder & Piaget, 1958· Fisher, 1980· Harter, 1983). Σύμφωνα με τους Inhelder και Piaget (1958), η ικανότητα της αφαιρετικής σκέψης αναδύεται στην αρχή της εφηβείας, στο στάδιο των τυπικών

λειτουργιών και εφοδιάζει τον έφηβο με υποθετικό-απαγωγικές ικανότητες, που του επιτρέπουν να δημιουργήσει μια τυπική θεωρία, η οποία είναι κρίσιμη για την ανάπτυξη του εαυτού (Greenwald, 1980).

Η ωρίμανση στη γνωστική ανάπτυξη θεωρείται ότι επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην αυτοαντίληψη του εφήβου τόσο ως προς τη δομή, όσο και ως προς το περιεχόμενο. Ως προς τη δομή, έχει παρατηρηθεί αύξηση στις κατηγορίες αυτοπεριγραφών και διάκριση περισσότερων διαστάσεων στις αφηρημένες έννοιες, που χρησιμοποιεί ο έφηβος για να περιγράψει τον εαυτό του, γεγονός που υποδηλώνει ότι η έννοια του εαυτού του υφίσταται διαφοροποίηση. Ως προς το περιεχόμενο, έχει παρατηρηθεί ότι οι εκτιμήσεις του εφήβου για τον εαυτό του αρχίζουν να επικεντρώνονται σε εσωτερικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία περιγράφονται με αφηρημένες έννοιες (Fischer, 1980· Harter, 1986· Damon & Hart, 1988).

Η Harter (1983) υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη της αυτοαντίληψης ακολουθεί τέσσερα στάδια που είναι ανάλογα των σταδίων γνωστικής ανάπτυξης του Piaget. Τα στάδια αυτά αρχίζουν από απλές περιγραφές και κατά την εφηβεία φτάνουν σε αφηρημένες έννοιες. Ο Elkind (1976) υποστήριξε, επίσης, ότι κατά την εφηβεία αναπτύσσεται μια «αληθινή αίσθηση του εαυτού», καθώς οι έφηβοι ασχολούνται εκτενώς με την αυτοπαρατήρηση και τον τρόπο που τους αντιμετωπίζουν οι άλλοι. Η θεωρητική προοπτική της συμβολικής αλληλεπίδρασης τονίζει ότι η αυτοαντίληψη αναπτύσσεται σε σχέση με τις αντιδράσεις των άλλων. Ο Cooley (1902) εισήγαγε τον όρο «καθρεπτιζόμενος εαυτός», προτείνοντας ότι η αυτοαντίληψη προέρχεται από τις πράξεις και τις αντιδράσεις των άλλων στα πλαίσια των διαπροσωπικών σχέσεων και ότι τα συναισθήματα που τρέφει το άτομο για τον εαυτό του αντανακλούν τα συναισθήματα και τις κρίσεις των άλλων γι' αυτόν (βλ. Hattie, 1992, σσ. 17-18). Προκειμένου ο έφηβος να πραγματώσει την κοινωνικοποίηση του, εσωτερικεύει ιδέες και στάσεις που εκφράζονται από τους σημαντικούς άλλους και στη συνέχεια τις εκλαμβάνει ως δικές του (Mead, 1934).

Με την έλευση της εφηβείας, αναδύεται η ικανότητα να διακρίνει κανείς ανάμεσα στον «αληθινό» και τον «ψεύτικο» εαυτό. Με την παρουσίαση ενός ψεύτικου εαυτού, ο έφηβος αποσκοπεί στο να ευχαριστήσει το περιβάλλον του και να κερδίσει την επιδοκμασία των άλλων, κρύβοντας τις πραγματικές του σκέψεις. Η ανάδυση της ικανότητας της σκέψης με υποθετικό τρόπο, επιτρέπει στον έφηβο να διαμορφώνει υποθετικούς εαυτούς, οι οποίοι εμπεριέχουν τους στόχους και τις δυνατότητες που το άτομο θα ήθελε να έχει προκειμένου να αποφεύγει ό,τι φοβάται (Harter, 1990). Ο Higgins (1987) αναφέρεται σε τρεις διαστάσεις του εαυτού, στον ιδανικό εαυτό, στον πραγματικό

και στον δεοντικό (ή καθωσπρέπει) εαυτό του ατόμου. Οποιαδήποτε ασυμφωνία μεταξύ του πραγματικού και ιδανικού εαυτού μπορεί να οδηγήσει σε δυσφορία και καταθλιπτικά συναισθήματα. Οι Markus και Nuriious (1987) κάνουν λόγο για ανάπτυξη πολλών πιθανών εαυτών που αναδύονται, όταν υπάρχουν εντάσεις, λόγω των αλλαγών στην αξιολόγηση του εαυτού. Οι πιθανοί εαυτοί σχετίζονται με τον βαθμό επίγνωσης του εαυτού και παρακινούν την συμπεριφορά.

Από την βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι σαφές ότι ο εαυτός, κατά την εφηβεία, είναι πολύπλευρος και υφίσταται σημαντικές αλλαγές και διαφοροποιήσεις σε κάθε φάση της περιόδου αυτής (Harter, Bresnick, Heather, & Whitesell, 1997). Ακολουθεί η περιγραφή των αλλαγών αυτών κατά την πρώιμη, μέση, όψιμη εφηβεία και την πρώιμη ενηλικίωση.

Πρώιμη εφηβεία. Κατά την πρώιμη εφηβεία, οι διαπροσωπικές και κοινωνικές ικανότητες επηρεάζουν την αλληλεπίδραση του εφήβου με τους άλλους και επικεντρώνονται περισσότερο στο να είναι αρεστοί (Rosenberg, 1965· Damon & Hart, 1982, 1988). Ο εαυτός διαφοροποιείται σε πολλαπλούς εαυτούς, αντιδρώντας διαφορετικά ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο (Harter & Monsour, 1992· Harter, Bresnick, Heather, & Whitesell, 1997). Για παράδειγμα, ο έφηβος μπορεί να είναι χαρούμενος και θορυβώδης με τους φίλους τους, καταθλιπτικός και σαρκαστικός με τους γονείς, ευφυής, περίεργος και δημιουργικός ως μαθητής και ντροπαλός και αμήχανος απέναντι σε ανθρώπους που δεν γνωρίζει (Harter, 1999).

Ο James (1892) υποστήριξε ότι η κατασκευή των «πολλαπλών εαυτών» είναι ένα σημαντικό αναπτυξιακό καθήκον κατά την εφηβεία και διαφέρει ανάλογα με τους διαφορετικούς ρόλους και τις διαφορετικές σχέσεις των εφήβων. Οι γνωστικές και οι κοινωνικές διαδικασίες, ταυτόχρονα, συμβάλλουν στον πολλαπλασιασμό των εαυτών (Keating, 1975· Fisher, 1980· Harter, 1990α· Harter & Monsour, 1992), δεδομένων των κοινωνικών πιέσεων σε διαφορετικά σχεσιακά πλαίσια (Rosenberg, 1986).

Οι περισσότερες αυτοπεριγραφές, στην πρώιμη εφηβεία, αντανακλούν αφηρημένες ιδέες για τον εαυτό, βασισμένες στην νεοαποκτηθείσα ικανότητα ένταξης αναγνωριστικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων (ετικέτες) σε αυτοαντιλήψεις ανώτερου επιπέδου (Fisher, 1980· Harter, 1983). Οι αφηρημένες ιδέες αντανακλούν, γνωστικά, πιο περίπλοκες αυτοαντιλήψεις, στις οποίες διαφορετικά αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μπορούν να ενσωματωθούν σε ακόμα υψηλότερου επιπέδου γενικεύσεις (Harter, 1999). Για παράδειγμά, ένας έφηβος μπορεί να κατασκευάσει μια αφηρημένη ιδέα ότι είναι «εξωστρεφής», ενσωματώνοντας τις ιδιότητες του θορυβώδους, ομιλητικού και αστείου,

καθώς επίσης, ότι είναι «εσωστρεφής» σε ορισμένες περιπτώσεις, ενσωματώνοντας τις ιδιότητες του ντροπαλού, αμήχανου και αγχωμένου. Επίσης, οι Secord και Peevers (1974) αναφέρουν ότι οι νέοι έφηβοι είναι πιθανό να περιγράφουν τον εαυτό τους στα πλαίσια των παρελθοντικών και μελλοντικών τους εαυτών. Κατά τον Fischer (1980), η μετάβαση σε ένα ποιοτικά νέο επίπεδο σκέψης, συνεπάγεται έλλειψη «γνωστικού ελέγχου». Πιο συγκεκριμένα, οι αφηρημένες ιδέες υπερ-διαφοροποιούνται, δηλαδή οι έφηβοι μπορούν να σκεφτούν για καθεμία ιδιότητα του εαυτού χωριστά, με αποτέλεσμα να εμπλέκονται σε μια σκέψη τύπου «όλα ή τίποτα» (all-or-none thinking) και να έχουν μη ρεαλιστικές παρουσιάσεις του εαυτού.

Η πρώιμη εφηβεία, λοιπόν, χαρακτηρίζεται από κατάτμηση του εαυτού (Harter & Monsour, 1992), καθώς παρατηρείται έντονη αναστάτωση στον έφηβο ως προς την αυτοεικόνα του (Simmons, Rosenberg, & Rosenberg, 1973). Παρόλα αυτά, όπως παρατηρεί ο Higgins (1991), η αυξημένη διαφοροποίηση λειτουργεί ως γνωστική ασπίδα προστασίας, μειώνοντας την πιθανότητα οι αρνητικές ιδιότητες σε έναν τομέα να γενικευτούν και στους άλλους τομείς. Έτσι, παρότι η κατασκευή των πολλαπλών εαυτών οδηγούν σε αντίθετες χαρακτηριστικές ιδιότητες, οι περισσότεροι έφηβοι δεν μπορούν να αναγνωρίσουν τις αντιθέσεις αυτές και να βιώσουν συγκρούσεις (Harter & Monsour, 1992). Η Harter (1990α) διαπίστωσε ερευνητικά ότι οι αυτοπεριγραφές των εφήβων 11-13 ετών περιλαμβάνουν έναν σχετικά μικρό αριθμό αντιθετικών χαρακτηριστικών τα οποία, όπως τα ίδια τα παιδιά αναφέρουν, σπάνια, προκαλούν εσωτερική σύγκρουση.

Επιπροσθέτως, αν και οι αφηρημένες ιδέες είναι αναπτυξιακά προηγμένες γνωστικές δομές, -καθώς απομακρύνονται από το συγκεκριμένο και τις παρατηρήσιμες συμπεριφορές που ήταν χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας-, σε αυτό το στάδιο είναι πιο επιρρεπείς στη διαστρέβλωση. Η αυτοαντίληψη των εφήβων γίνεται πιο δύσκολο να επαληθευτεί και είναι συχνά λιγότερο ρεαλιστική. Οι απαραίτητες δεξιότητες για να εφαρμόσουν την υποθετικό-απαγωγική σκέψη στα αξιώματα του συστήματος του εαυτού δεν έχουν ακόμα εγκαθιδρυθεί πλήρως. Έτσι, ο έφηβος έχει την ικανότητα να κάνει διάφορες υποθέσεις για τον εαυτό του, δεν μπορεί όμως ακόμα να διακρίνει ποιες από αυτές είναι πραγματικές και ποιες όχι (Harter, 1999).

Προς την ίδια κατεύθυνση, ο Broughton (1978) και ο Selman (1980) έχουν τονίσει την ανάπτυξη της ικανότητας για επίγνωση του εαυτού κατά την πρώιμη εφηβεία. Κατά τον Broughton (1978), στην πρώιμη εφηβεία, εμφανίζεται το τρίτο επίπεδο της συνείδησης. Συντελείται μια αρχική διάκριση μεταξύ της διανοητικής και φυσικής πραγματικότητας και ανάμεσα στο πραγματικό και στο φαινομενικό. Παρατηρείται ο «διαιρεμένος» εαυτός –

ένας διαχωρισμός ανάμεσα στον πραγματικό εσωτερικό εαυτό και την κοινωνική εμφάνιση ή την προσωπικότητα που προβάλλει ο έφηβος στους άλλους. Τέλος, ο Selman (1980) πρότεινε ότι το τρίτο επίπεδο στην ακολουθία του για την διαπροσωπική κατανόηση, -που συμπίπτει με την αρχή της εφηβείας- χαρακτηρίζεται από την συνειδητοποίηση της επίγνωσης του εαυτού, την ικανότητα για αναστοχασμό και την ενεργή επεξεργασία και διαχείριση της εμπειρίας του εαυτού και των άλλων. Αυτή η νέα συνειδητοποίηση εξηγεί την αυξημένη αυτοσυνειδησία και την αυξημένη αίσθηση της προσωπικής διαχείρισης που παρατηρείται έντονα στους εφήβους. Παρόλα αυτά, έχει τονίσει ότι η κατανόηση του εαυτού στην εφηβεία αρχίζει με μια καθολική ιδέα του Εγώ, δηλαδή με κάποιες ασυντόνιστες αναγνωρίσεις, ότι υπάρχουν όρια σε αυτή την επίγνωση και στον έλεγχο του εαυτού.

Καταληκτικά, η πρώιμη εφηβεία χαρακτηρίζεται από αφηρημένες ιδέες που οδηγούν σε υποθέσεις για τον εαυτό. Συνεπώς, παρατηρείται η κατάτμηση του εαυτού σε πολλαπλούς εαυτούς, η οποία από τη μια προκαλεί έντονη αναστάτωση στον έφηβο, ενώ ταυτόχρονα λειτουργεί ως γνωστική ασπίδα προστασίας, μειώνοντας την πιθανότητα γενίκευσης των αρνητικών χαρακτηριστικών. Έτσι, οι περισσότεροι έφηβοι δεν μπορούν να αναγνωρίσουν, ακόμα, τις αντιθέσεις αυτές και να βιώσουν συγκρούσεις.

Μέση εφηβεία. Στη μέση εφηβεία τα νεαρά υποκείμενα ενδοσκοπούν περισσότερο και ασχολούνται με θέρμη με τις αντιλήψεις των άλλων για τον εαυτό τους - ενδιαφέρονται υπερβολικά για τις γνώμες και τις προσδοκίες των σημαντικών άλλων σε διαφορετικούς ρόλους (Elkind, 1967α· Erickson, 1968· Rosenberg, 1979). Σύμφωνα με τους Rosenberg (1979) και Broughton (1978), αλήθειες για τον εαυτό, που στις προηγούμενες φάσεις δεν αμφισβητούνταν, τώρα γίνονται αβέβαιες υποθέσεις για τον εαυτό. Ο έφηβος ασχολείται με το «Τι είμαι;» ή «Ποιος είμαι;», ένα θέμα που γίνεται πιο περίπλοκο λόγω της ύπαρξης πολλαπλών εαυτών. Ο έφηβος, πλέον, προχωράει σε περαιτέρω πολλαπλασιασμό του εαυτού, καθώς, ανακαλύπτει περισσότερες διαφοροποιήσεις (π.χ. κοντινοί φίλοι έναντι μιας ομάδας φίλων) (Harter, 1999).

Επιπλέον, ενώ στο προηγούμενο στάδιο, οι μεμονωμένες αφηρημένες ιδέες απομονώνονταν η μία από την άλλη, κατά την μέση εφηβεία, ο έφηβος αποκτάει την ικανότητα να προβαίνει σε συγκρίσεις ανάμεσα σε ιδιότητες του εαυτού ή των διαφόρων εαυτών που σχετίζονται με ρόλους. Ο Fischer (1980) έχει χαρακτηρίσει αυτή τη διαδικασία ως «αφηρημένη αντιστοίχιση» (βλ. Μακρή-Μπότσαρη, 2001α, σ. 53). Μέσω αυτής της διαδικασίας, αναπόφευκτα, ο έφηβος εντοπίζει αντιθέσεις που οδηγούν σε ασταθή παρουσίαση του εαυτού και οδηγείται σε ενδοψυχικές συγκρούσεις, συγχύσεις και άγχος,

σχετικά με το ποιος είναι ο πραγματικός εαυτός (Harter & Monsour, 1992· Harter, Bresnick, Heather, & Whitesell, 1997). Αυτό συμβαίνει λόγω του ότι, αν και είναι σε θέση να εκτιμήσει την αυτοθεωρία του, ως προς το βαθμό συνοχής της, δεν μπορεί ακόμα να συνθέσει αντίθετα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του. Η Harter (1990α) διαπίστωσε, ερευνητικά, ότι στην μέση εφηβεία, πράγματι, παρουσιάζεται σημαντική αύξηση του αριθμού των αντιθετικών χαρακτηριστικών στις αυτοπεριγραφές των εφήβων, αλλά και όξυνση της εσωτερικής σύγκρουσης. Οι έφηβοι βρίσκονται σε σύγχυση, εξαιτίας των αντιφάσεων στην προσωπικότητα τους και τους απασχολεί έντονα το πώς είναι δυνατόν ένα άτομο να λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο μπροστά σε διαφορετικούς ανθρώπους. Ο James (1892), αρχικά, είχε ονομάσει αυτή την κατάσταση ως «σύγκρουση των διαφορετικών Εμένα (me)». Ένας έφηβος από έρευνα της Harter (1999) ανέφερε χαρακτηριστικά: «Ενδιαφέρομαι για το τι σκέφτονται οι γονείς μου για μένα», «Θέλω να ξέρω τι σκέφτονται οι κοντινοί μου φίλοι για μένα», «Δεν με νοιάζει τι σκέφτονται όλοι οι άλλοι. Δηλαδή, εννοώ ότι δεν θέλω να με νοιάζει... Θέλω να με αποδέχονται» (σ.74).

Η λογική αυτή υποδηλώνει ότι οι έφηβοι μέσα από τον κοινωνικό καθρέφτη αναζητούν πληροφορίες σχετικά με το ποιες ιδιότητες να εσωτερικεύσουν. Όπως έχει παρατηρήσει ο Higgins, στην προσπάθειά τους να ενσωματώσουν την γνώμη και τα πρότυπα των άλλων, οι έφηβοι αναπτύσσουν συγκρουόμενους οδηγούς για τον εαυτό (self-guides) σε διαφορετικά σχεσιακά πλαίσια, καθώς προσπαθούν να παντρέψουν τις ασύμβατες προσδοκίες των γονιών και των ομάδων συνομηλίκων. Αυτές οι ασυμφωνίες έχει βρεθεί ότι προκαλούν σύγχυση, αβεβαιότητα και αναποφασιστικότητα σε σχέση με την αυτοαξιολόγηση³ και τον αυτοέλεγχο⁴ (Harter, 1999).

Επιπλέον, κατά τον Rosenberg (1986), οι προσπάθειες για την λήψη προοπτικής, που συντελούνται σε αυτό το επίπεδο, κάνουν τον έφηβο να αποκτήσει επίγνωση ότι κανένα ανθρώπινο ον δεν μπορεί να έχει άμεση πρόσβαση στο μυαλό του άλλου, οδηγώντας τον σε αναπόφευκτη αμφισημία της στάσης των άλλων, απέναντι στον εαυτό και προκαλώντας αμφιβολίες, σύγχυση και ανησυχίες για την αυταξία του. Οι γνωστικο-αναπτυξιακές πρόοδοι κατά την μέση εφηβεία, επίσης, θέτουν περιορισμούς, που μπορούν να οδηγήσουν σε διαστρεβλώσεις των ερμηνειών των απόψεων των σημαντικών άλλων. Οι

³ Αυτοαξιολόγηση, κατά τον Seligman (1995), είναι η ικανότητα των εφήβων να έχουν σαφή αντίληψη των δυνατοτήτων και των αδυναμιών τους, να μαθαίνουν από τις εμπειρίες τους μέσω της αυτοανάλυσης, να είναι ανοικτοί στην άποψη των άλλων, στην αυτοέκφραση και στις καινούργιες ιδέες, να έχουν την ικανότητα να βλέπουν αποστασιοποιημένα τον εαυτό τους και να διαθέτουν χιούμορ (βλ. σχετικά στο Τριλίβα & Chimienti, 2002, σ. 9).

⁴ Αυτοέλεγχος είναι η ικανότητα των εφήβων να χειρίζονται τις συγκινήσεις και τις παρορμήσεις που τους προκαλούν σύγχυση (βλ. σχετικά στο Τριλίβα & Chimienti, 2002, σ. 10).

έφηβοι δυσκολεύονται να διαφοροποιήσουν τις δικές τους έγνοιες από το τι σκέφτονται οι άλλοι με αποτέλεσμα την ανάπτυξη ενός είδους εφηβικού εγωκεντρισμού, που εκδηλώνεται συμπεριφορικά μέσα από τον ιδεασμό του φανταστικού ακροατηρίου (Elkind, 1967α). Επίσης, εσφαλμένα υποθέτουν ότι οι άλλοι ασχολούνται με την συμπεριφορά και την εμφάνισή τους, όσο και οι ίδιοι. Το φαινόμενο του φανταστικού ακροατηρίου θα περιγραφεί, αναλυτικότερα, στα πλαίσια του εγωκεντρισμού στο επόμενο κεφάλαιο (κεφ. 2.2.1). Ενδεικτικά του φαινομένου αυτού είναι τα λόγια ενός εφήβου από έρευνα της Harter (1999), «Όλοι, εννοώ όλοι οι άλλοι, με κοιτάζουν σαν να σκέφτονται ότι είμαι εντελώς παράξενος!» (σ. 76).

Τέτοιου είδους σκέψεις οφείλονται, κυρίως, στο γεγονός ότι οι νεοαποκτηθείσες ικανότητες είναι δύσκολο να ελεγχθούν και να εφαρμοστούν αποτελεσματικά. Έτσι, οι έφηβοι έχουν την τάση να υπεργενικεύουν και να προβάλλουν τις ανησυχίες τους στους άλλους (αποτυχία διαφοροποίησης εαυτού-άλλου) ή να προβαίνουν σε υπερβολικά μη ρεαλιστική υπερδιαφοροποίηση του εαυτού από τους άλλους (Elkind, 1967α). Η Harter έχει αναδείξει τις τάσεις αυτές μέσω συνεντεύξεων, όπου ένα από τα υποκείμενα της ανάφερε «Οι γονείς μου δεν με καταλαβαίνουν. Τι ξέρουν αυτοί για το πώς είναι να είσαι έφηβος;» (σ.76).

Ο Greenwald (1980) έχει ισχυριστεί ότι τέτοιου είδους μεροληψίες, όπως είναι η επικέντρωση στον εαυτό και η ψευδαίσθηση ελέγχου, σχετίζονται με την ανάπτυξη του Εγώ και την προσπάθεια του εφήβου να οργανώσει το σύστημα γνώσης και να το συνδέσει με την συμπεριφορά. Κατά τον Selman (1980), στην μέση εφηβεία, αναπτύσσεται η αντίληψη δύο διαφορετικών επιπέδων νοητικής εμπειρίας, μια συνειδητή και μια ασυνείδητη, που μπορούν να επηρεάσουν την σκέψη και τις πράξεις των εφήβων. Ο έφηβος κατασκευάζει εννοιολογικά ένα ενιαίο σύστημα εαυτού, ενώ ακόμα διατηρεί την αντίληψη ότι η επίγνωση του εαυτού και ο συνειδητός αυτοέλεγχος υπόκεινται σε περιορισμούς. Οι Secord και Peevers (1974) διαπίστωσαν ότι τα εφηβικά υποκείμενά τους ανέπτυξαν τις έννοιες της αυτο-ανακλαστικότητας, της επιθυμίας, και της αυτοαξιολόγησης ως κρίσιμα συστατικά της κατανόησης του εαυτού τους. Αυτό δείχνει ότι αναγνωρίζουν ότι οι εσωτερικές διαδικασίες, όπως το κίνητρο, καθορίζουν την πορεία των γεγονότων ζωής κάποιου. Κατά συνέπεια, ο εαυτός εκλαμβάνεται ως ενεργός και αυτοπαραγωγικός ως διαχειριστής που σκηνοθετεί τις διάφορες σκηνές, παρά ως μια ύπαρξη με ιδιότητες.

Συνοψίζοντας, η μέση εφηβεία χαρακτηρίζεται από περαιτέρω πολλαπλασιασμό των εαυτών. Οι έφηβοι γίνονται πιο ενδοσκοπικοί, ενασχολούμενοι εναγωνίως με το ποιό

είναι και πώς είναι στα μάτια των άλλων. Υπάρχει μεγαλύτερη επίγνωση των αντιθέσεων, λόγω των συγκρίσεων που είναι σε θέση να κάνουν σχετικά με τον εαυτό τους, οι οποίες οδηγούν σε ασταθή παρουσίαση του εαυτού και ενδοψυχικές συγκρούσεις. Επιπλέον, οι νεοαποκτηθείσες ικανότητες είναι δύσκολο να ελεγχθούν και να εφαρμοστούν αποτελεσματικά, οδηγώντας σε γνωστικές διαστρεβλώσεις.

Όψιμη εφηβεία και πρόιμη ενηλικίωση. Κατά την όψιμη εφηβεία, ο έφηβος, με όπλο του τις νέες γνωστικές του ικανότητες, είναι ικανός να ξεπεράσει τις εσωτερικές συγκρούσεις που δημιουργήθηκαν κατά την προηγούμενη περίοδο, λόγω των αντίθετων ιδιοτήτων και αμφισημιών. Οι γνωστικές ικανότητες περιλαμβάνουν υψηλότερης βαθμίδας αφαιρετικές ιδέες, που επιτρέπουν πλέον τον εσωτερικό συντονισμό των μεμονωμένων αφαιρετικών ιδεών σε γενικότερες αφηρημένες έννοιες, με την ανάδυση ενός «συστήματος αφαιρετικών εννοιών» (Fisher, 1980). Για παράδειγμα, το γεγονός ότι κάποιος είναι ταυτόχρονα εσωστρεφής και εξωστρεφής, μπορεί να ενοποιηθεί στην κατασκευή μιας ανώτερης αφαιρετικής ιδέας, που ορίζει τον εαυτό ως «προσαρμοστικό» (Harter, Bresnick, Heather, & Whitesell, 1997; Harter, 1999). Η Harter (1990α) επιβεβαιώνει ότι στην όψιμη εφηβεία οι εσωτερικές συγκρούσεις παρουσιάζουν ύφεση και μερικοί έφηβοι είναι σε θέση να εξηγήσουν, πώς και γιατί τέτοια αντίθετα χαρακτηριστικά, μπορούν να συνυπάρχουν αρμονικά στην προσωπικότητα τους.

Επίσης, σ' αυτή την περίοδο, οι έφηβοι προσπαθούν να διαβάσουν το μυαλό των άλλων και να ανακαλύψουν το τι σκέφτονται και ποια είναι τα συναισθήματά τους για τον εαυτό τους, ενώ ταυτόχρονα τους απασχολούν τα δικά τους συναισθήματα για τους άλλους (Rosenberg, 1986). Η πιο ώριμη αλληλεπίδραση στην εφηβεία έχει χαρακτηριστεί από τον Selman (1980) ως «αμοιβαία ανάληψη προοπτικής», όπου ο εαυτός περιγράφεται σε σχέση με τη φύση της αλληλεπίδρασης του με τους άλλους. Το να εξετάζει κανείς τα πράγματα από την οπτική γωνία των άλλων και να αναγνωρίζει ότι οι άλλοι εξετάζουν τα πράγματα και από την δική του οπτική, επηρεάζει σημαντικά την αυτοαντίληψη. Στην όψιμη εφηβεία, η έννοια της σταθερής προσωπικότητας συνδυάζεται με την έννοια χαρακτηριστικών συστημάτων πεποίθησης, ο έφηβος είναι σε θέση να καθιερώσει μια κατανόηση του εαυτού που είναι αναστοχαστικός, σύνθετος, και συστηματικός (Bernstein, 1980).

Κατά τον Broughton (1978), στην όψιμη εφηβεία ή στην πρόιμη ενηλικίωση προκύπτουν δύο ξεχωριστά συστήματα. Ο φυσικός κόσμος αποκτά εσωτερική δομή και έως κάποιο βαθμό αυτονομία, που βασίζεται στον έλεγχο της πραγματικότητας, αποδίδοντας αιτίες και αποτελέσματα. Ο διανοητικός εαυτός εκλαμβάνεται ως ένα

σύστημα ευδιάκριτων στοιχείων, μερικές φορές, λειτουργώντας εναρμονισμένα και μερικές φορές «διαιρεμένα» στην προσπάθεια του να κατανοήσει την πολυπλοκότητα και την ενότητα του Εγώ. Οι έφηβοι προβαίνουν στην ενδοσκόπηση και χρησιμοποιούν λογικούς μηχανισμούς για να ορίζουν τις διανοητικές τους διεργασίες, ως πραγματικές ή ψεύτικες, λογικές ή παράλογες, και ούτω καθεξής. Παρόλα αυτά, η διανοητική πραγματικότητα παραμένει πηγή αμηχανίας. Ο έφηβος προσπαθεί να βρει μια συστηματική σύνδεση ανάμεσα στις δυο πραγματικότητες-διανοητική και φυσική- αλλά αυτό είναι δύσκολο λόγω της αμοιβαία αποκλειστικής σχέσης τους.

Ο Fisher (1980) παρατήρησε ότι οι αναπτυξιακές κατακτήσεις σε αυτά τα ανώτερα επίπεδα, ουσιαστικά, απαιτούν μεγαλύτερη στήριξη από το κοινωνικό περιβάλλον με την μορφή υποστήριξης, εμπειριών, κατευθυντήριων οδηγιών κλπ., για να μπορούν τα άτομα να λειτουργούν σε αισιόδοξα επίπεδα. Αν αυτές οι ικανότητες ενισχυθούν, θα βοηθήσουν τους εφήβους να ενσωματώσουν αντίθετες ιδιότητες, κατά έναν τρόπο που ρυθμίζει τις συγκρούσεις και την ψυχολογική καταπόνηση. Η Harter (1996) σε έρευνα της διαπίστωσε ότι η έφηβοι που είχαν υψηλά επίπεδα υποστήριξης προέβαιναν σε αληθινές συμπεριφορές του εαυτού, ενώ αυτοί που δεν είχαν υποστήριξη προσπαθούσαν να την κερδίσουν με ψεύτικες συμπεριφορές του εαυτού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτές οι γνωστικές λύσεις, αν και αντιπροσωπεύουν μια κανονιστική αναπτυξιακή ακολουθία, δεν αναδύονται αυτόματα, καθώς ο έφηβος μεταβαίνει από την όψιμη ηλικία στην πρώιμη ενηλικίωση. Κάποιοι έφηβοι μπορεί να κατακτήσουν αυτές τις ικανότητες στην προβλεπόμενη ηλικιακή περίοδο, ενώ άλλοι να τις αποκτήσουν κατά την ενηλικίωση ή ακόμη και να μην τις αποκτήσουν καθόλου. Ο έφηβος-νέος τείνει να κατασκευάσει μια θεωρία για τον εαυτό, ώστε να αντιλαμβάνεται έναν ψυχολογικά συνεκτικό και ενοποιημένο εαυτό και να μπορεί να διαχειρίζεται γνωστικά και συναισθηματικά, ιδιότητες του εαυτού φαινομενικά αντιφατικές (Fischer, 1980· Harter, 1999).

Συμπερασματικά, κατά την όψιμη εφηβεία και πρώιμη ενηλικίωση οι γνωστικές ικανότητες περιλαμβάνουν υψηλότερης βαθμίδας αφαιρετικές ιδέες, που επιτρέπουν πλέον τον εσωτερικό συντονισμό των μεμονωμένων αφαιρετικών ιδεών σε γενικότερες αφηρημένες έννοιες. Οι εσωτερικές συγκρούσεις για τον εαυτό που εμφανίστηκαν στην πρώιμη εφηβεία και κορυφώθηκαν στην μέση εφηβεία, πλέον παρουσιάζουν ύφεση, επιτρέποντας στον έφηβο-νέο να έχει μια σταθερότερη και πιο συνεκτική αίσθηση εαυτού. Εκτός από το τι νομίζουν οι άλλοι γι' αυτούς, τους απασχολεί και το ποιά είναι τα δικά τους συναισθήματα για τους άλλους.

Η Αναπτυξιακή Πορεία της Αυτοεκτίμησης

Όπως περιγράφηκε στα προηγούμενα υποκεφάλαια, για πολλές δεκαετίες, οι αναπτυξιακοί ψυχολόγοι είχαν θεωρήσει την εφηβεία ως μια θυελλώδη περίοδο, ψυχολογικής αναταραχής που κατακρημνίζεται από τις αλλαγές βιολογικής-κοινωνικής-γνωστικής ωρίμανσης και την αναζήτηση του εαυτού (Hall, 1904, βλ. σχετικά White, 1997· Blos, 1962 κ.α.). Υπάρχει όμως και η άποψη, η οποία στηρίζεται ερευνητικά, ότι η εφηβεία δεν είναι μια περίοδος αναταραχής, ως προς την έννοια του εαυτού, αλλά «το πρόσωπο που μπαίνει στην εφηβεία είναι βασικά το ίδιο με αυτό που βγαίνει από αυτή» (βλ. Dusek & Flaherty, 1981, σ. 39· Demo & Savin- Williams, 1983· Eccles, Wigfield, Iver, Reuman, & Midgley, 1991· Chubb, Fertman, & Ross, 1997). Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί, λαμβάνοντας ως μεταβλητές επιρροής της αυτοεκτίμησης την ηλικία και το φύλο, αν και είναι πολυάριθμες και έχουν χρησιμοποιηθεί από τους ερευνητές διάφορα εργαλεία μέτρησης σε ευρείς ηλικιακά πληθυσμούς, δεν έχει επιτευχθεί μέχρι σήμερα μια σαφής εικόνα για την σκιαγράφηση της αναπτυξιακής πορείας της αυτοεκτίμησης, κατά την εφηβεία και την πρώιμη ενηλικίωση.

Οι αρχικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για την αυτοεκτίμηση στην εφηβεία, είχαν επικεντρωθεί, κυρίως, στο κατά πόσο η αυτοεκτίμηση παρουσιάζει διακυμάνσεις κατά την μετάβαση από την παιδική ηλικία στην πρώιμη εφηβεία. Σύμφωνα με τους Trzesniewski, Donnellan, και Robins (2003), οι έρευνες αυτές αποτελούν το 66% των ερευνών που αφορούν στην εφηβεία. Πιο συγκεκριμένα, οι Simmons, Rosenberg, Rosenberg (1973), σε συγχρονική μελέτη, σε περίπου 1.917 μαθητές, ηλικίας 8 έως 17 ετών, χρησιμοποιώντας μια «Κλίμακα Guttman» για την μέτρηση της αυτοσυνειδησίας, της σφαιρικής αυτοεκτίμησης και της σταθερότητας του εαυτού, και συνεντεύξεις για την στάση απέναντι στον εαυτό (σφαιρική αυτοεκτίμηση), διαπίστωσαν ότι η πρόωρη εφηβεία (11 – 14 έτη) ήταν η περίοδος κατά την οποία οι αυτοαντιλήψεις των παιδιών ήταν περισσότερο αρνητικές, συγκριτικά με εφήβους μεγαλύτερης ηλικίας. Οι έφηβοι ηλικίας 11 έως 14 ετών ήταν πιο ενσυνείδητοι, είχαν χαμηλότερη γενική αυτοεκτίμηση και λιγότερο σταθερές αυτοαντιλήψεις. Η κορύφωση της χαμηλής αυτοεκτίμησης παρατηρήθηκε στα 12 έτη, ενώ, από τα 12 έτη μέχρι τα 16 έτη, η αυτοεκτίμηση άρχισε να αυξάνεται σταδιακά και η μεγαλύτερη αύξηση παρατηρήθηκε στα 16 έτη. Η αυτοεικόνα των εφήβων έγινε πιο σταθερή στην όψιμη εφηβεία. Οι ερευνητές απέδωσαν αυτές τις διακυμάνσεις στην αλλαγή

του σχολικού περιβάλλοντος, κατά την μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο και στην προσαρμογή και ανάληψη νέων κοινωνικών ρόλων (βλ. επίσης Harter, 1982).

Οι Rosenberg και Simmons (1975), μελέτησαν το ίδιο δείγμα, χρησιμοποιώντας τα παραπάνω εργαλεία μέτρησης προκειμένου να εντοπίσουν διαφορές στην αυτοαντίληψη των δυο φύλων κατά την εφηβεία. Στην πρώιμη εφηβεία παρατηρήθηκε μια έντονη αύξηση στην αυτοσυνειδησία των κοριτσιών που υποδηλώνει την ανησυχία τους για το τι σκέφτονται οι άλλοι για αυτά. Τα κορίτσια φαίνεται πως επιδιώκουν την επιβεβαίωση από τους άλλους και την διαπροσωπική επιτυχία, ενώ τα αγόρια επιδιώκουν την επίτευξη στόχων και να βρίσκονται στην κορυφή (βλ. επίσης Simmon & Rosenberg, 1975). Επίσης, η έρευνά τους κατέδειξε, ότι τα περισσότερα κορίτσια έχουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και υψηλότερη αυτοσυνειδησία από τα αγόρια, κατά την μέση και όψιμη εφηβεία, αλλά όχι στις ηλικίες από 8 έως 11ετών.

Οι Simmons, Blyth, και Bush (1978) μέτρησαν την σφαιρική αυτοεκτίμηση 622 μαθητών, κατά την μετάβαση από την Έκτη Δημοτικού στην Α΄ Γυμνασίου, χρησιμοποιώντας δομημένες συνεντεύξεις και μια «Κλίμακα Guttman». Διαπίστωσαν μείωση στις θετικές αυτοαντιλήψεις για τον εαυτό στην Α΄ Γυμνασίου και τα κορίτσια παρουσίασαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση από τα αγόρια. Οι Simmons, Blyth, Van Cleave, και Bush (1979) μελέτησαν 798 μαθητές, μέσω συνεντεύξεων, στο τέλος της Έκτης Δημοτικού και στο τέλος της Α΄ Γυμνασίου. Οι ερευνητές αναφέρουν πως τα κορίτσια είχαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα αγόρια, αλλά και με τα κορίτσια που δεν άλλαξαν σχολικό περιβάλλον. Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι τα κορίτσια προσαρμόζονται πιο δύσκολα από τα αγόρια στις προκείμενες αλλαγές της ήβης, ενώ στα αγόρια οι αλλαγές αυτές δρουν θετικά στην αυτοεκτίμηση τους. Οι Simmons και Blyth (1987) διεξήγαγαν μια διαχρονική έρευνα 5 χρόνων σε 924 μαθητές, αναζητώντας αλλαγές κατά την μετάβαση από την Έκτη Δημοτικού στην Α΄ Γυμνασίου και από την Γ΄ Γυμνασίου στην Α΄ Λυκείου. Τα εργαλεία μέτρησης που χρησιμοποίησαν ήταν συνεντεύξεις και η «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» του Rosenberg (Self-Esteem Scale, 1965). Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο μισό δείγμα το φθινόπωρο και στο υπόλοιπο δείγμα την άνοιξη, στην Έκτη Δημοτικού και στην Α΄ Γυμνασίου, ενώ στις υπόλοιπες τάξεις οι συνεντεύξεις έγιναν μόνο την άνοιξη. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι κατά την διάρκεια της πρώιμης εφηβείας, σημειώνεται πτώση στην γενική αυτοεκτίμηση και την κοινωνική ικανότητα, αλλά μόνο για τα κορίτσια.

Άλλοι ερευνητές, εντούτοις, έχουν βρει λίγα στοιχεία μείωσης στην σφαιρική αυτοεκτίμηση κατά την πρώιμη εφηβεία. Οι Dusek, Flaherty, και Hill (1981), σε

διαχρονική έρευνα τριών ετών, σε 330 μαθητές (κορίτσια =156, αγόρια =174), από Πέμπτη Δημοτικού μέχρι Γ΄ Λυκείου, χρησιμοποίησαν ως εργαλείο μέτρησης μια «Κλίμακα Αυτοαντίληψης» (μία κλίμακα διαφοροποίησης ως προς 21 δίπολα ζεύγη που διαχωρίζονταν από επταβάθμια κλίμακα). Από την έρευνα τους συνάγεται ότι υπάρχει σταθερότητα στις αυτοαντιλήψεις των εφήβων σε σχέση με την προσαρμογή, την επίτευξη/ηγεσία, την κοινωνικότητα, και την αρρενωπότητα/ θηλυκότητα καθ' όλη την εφηβεία.

Οι Demo και Savin-Williams (1983) χρησιμοποίησαν τρία εργαλεία μέτρησης για την αξιολόγηση της αυτοεκτίμησης: την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Coopersmith (Self-Esteem Inventory, 1967), την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης –Καθρεπτιζόμενου Εαυτού» του Marolla (Looking-Glass Self- Esteem Scale) και την «Κλίμακα Αυτοαντίληψης» του Waetjen-Liddle Learner (Waetjen-Liddle Learner's Self-Concept Scale). Το δείγμα τους αποτελούταν από 830 μαθητές (κορίτσια = 432, αγόρια = 398) και αντίθετα με τους υπόλοιπους ερευνητές, παρατήρησαν αύξηση της αυτοεκτίμησης από την Πέμπτη Δημοτικού στην Β΄ Γυμνασίου, γεγονός που αποδίδουν σε μια αναπτυξιακή τάση μεγαλύτερης αποδοχής του εαυτού. Οι Hirsch και Rapkin (1987), μελέτησαν διαχρονικά 159 μαθητές (κορίτσια= 86, αγόρια=73), χορηγώντας την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» του Rosenberg (1965). Οι ερευνητές δεν διαπίστωσαν αλλαγές στην αυτοεκτίμηση κατά την μετάβαση από την Έκτη Δημοτικού στο Γυμνάσιο, αλλά παρατήρησαν αύξηση της αυτοεκτίμησης στα μέσα της Α΄ Γυμνασίου. Επίσης, από την έρευνα αυτή, όπως και από την έρευνα των Simmons, Blyth, Van Cleave, και Bush, (1979) που περιγράφηκε παραπάνω, συνάγεται ότι τα κορίτσια προσαρμόζονται πιο δύσκολα από τα αγόρια. Οι Eccles, Wigfield, Flanagan, Miller, Reuman, και Yee (1989), διεξήγαγαν μια διαχρονική έρευνα 2 χρόνων με τη χρήση ερωτηματολογίων, βασισμένων στην «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Harter (Self-Esteem Scale, 1982) σε 1,450 μαθητές, τα οποία συμπλήρωναν δύο φορές τον χρόνο, όπου, επίσης, εξέταζαν αλλαγές στην γενική αυτοεκτίμηση, κατά την μετάβαση από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο. Οι ερευνητές παρατήρησαν ότι η αυτοεκτίμηση μειώνεται στην Α΄ Γυμνασίου και αμέσως μετά την μετάβαση αυξάνεται και σταθεροποιείται. Το 1991 οι Eccles, Wigfield, Iver, Reuman, και Midgley διεξήγαγαν την ίδια έρευνα σε 1,840 μαθητές, επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα που είχαν βρεθεί το 1989 από τους ίδιους και τους συνεργάτες τους. Οι ερευνητές, αντίθετα με τους Simmons και Blyth (1987), δεν βρήκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα, ως προς την αυτοαντίληψη τους και την κοινωνική ικανότητα τους.

Παρατήρησαν, όμως, και οι ίδιοι ότι τα αγόρια ανέφεραν υψηλότερη αυτοεκτίμηση από τα κορίτσια (βλ. επίσης Marsh, 1989α· Bolognini, Plancherel, Bettschart, & Halfon, 1996).

Μια άλλη ομάδα ερευνητών αναζήτησε ηλικιακές και διαφυλικές διαφορές στην αυτοεκτίμηση σε ευρύτερες αναπτυξιακές περιόδους. Η Ketlikangas-Järvinen (1990), ερεύνησε τη σταθερότητα και τις διαφυλικές διαφορές στην αυτοαντίληψη κατά την εφηβεία και την πρώιμη ενηλικίωση. Το δείγμα της ήταν 894 υποκείμενα (κορίτσια = 499, αγόρια = 395) ηλικίας 12-24 ετών. Ως εργαλείο μέτρησης χρησιμοποιήθηκε η «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Coopersmith (1967) και παρατηρήθηκε ότι κατά την εφηβεία (12-18 έτη) οι τιμές στην αυτοαντίληψη των εφήβων μειώθηκαν, ενώ από τα 15 έως τα 21 έτη και στην πρώιμη ενηλικίωση από τα 18 έως τα 24 έτη αυξήθηκαν και έφτασαν στα επίπεδα που βρίσκονταν στην αρχή της εφηβείας. Στην έρευνα αυτή δεν βρέθηκαν διαφυλικές διαφορές. Οι Zimmerman, Copeland, Shope, και Dlelmann (1997), διεξήγαγαν διαχρονική μελέτη σε 1,160 εφήβους (κορίτσια = 575, αγόρια = 585), από την Έκτη Δημοτικού μέχρι την Α΄ Λυκείου, χορηγώντας το ίδιο εργαλείο μέτρησης με την Ketlikangas-Järvinen (1990), επιβεβαιώνοντας τα αποτελέσματα της έρευνας της, ότι δηλαδή υπάρχει μικρή μείωση της αυτοεκτίμησης, στο γενικό δείγμα, από την πρώιμη στην μέση εφηβεία.

Το 1993 οι Robins και Block, σε διαχρονική έρευνα, αναζήτησαν και οι ίδιοι αλλαγές στην αυτοεκτίμηση από την πρώιμη εφηβεία ως την πρώιμη ενηλικίωση. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 91 υποκείμενα (κορίτσια = 47, αγόρια = 44), που μελετήθηκαν στα 14 έτη, στα 18 έτη και στα 23 έτη. Σε αυτές τις ηλικίες τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν ένα αυτοπεριγραφικό ερωτηματολόγιο (Self-Descriptive Q-Set, SQ, Block & Block, 1980), περιγράφοντας τον εαυτό τους (αντιληπτός εαυτός), και σε μια άλλη χρονική στιγμή μέσα στην εβδομάδα ή αργότερα τους ζητήθηκε να περιγράψουν το πώς θα ήθελαν να είναι (ιδανικός εαυτός). Στο γενικό δείγμα δεν παρατηρήθηκαν αλλαγές στο μέσο επίπεδο αυτοεκτίμησης. Παρόλα αυτά, διαπιστώθηκαν διαφυλικές διαφορές. Αναφέρεται ότι τα αγόρια, στην έρευνα τους, έτειναν να σημειώνουν υψηλότερες τιμές στην αυτοεκτίμηση από τα κορίτσια, σε κάθε ηλικία και η διαφορά αυξήθηκε με την πάροδο του χρόνου. Στα 23 έτη, η διαφορά ανάμεσα στα φύλα, ήταν στατιστικώς σημαντική ($p < .005$) υπέρ των αγοριών. Σε αυτήν την αναπτυξιακή απόκλιση, στον μέσο όρο των αγοριών, η αυτοεκτίμηση αυξήθηκε από την ηλικία των 14 έως 23 ετών, κατά ένα πέμπτο της τυπικής απόκλισης, ενώ στον μέσο όρο των κοριτσιών, μειώθηκε κατά ένα πέμπτο της τυπικής απόκλισης. Επιπλέον, παρατηρήθηκε ότι η αυτοεκτίμηση των κοριτσιών προσανατολίζεται στις διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ των αγοριών περισσότερο προς τον εαυτό. Οι Chubb, Fertman, και Ross (1997), μελέτησαν διαχρονικά 174 μαθητές (κορίτσια = 103 αγόρια

=71), από την Γ΄ Γυμνασίου έως την Γ΄ Λυκείου, χρησιμοποιώντας την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» του Rosenberg (1965). Τα ευρήματα τους, ήταν σύμφωνα με την άποψη ότι η αυτοεκτίμηση δεν μεταβάλλεται από τη μέση στην όψιμη εφηβεία. Ακόμη, διαπίστωσαν διαφορές στα δύο φύλα. Εκτός από το ότι η αυτοεκτίμηση των αγοριών ήταν υψηλότερη από των κοριτσιών, εντόπισαν την κορύφωση των διαφυλικών διαφορών στην Γ΄ Γυμνασίου και παρατήρησαν ότι οι διαφορές διατηρήθηκαν και στο Λύκειο.

Οι νεότερες έρευνες, δεν μπόρεσαν να δώσουν μια σαφέστερη εικόνα για την αναπτυξιακή πορεία της αυτοεκτίμησης κατά την εφηβεία. Μια πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα διεξήχθη από τους Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, και Potter (2002), σε ένα ευρύ ηλικιακό φάσμα. Μελέτησαν συγχρονικά 326,641 άτομα, ηλικίας 9 έως 90 ετών μέσω του διαδικτύου, χρησιμοποιώντας μια «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» ενός στοιχείου (Single-Item Self-Esteem Scale, SISE, Robins, Hendin, & Trzesniewski, 2001). Από την έρευνα αυτή, φαίνεται πως η αυτοεκτίμηση αυξάνεται κατά την παιδική ηλικία, αρχίζει να μειώνεται στα 9-12 έτη, και συνεχίζει να μειώνεται κατά την εφηβεία (13-17 έτη και 18-22 έτη). Από τα 23-29 έτη, παρατηρήθηκε αύξηση της αυτοεκτίμησης, η οποία συνεχίστηκε σταδιακά καθ' όλη την ενηλικίωση (βλ. επίσης Robins, Fraley, Roberts, & Trzesniewski, 2001). Αξίζει να αναφερθεί, ότι μείωση παρατηρήθηκε από τα 60-80 έτη και στα 80 έτη η αυτοεκτίμηση βρισκόταν στα ίδια χαμηλά επίπεδα που βρισκόταν κατά την εφηβεία. Όσον αφορά στη μεταβλητή του φύλου, βρήκαν σημαντικές ομοιότητες, αλλά και διαφορές. Και τα δύο φύλα είχαν υψηλή αυτοεκτίμηση κατά την παιδική ηλικία, η οποία μειώθηκε κατά την εφηβεία, αυξήθηκε σταδιακά κατά την ενηλικίωση και μειώθηκε και πάλι στην γεροντική ηλικία. Οι διαφορές εντοπίστηκαν στα 13-17 έτη, όπου η αυτοεκτίμηση των κοριτσιών μειώθηκε δυο φορές περισσότερο από ότι των αγοριών, καταλήγοντας σε μια διαφορά .21. Αυτή η διαφορά συνεχίστηκε κατά την ενηλικίωση.

Οι Quatman και Watson (2001), αναζήτησαν διαφορές στην αυτοεκτίμηση των δύο φύλων, μελετώντας 545 εφήβους (κορίτσια= 50%, αγόρια= 50%) από τη Β΄ Γυμνασίου έως τη Γ΄ Λυκείου, χρησιμοποιώντας δύο εργαλεία μέτρησης: την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Coopersmith (1967) για μαθητές (< 16 ετών) και ενήλικες (>16 ετών) και το «Δείκτη Αυτοεκτίμησης» (Self-Esteem Index, SEI. Pro-Ed. Inc, 1990). Διαπίστωσαν ότι η σφαιρική αυτοεκτίμηση των αγοριών ήταν ελάχιστα υψηλότερη από των κοριτσιών κατά την μέση και την όψιμη εφηβεία. Οι Polce-Lynch, Myers, Kliewer, και Kilmartin (2000) μελέτησαν 209 μαθητές (κορίτσια = 116, αγόρια = 93), στην Πέμπτη Δημοτικού, στην Β΄ Γυμνασίου και στην Γ΄ Λυκείου, χορηγώντας την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» του Rosenberg (1965). Στα ευρήματά τους αναφέρεται ότι τα κορίτσια

είχαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση από τα αγόρια στην Β΄ Γυμνασίου, ενώ τα αγόρια σημείωσαν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σύγκριση με τα νεότερα αγόρια στην όψιμη εφηβεία. Ακόμη, αντίθετα με πολλές έρευνες, στην έρευνα τους δεν παρατηρήθηκαν διαφυλικές διαφορές στην όψιμη εφηβεία. Αξίζει να σημειωθεί, ότι από την έρευνα αυτή συνάχθηκε πως τα αγόρια και τα κορίτσια, αρχικά, παρουσιάζουν παρόμοια αυτοεκτίμηση στο τέλος της παιδικής ηλικίας και αργότερα στην όψιμη εφηβεία.

Οι Trzesniewski, Donnellan, και Robins (2003), πραγματοποίησαν δύο μελέτες για την αξιολόγηση της αυτοεκτίμησης των εφήβων. Στην πρώτη έγινε μετα-ανάλυση 50 ερευνών σε συνολικό δείγμα 29,839 συμμετεχόντων, ενώ για την δεύτερη μελέτη χρησιμοποιήθηκε το δείγμα 4 διαχρονικών εθνικών ερευνών (N =74,381, κορίτσια =52% , αγόρια = 48%). Και στις 4 έρευνες είχε χορηγηθεί η σύντομη έκδοση την «Κλίμακας Αυτοεκτίμησης» του Rosenberg (1965). Τα αποτελέσματα αυτών των μελετών συγκλίνουν με την άποψη, ότι η σταθερότητα της αυτοεκτίμησης αυξάνεται από την εφηβεία στην πρώιμη ενηλικίωση και αυτό ισχύει και για τα δύο φύλα. Τέλος, οι Μαϊάνο, Ninot, και Bilard (2004) μελέτησαν, συγχρονικά, 605 εφήβους (κορίτσια = 282, αγόρια = 323), 11 έως 16 ετών, με τη χρήση του ερωτηματολογίου «Σωματική Αυτοαντίληψη» (The Physical Self-Perception Profile, PSPP, Fox & Corbin, 1989), όμως δεν βρήκαν καμία αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ηλικία ή το φύλο και την σφαιρική αυτοεκτίμηση.

Στον ελληνικό χώρο, πραγματοποιήθηκε μια συγχρονική έρευνα το 2002, με την χρήση της «Ελληνικής Κλίμακας Μέτρησης Αυτοεκτίμησης» (EMKA, Παπάνης, 2002) για την αυτοεκτίμηση εφήβων 12-17 ετών, από τον Παπάνη (2009). Στην πιλοτική έρευνα συμμετείχαν 36 μαθητές (18 κορίτσια και 18 αγόρια). Οι μεταβλητές που ερευνήθηκαν ήταν το φύλο και η ηλικία στις ηλικιακές ομάδες 12-14 ετών και 15-17 ετών. Τα αγόρια παρουσίασαν αυξημένη αυτοεκτίμηση στα 12-14 έτη, σε αντίθεση με τα κορίτσια της ίδιας περιόδου. Επίσης, αναφέρεται ότι η αυτοεκτίμηση των εφήβων δείχνει να είναι συνολικά χαμηλότερη από αυτή των ενηλίκων (>16 ετών). Στην κυρίως έρευνα, συμμετείχαν 148 μαθητές (κορίτσια = 72, αγόρια = 76), Α΄ Λυκείου (N= 77), Β΄ Λυκείου (N = 36) και Γ΄ Λυκείου (N=35). Οι μαθητές Γ΄ Λυκείου παρουσίασαν την υψηλότερη αυτοεκτίμηση, ακολουθούμενοι από τους μαθητές Β΄ Λυκείου. Τα αγόρια φαίνεται να υπερέχουν των κοριτσιών, αναφορικά με τη γενική αυτοεκτίμηση. Στην Α΄ Λυκείου υπερετερούσαν ελάχιστα των κοριτσιών, ενώ προς τη Β΄ Λυκείου και τη Γ΄ Λυκείου, οι διαφυλικές διαφορές μεγάλωσαν. Στην γενική αυτοεκτίμηση, υψηλότερη αυτοεκτίμηση παρουσίασαν τα κορίτσια της Α΄ Λυκείου και τα αγόρια της Γ΄ Λυκείου.

Επίσης, η Μακρή-Μπότσαρη (1999) εξέτασε την υπόθεση ότι η αυτοεκτίμηση εξαρτάται από τη σπουδαιότητα την οποία αποδίδει το άτομο στους επιμέρους τομείς στη ζωή του, χορηγώντας την ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου της Harter (1988) «Πως Αντιλαμβάνομαι τον Εαυτό μου (ΠΑΤΕΜ IV)» για μαθητές λυκείου (Μακρή-Μπότσαρη, 1999, 2001β), σε μαθητές Β΄ Λυκείου (N= 574, αγόρια = 277, κορίτσια = 297) και Γ΄ Λυκείου (N= 459, αγόρια = 213, κορίτσια= 246). Τα ευρήματα της μελέτης αυτής, σε συμφωνία με αποτελέσματα διεθνών ερευνών (Harter, 1988· Marsh, 1989β), έδειξαν ότι όψιμοι έφηβοι δεν θεωρούν τους διάφορους τομείς της ζωής τους εξίσου σημαντικούς. Μεταξύ των επιμέρους τομέων αυτοαντίληψης, τη στενότερη σχέση με την αυτοεκτίμηση βρέθηκαν να έχουν οι τομείς της φυσικής εμφάνισης, των συναισθηματικών-διαφυλικών σχέσεων και των σχέσεων με συνομηλίκους. Οι συνάφειες αυτές ήταν ισχυρότερες στα κορίτσια από ότι στα αγόρια.

Συνεκτιμώντας τα ερευνητικά αποτελέσματα, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς δεν έχει κατορθωθεί να διαμορφωθεί ένα σαφές σχήμα της αναπτυξιακής πορείας της αυτοεκτίμησης από την εφηβεία μέχρι την πρώιμη ενηλικίωση. Μερικές μελέτες αναφέρουν αύξηση της αυτοεκτίμησης κατά την εφηβεία (Simmons, Rosenberg, & Rosenberg, 1973· Demo & Savin-Williams, 1983· Eccles, Wigfield, Flanagan, Miller, Reuman, & Yee, 1989· Eccles, Wigfield, Iver, Reuman, & Midgley, 1991), άλλες σταθερότητα (Dusek & Flaherty, 1981· Robins & Block, 1993· Chubb, Fertman, & Ross, 1997· Maïano, Ninot, & Bilard, 2004), ενώ άλλες αναφέρουν μείωση (Simmons & Blyth, 1987· Keltikangas-Jarvinen, 1990· Zimmerman, Copeland, Shope, & Diekmann 1997· Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, & Potter, 2002). Σε σύγκριση με τις έρευνες που έχουν γίνει στην εφηβεία, λίγες είναι αυτές που αφορούν στην πρώιμη ενηλικίωση (μόνο 21% σύμφωνα με τους Trzesniewski, Donnellan, & Robins, 2003). Σε γενικές γραμμές, όμως, αυτές οι έρευνες δείχνουν μια σταδιακή αύξηση στην σφαιρική αυτοεκτίμηση κατά την πρώιμη ενηλικίωση (Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, & Potter, 2002· Trzesniewski, Donnellan, & Robins, 2003).

Κάποιες από αυτές τις ασυνέπειες μπορεί να οφείλονται στις διαφυλικές διαφορές, καθώς υπάρχει η τάση τα αγόρια να παρουσιάζουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση από τα κορίτσια ανεξαρτήτως ηλικίας (Rosenberg & Simmons, 1975· Simmons, Blyth, & Bush, 1978· Simmons, Blyth, Van Cleave, & Bush, 1979· Simmons & Blyth, 1987· Marsh, 1989α· Block & Robins, 1993· Bolognini, Plancherel, Bettschart, & Halfon, 1996· Polce-Lynch, Myers, Kliewer, & Kilmartin, 2000· Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, & Potter, 2002), καθώς, επίσης, στο διαφορετικό τύπο εργαλείων μέτρησης. Στις παραπάνω

έρευνες έχουν χρησιμοποιηθεί δύο είδη κλιμάκων για την μέτρηση της αυτοεκτίμησης, αντιπροσωπευτικά διαφορετικών θεωρητικών μοντέλων για την αυτοεκτίμηση. Οι κλίμακες των Rosenberg (1965) και Coopersmith (1967) αποσκοπούν απευθείας στην μέτρηση της σφαιρικής αυτοεκτίμησης, ενώ της Harter (1988) καταλήγει στην γενική αυτοεκτίμηση μέσω του συναθροίσματος των επιδόσεων σε επιμέρους τομείς αυτοαντίληψης.

Το Φαινόμενο του Εγωκεντρισμού κατά την Εφηβεία

Η Απαρχή της Έννοιας του Εγωκεντρισμού στον Jean Piaget

Η έννοια «εγωκεντρισμός» ερμηνεύεται από τα ελληνικά λεξικά ως «εγωπάθεια», «εγωλατρεία», «εγωισμός» ή η ψυχοπαθολογική τάση του ατόμου να ανάγει τα πάντα στον εαυτό του (Μπαμπινιώτης, 1998· Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 1998/2001). Ο ψυχολογικός όρος της έννοιας, όμως, όπως πρωτο-διατυπώθηκε από τον Piaget, διαφέρει.

Πιο συγκεκριμένα, ο Piaget όρισε τον εγωκεντρισμό, -ανάλογα με τους τύπους των νοητικών δομών που σχηματίζονται σε καθένα από τα γνωστικά στάδια-, ως αποτυχία διαφοροποίησης υποκειμένου-αντικειμένου, ως έλλειψη διαφοροποίησης ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο και τον εαυτό ή αποτυχία διαφοροποίησης ανάμεσα στον εσωτερικό και εξωτερικό κόσμο, ως «ανικανότητα αποκέντρωσης» ή πρωταρχική αποτυχία διαχωρισμού ανάμεσα στα αντικείμενα και τις πράξεις των άλλων από τις πράξεις του ίδιου του ατόμου (Gray & Hudson, 1984). Αν και εισηγητής του όρου, αργότερα, θεώρησε τον όρο «εγωκεντρισμός» ως παραπλανητικό, καθώς υποδηλώνει ένα φυσιολογικό αναπτυξιακό φαινόμενο, όμως, χωρίς ηθικό- αξιολογικό περιεχόμενο, όπως είναι ο εγωισμός ή ο ατομικισμός, και τον αντικατέστησε με τον όρο «επικέντρωση» (Piaget, 1962).

Το φαινόμενο του εγωκεντρισμού, λοιπόν, έχει κεντρική θέση στο αναπτυξιακό μοντέλο που πρότεινε ο Piaget. Κατά τον Ελβετό ψυχολόγο, η ανάπτυξη προχωρά ως μια διαδοχική κατάσταση ισορροπίας και έλλειψης ισορροπίας ανάμεσα στην αφομοίωση, δηλαδή την ενσωμάτωση καινούριων εμπειριών σε ήδη υπάρχοντα σχήματα ή δομές, και στη συμμόρφωση ή προσαρμοστικότητα, δηλαδή την τροποποίηση ήδη υπαρχόντων σχημάτων για την ικανοποίηση μιας νέας πραγματικότητας. Η αφομοίωση και η προσαρμογή είναι άρρηκτα δεμένες μεταξύ τους, δεν προηγείται η μια της άλλης και συνθέτουν την διαδικασία της προσαρμογής (Piaget, 1962· Salkind, 2006). Ο εγωκεντρισμός ως έκφραση αυτού του μοντέλου ανάπτυξης, υποδηλώνει ότι στην αρχή κάθε σταδίου γνωστικής ανάπτυξης, οι γνωστικές ικανότητες δεν είναι πλήρως κατακτημένες, με αποτέλεσμα το άτομο να μην μπορεί να τις χειριστεί σε ικανοποιητικό βαθμό και να εμπίπτει σε εγωκεντρικά σφάλματα. Με την κατάκτηση ενός ανώτερου γνωστικού σταδίου, απελευθερώνεται από τον κατώτερης μορφής εγωκεντρισμό και εμπλέκεται σε έναν ανώτερης μορφή εγωκεντρισμό, έχοντας την τάση να ταλαντεύεται από την εγωκεντρική σκέψη στην κοινωνιοκεντρική (Piaget, 1967).

Πιο συγκεκριμένα, στο τελευταίο στάδιο της γνωστικής ανάπτυξης ο έφηβος καλείται να κατακτήσει την τυπική αφαιρετική σκέψη, η οποία τις περισσότερες φορές συμπίπτει με την έναρξη της ήβης, -ανάλογα με τη νευρολογική ανάπτυξη και τις πολιτισμικές δομές που διέπουν την ανάπτυξή του. Ο έφηβος κατακτά την προτασιακή λογική που του επιτρέπει να σκέφτεται πάνω στις σκέψεις του και να εξετάζει την πραγματικότητα με βάση το πραγματικό, αλλά και το πιθανό. Δηλαδή, δεν θεωρεί την εμπειρική πραγματικότητα ως δεδομένη, αλλά σκέφτεται και μια σειρά πιθανών λύσεων αντιμετώπισης της. Η σκέψη αυτή έχει έντονα στοιχεία της πειραματικής-επιστημονικής μεθόδου. Πλέον, αρχίζει να σκέφτεται πέρα από το παρόν για το παρελθόν, αλλά και για το μέλλον και να κάνει συλλογισμούς με έναν υποθετικό-απαγωγικό τρόπο πάνω σε απλές υποθέσεις που δεν σχετίζονται αναγκαστικά με την πραγματικότητα.

Η ανάδυση αυτών των τυπικών διεργασιών δημιουργούν την ανάγκη στον έφηβο να προσαρμόσει το Εγώ του στη νέα κοινωνική πραγματικότητα που ανοίγεται μπροστά του, καθώς επίσης, να προσαρμόσει το κοινωνικό περιβάλλον στο Εγώ του. Επιπλέον, εντείνεται η ανάγκη του να δομήσει ένα πρόγραμμα ζωής για το μέλλον, αναλαμβάνοντας ρόλους ενηλίκων ⁵. Η εκδήλωση του εφηβικού εγωκεντρισμού πηγάζει ακριβώς από αυτή την ανάληψη ενήλικων ρόλων από τον νέο έφηβο (Inhelder & Piaget, 1958· Piaget, 1967). Από τη στιγμή που αποκτά την ικανότητα να σκέφτεται για την κοινωνία, αρχίζει να τον απασχολεί η μελλοντική του δραστηριότητα σε αυτή και το πως θα αλλάξει την κοινωνία. Το αποτέλεσμα είναι η αποτυχία διαφοροποίησης ανάμεσα στην δική του οπτική γωνία ως ατόμου που καλείται να οργανώσει τη ζωή του και στην οπτική γωνία της ομάδας που ελπίζει ότι θα αναμορφώσει. Οι Inhelder και Piaget (1958) έχουν γράψει χαρακτηριστικά: «Ο εφηβικός εγωκεντρισμός εμφανίζεται με μια Μεσσιανική μορφή, όπως με θεωρίες που θεωρούν τον ρόλο του αναμορφωτή ως το κέντρο του κόσμου και ο έφηβος αισθάνεται ότι καλείται να παίξει τον ρόλο του αναμορφωτή» (σσ. 343-344).

Όταν, λοιπόν, η τυπική σκέψη αρχίζει να εδραιώνεται, ο έφηβος απελευθερώνεται από τον εγωκεντρισμό στην υπόθεση ή στα γεγονότα, αλλά εμπλέκεται σε έναν αφελή ιδεαλισμό και μια μη ρεαλιστική παντοδυναμία, συμπεριλαμβανομένης της αίσθησης της παντοδυναμίας της σκέψης, κυρίως, λόγω γνωστικής ανωριμότητας. Ενδεικτικά, οι Inhelder και Piaget (1958) έχουν υποστηρίξει ότι «ο έφηβος περνάει μια φάση που

⁵ Σχετικά με το ίδιο θέμα, ο Vygotsky (1934/1987) σχολιάζει ότι η ικανότητα χρήσης αφηρημένων εννοιών απεικονίζεται και στη χρήση της γλώσσας από τους εφήβους, καθώς η ικανότητα αυτή είναι εμφανής στο γεγονός ότι οι έφηβοι νοηματοδοτούν άγνωστες λέξεις και συνάγουν σχέσεις ανάμεσα σε οικείες λέξεις. Επίσης, υποστηρίζει ότι η αυξημένη ικανότητα χρήσης αφηρημένων εννοιών οδηγεί στην αυξημένη ικανότητα των εφήβων να συλλαμβάνουν εναλλακτικούς κόσμους και να προγραμματίζουν μελλοντικούς τρόπους ζωής.

αποδίδει απεριόριστες δυνάμεις στις σκέψεις του σε βαθμό που ονειρεύεται ένα ένδοξο μέλλον ή ότι θα μεταμορφώσει τον κόσμο μέσω Ιδεών ακόμα κι αν δεν επιβεβαιώνονται με βάση την εμπειρία» (σσ. 346-347).

Ο έφηβος βρίσκεται, λοιπόν, μπροστά σε μια φάση ανισορροπίας – όπως, άλλωστε, συνέβη και στα προηγούμενα στάδια γνωστικής ανάπτυξης- καθώς, ενώ το Εγώ του είναι εγωκεντρικό, η προσωπικότητα επιβάλλει ένα «αποκεντρωμένο» Εγώ. Το Εγώ είναι απεχθές, ακόμη περισσότερο, όταν είναι ισχυρό, ενώ η ισχυρή προσωπικότητα είναι αυτή που καταφέρνει να το πειθαρχήσει (Inhelder & Piaget, 1958). Την πρότερη κατάσταση ισορροπίας που επέφερε η κατάκτηση της συγκεκριμένης σκέψης, διαταράσσει η εμφάνιση των τυπικών λειτουργιών και με την πάροδο του χρόνου, η ισορροπία αποκαθίσταται μέσω της αντισταθμιστικής συμμόρφωσης με την πραγματικότητα (Piaget, 1967).

Τελικά, η υποχώρηση του εγωκεντρισμού, κατά τον Piaget, γίνεται μέσω της αποκέντρωση της σκέψης, δηλαδή της συνεχούς επανεστίασης της οπτικής γωνίας. Η αποκέντρωση υποβοηθείται από δύο παράγοντες. Ο πρώτος είναι βιολογικός και αφορά στην ωρίμανση των γνωστικών-νοητικών δομών, η οποία παροδικά επιφέρει μια σχετική ισορροπία και επιτρέπει στο άτομο να επενδύσει την ενέργεια του σε άλλες λειτουργίες, ενώ ο δεύτερος προέρχεται από το περιβάλλον και αφορά στις νέες κοινωνικές εμπειρίες, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό προέρχονται από την συμμετοχή στην ομάδα συνομηλίκων και την είσοδο στον επαγγελματικό χώρο, αναλαμβάνοντας ρόλους ενηλίκων (Inhelder & Piaget, 1958).

Συμπερασματικά, ο Piaget προτείνει ότι ο εγωκεντρισμός, είναι ένα φυσιολογικό αναπτυξιακό φαινόμενο, αποτέλεσμα της ανικανότητας διαφοροποίησης υποκειμένου-αντικειμένου από το άτομο, λόγω της γνωστικής ανετοιμότητας, η οποία εγκλωβίζει το άτομο σε μια κατάσταση που ρέπει κυκλικά από την ισορροπία στην ανισορροπία, καταλήγοντας αντισταθμιστικά στην προσαρμογή του ατόμου στη νέα πραγματικότητα. Ο ρόλος της κοινωνίας στην εμφάνιση του εγωκεντρισμού είναι κεντρικής σημασίας, καθώς από τη στιγμή που ο έφηβος αποκτά την ικανότητα να σκέφτεται για την κοινωνία, συχνά, αποτυγχάνει να διαφοροποιήσει τη δική του οπτική γωνία από την οπτική γωνία της ομάδας, ελπίζοντας πως στο μέλλον θα αναμορφώσει την κοινωνία. Η θεωρία του Piaget ενέπνευσε τον μαθητή του David Elkind, ο οποίος υπήρξε συνεχιστής του οντογενετικού πλαισίου που όρισε ο Piaget για τον εγωκεντρισμό και το μετεξέλιξε.

Η Οπτική του Elkind για τον Εφηβικό Εγωκεντρισμό

Ο David Elkind, όντας μαθητή του Piaget, προσπάθησε να συνδέσει γνωστικές θεωρίες με ψυχαναλυτικές απόψεις που έχουν ως αφετηρία τον Freud. Θεωρεί ότι ο εγωκεντρισμός αποτελεί γέφυρα ανάμεσα στην μελέτη των γνωστικών δομών και την εξερεύνηση των δυναμικών της προσωπικότητας (Elkind, 1967α).

Έχοντας αυτή τη φιλοσοφία, εξέλιξε τη σκέψη του Piaget - περί αποτυχίας διαφοροποίησης αντικειμένου-υποκειμένου -, λέγοντας ότι πρόκειται για διαφοροποίηση ανάμεσα στο μόνιμο και στο παροδικό, στο αντικειμενικό και στο υποκειμενικό, στο ατομικό και στο καθολικό. Ο ίδιος περιγράφει τον εγωκεντρισμό που αφορά στις τυπικές λειτουργίες, ως αποτυχία διαφοροποίησης ανάμεσα στις διαδικασίες και στα παράγωγα σκέψης των άλλων και στις διαδικασίες και στα παράγωγα σκέψης του ίδιου (Elkind, 1978). Επίσης, αναφέρει ότι, από αναπτυξιακή άποψη, ο εγωκεντρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως αρνητικό υποπροϊόν κάθε νεοεμφανιζόμενου νοητικού σταδίου του γνωστικού συστήματος, υπό την έννοια ότι ανταποκρίνεται σε γνωστικά σφάλματα του συστήματος. Παρά όμως την αρνητική πλευρά του εγωκεντρισμού, τονίζει και την θετική, ότι είναι απαραίτητος για την τόνωση της αυτοεκτίμησης του εφήβου, λειτουργώντας ως βοηθητικό Εγώ (Elkind, 1967α /1985α).

Κατά τον Elkind (1967α), το μεγαλύτερο κατόρθωμα που πρέπει να κατακτηθεί στην πρώιμη εφηβεία είναι η κατάκτηση της σκέψης. Οι τυπικές λειτουργίες επιτρέπουν στον έφηβο να αντιλαμβάνεται την σκέψη του, να εκλαμβάνει τις νοητικές του κατασκευές ως αντικείμενα και να τα αιτιολογεί, καθώς επίσης να αντιλαμβάνεται τις σκέψεις των άλλων. Αυτή ακριβώς η ικανότητα, να λαμβάνει υπόψη την σκέψη των άλλων ανθρώπων και να σκέφτεται για τις σκέψεις των άλλων, είναι η "καρδιά" του εγωκεντρισμού. Ο εγωκεντρισμός, λοιπόν, φαίνεται πως αναδύει γύρω στα 11-12 χρόνια, ακριβώς επειδή το άτομο αναγνωρίζει τις σκέψεις των άλλων, αλλά αποτυγχάνει να ξεχωρίσει ανάμεσα στα αντικείμενα προς τα οποία κατευθύνεται η σκέψη των άλλων και σε εκείνα που είναι το επίκεντρο των δικών του ανησυχιών. Έτσι, μη μπορώντας να διαχωρίσει τι σκέφτονται οι άλλοι και ποιες είναι οι δικές του ανησυχίες, ο έφηβος υποθέτει ότι οι άλλοι ασχολούνται με την εμφάνιση και την συμπεριφορά του και τον επιδοκιμάζουν ή τον αποδοκιμάζουν, όσο και ο ίδιος τον εαυτό του.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και με βάση την κλινική του εμπειρία με παραπτωματικούς εφήβους μεσαίας τάξης (Elkind, 1967β), ο Elkind (1967α) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός αποτελείται από δυο κατασκευές: α) το

φανταστικό ακροατήριο, το οποίο αντανακλά την πεποίθηση του εφήβου ότι βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής και διαρκώς παρακολουθείται, αξιολογείται και κρίνεται, θετικά ή αρνητικά, από τους άλλους σαν να βρίσκεται μπροστά σε ένα ακροατήριο επί σκηνής και β) τον προσωπικό μύθο, ο οποίος αντανακλά τις αισθήσεις του άτρωτου, της μοναδικότητας και της παντοδυναμίας του εφήβου.

Φανταστικό ακροατήριο. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο Elkind (1967α) περιέγραψε τον εγωκεντρισμό που αφορά στις τυπικές λειτουργίες, ως αποτυχία διαφοροποίησης ανάμεσα στις διαδικασίες και στα παράγωγα σκέψης των άλλων και στις διαδικασίες και στα παράγωγα σκέψης του ίδιου. Η έλλειψη διαφοροποίησης οδηγεί τον έφηβο στην πεποίθηση, ότι οι άλλοι ασχολούνται με τις σκέψεις, τα συναισθήματα και την συμπεριφορά του, όσο και ο ίδιος με τον εαυτό του (Elkind, 1967α/1978). Αυτή του την τάση μάλιστα την σύγκρινε με έναν μηχανισμό άμυνας του Εγώ, την «προβολή» (Elkind, 1976). Η παραπάνω διαδικασία με την σειρά της οδηγεί σε μια αυξημένη αυτοσυνειδησία και την αίσθηση ότι κρίνεται συνεχώς από τους άλλους, σαν να είναι πάνω σε μια σκηνή ή να παίζει μπροστά σε αυτό που αποκαλεί ο Elkind «φανταστικό ακροατήριο». Η αυτοσυνειδησία, κατά τον Elkind (1980), είναι στην ουσία η αίσθηση του να παρακολουθείται κανείς από ένα ακροατήριο, το οποίο στην πραγματικότητα αποτελεί ισχυρό κίνητρο για την συμπεριφορά και τις δραστηριότητες των εφήβων. Μάλιστα, όπως προκύπτει από έρευνα των Elkind και Bowen (1979), η αυξημένη αυτοσυνειδησία είναι χαρακτηριστικό της πρώιμης εφηβείας, καθώς οι πρώιμοι έφηβοι στην έρευνα τους αποδείχθηκε ότι ήταν σημαντικά λιγότερο πρόθυμοι από τα παιδιά ή τους όψιμους εφήβους να αποκαλύψουν τον εαυτό τους μπροστά σε ένα ακροατήριο. Το εύρημα αυτό αμφισβητήθηκε από μετέπειτα έρευνες (Lapsley, 1980· Peterson, 1982), οι οποίες θα αναφερθούν αναλυτικά στο υποκεφάλαιο 2.4.

Ο έφηβος, λοιπόν, σε πραγματικές ή επικείμενες κοινωνικές καταστάσεις, φαίνεται πως προβλέπει τις αντιδράσεις των άλλων σχετικά με τον ίδιο, βασιζόμενος στον συλλογισμό ότι οι άλλοι τον θαυμάζουν ή τον επικρίνουν, όσο ο ίδιος τον εαυτό του. Υπό αυτή την έννοια, συνεχώς κατασκευάζει ή αντιδρά σε ένα φανταστικό ακροατήριο. Σύμφωνα με τον Elkind (1967α), «είναι ακροατήριο, γιατί πιστεύει ότι θα είναι το επίκεντρο της προσοχής και είναι φανταστικό, γιατί σε πραγματικές κοινωνικές καταστάσεις δεν υπάρχει» (σ. 1030).

Το φανταστικό ακροατήριο άλλες φορές γίνεται επικριτικό και άλλες επιδοκιμαστικό, επηρεάζοντας αναλόγως την αυτοαντίληψη του εφήβου, καθώς εικάζεται πως οι έφηβοι προσδίδουν στον εαυτό τους χαρακτηριστικά που θεωρούν ότι πιστεύουν οι

άλλοι γι' αυτούς. Γι' αυτό, παραδείγματος χάριν, οι έφηβοι μερικές φορές γίνονται κραυγαλέοι, προκειμένου να τραβήξουν την προσοχή του ακροατηρίου. Όταν δεν το πετυχαίνουν ή βρίσκονται στο επίκεντρο λόγω αδεξιότητας ή λεκτικού ατοπήματος, αποθαρρύνονται, νιώθοντας την έντονη αποδοκιμασία του ακροατηρίου. (Elkind, 1980). Στην περίπτωση, που το φανταστικό ακροατήριο θαυμάζει τον έφηβο, όπως ο ίδιος θαυμάζει τον εαυτό του, ο έφηβος δεν μπορεί να διαχωρίσει τι θαυμάζουν οι άλλοι και τι ο ίδιος. Για παράδειγμα, στην επιλογή ρούχων ο έφηβος αποτυγχάνει να διαφοροποιήσει την δική του πεποίθηση για το τι είναι ελκυστικό από το τι θαυμάζουν οι άλλοι. Παρόλα αυτά, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε παρέες εφήβων, αν και νιώθουν ότι όλοι τους παρατηρούν, όταν βρίσκονται μαζί, τους απασχολεί περισσότερο το ότι είναι στο κέντρο της προσοχής, παρά το ότι είναι οι παρατηρητές των άλλων. Έτσι, κάθε έφηβος δρα ταυτόχρονα ως ηθοποιός για τον εαυτό του και ως ακροατήριο για τους άλλους εφήβους (Elkind, 1967a).

Αυτή η αίσθηση του εφήβου ότι βρίσκεται υπό την εξονυχιστική εξερεύνηση των άλλων, αποτελεί ένδειξη ότι υπάρχει ένα φανταστικό ακροατήριο και εντείνει την επιθυμία του να έχει ιδιωτική ζωή ή τη θέληση του να επιδεικνύεται. Επιπλέον, λόγω της ύπαρξης ενός φανταστικού ακροατηρίου, φαίνεται πως οι έφηβοι διακατέχονται περισσότερο από αισθήματα ντροπής παρά ενοχής (Elkind, 1967a). Τέλος, ένδειξη ύπαρξης του φανταστικού ακροατηρίου, αποτελεί η πολύ συχνή σκέψη των εφήβων, για το πώς θα αντιδρούσαν οι άλλοι στον θάνατο τους, νιώθοντας έτσι ότι κερδίζουν την καθυστερημένη αναγνώριση των προσόντων τους.

Σε έρευνα του Elkind (1985β) με εφήβους που είχαν κάποια αναπηρία ή ψυχική ασθένεια, χρησιμοποιήθηκε η κατασκευή του φανταστικού ακροατηρίου για να εξηγηθούν ψυχοπαθολογικά φαινόμενα. Προτάθηκε ότι η καινούρια ικανότητα των εφήβων να σκέφτονται πάνω στο τι σκέφτονται οι άλλοι, παίζει σημαντικό ρόλο στην ύπαρξη του φανταστικού ακροατηρίου. Η έντονη αυτοσυνειδησία που επικρατεί αυτή τη περίοδο, έχει μεγάλη και οδυνηρή επίδραση στους εφήβους με αναπηρία, καθώς για πρώτη φορά αρχίζουν να βλέπουν τον εαυτό τους μέσα από τα μάτια των άλλων. Πιθανή συνέπεια των παραπάνω είναι η βίωση κατάθλιψης ή κοινωνικής απόσυρση. Επίσης, ισχυρίζεται ότι το φανταστικό ακροατήριο συμβάλλει στην διόγκωση τυχόν αναπηριών ή ψυχικών ασθενειών κατά την είσοδο του ατόμου στην εφηβεία και αναφέρεται στις περιπτώσεις των ανορεξικών και των παχύσαρκων εφήβων, λέγοντας ότι με την μετάβαση στην εφηβεία ανησυχούν πάρα πολύ για την εντύπωση που δίνουν στο ακροατήριο. Έτσι, συνήθως, οι παχύσαρκοι δεν τρώνε μεγάλες ποσότητες μπροστά σε άλλους, θέλοντας να τους δώσουν

την εντύπωση ότι δεν ευθύνονται οι ίδιοι για την παχυσαρκία τους άλλα η μοίρα τους, ενώ οι έφηβοι με νευρική ανορεξία θέλουν να δίνουν την εντύπωση ότι παραμένουν αδύνατοι, όχι λόγω έλλειψης τροφής, αλλά επειδή είναι ένα «θεϊκό» δώρο. Και στις δύο περιπτώσεις το άτομο ενδιαφέρεται περισσότερο για την εντύπωση που επικοινωνεί στους άλλους, παρά για την φυσική του κατάσταση (Elkind, 1985β). Αυτή του η πρόταση αμφισβητήθηκε από τον Lapsley (1985), ο οποίος αντιπρότεινε ότι η αυξημένη αυτοσυνειδησία είναι αποτέλεσμα της αυτοπαρατήρησης και όχι του εγωκεντρισμού. Όμως ο Elkind (1985α) ανταπάντησε στην κριτική του, λέγοντας ότι το να εξηγήσει κάποιος την εφηβική αυτοσυνειδησία και το φανταστικό ακροατήριο ως συνεπεία της αυτοπαρατήρησης δεν έχει όφελος, επειδή η αυτοεπίγνωση οδηγεί στην αυτοσυνειδησία, μόνο όταν το άτομο αποτυγχάνει να κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε αυτά που γνωρίζει ο εαυτός και σε αυτά για τα οποία ανησυχούν οι άλλοι. Πιο συγκεκριμένα, ο Elkind (1985α) είχε υποστηρίξει ότι «είναι η αποτυχία να διαφοροποιήσει κανείς μεταξύ του εαυτού και των άλλων (δηλ. εγωκεντρισμός) που καθιστούν τους ανθρώπους ενσυνείδητους, όχι η αυτοεπίγνωση» (σ. 224).

Η υποχώρηση του ιδεασμού του φανταστικού ακροατηρίου, κατά τον Elkind (1967α), αρχίζει με την κατάκτηση των τυπικών λειτουργιών. Τότε, το ακροατήριο που προβλέπει γίνεται ένα πραγματικό ακροατήριο με πραγματικές αντιδράσεις. Άλλωστε, το φανταστικό ακροατήριο μπορεί να θεωρηθεί ως μια σειρά υποθέσεων, με τις οποίες το άτομο δοκιμάζει την πραγματικότητα, αναγνωρίζοντας σταδιακά τη διαφορά ανάμεσα στις δικές του ανησυχίες και στις ανησυχίες των άλλων.

Συμπερασματικά, το φανταστικό ακροατήριο αντανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής και την εξονυχιστική εξερεύνηση των άλλων. Η υπόθεση αυτή θεωρείται πως εξηγεί μια σειρά από εφηβικά φαινόμενα, όπως είναι η κραυγαλέα ένδυση και συμπεριφορά, η ντροπή, η αμηχανία, η υψηλή αυτοσυνειδησία, η μεγάλη ανάγκη για προσωπικό χώρο και η προθυμία για απομόνωση, καθένα από τα οποία αντανακλούν την αίσθηση του εφήβου ότι συνεχώς αξιολογείται, παρακολουθείται και κρίνεται. Το φανταστικό ακροατήριο άλλοτε είναι θαυμαστικό, βοηθώντας τον έφηβο να νιώθει σπουδαίος, και άλλοτε επικριτικό, επηρεάζοντας την αυτοεκτίμηση και την αυτοαντίληψη του.

Προσωπικός μύθος. Η δεύτερη κατασκευή του εφηβικού εγωκεντρισμού που περιγράφηκε από τον Elkind, ο προσωπικός μύθος, αντανακλά την τάση του εφήβου να μην καταφέρνει να διαχωρίσει τις δικές του έγνοιες από των άλλων, ενώ ταυτόχρονα ξεχωρίζει σε μεγάλο βαθμό τα συναισθήματά του. Ο έφηβος αποτυγχάνει να αντιληφθεί

την κοινοτυπία των δικών του συναισθημάτων και των εμπειριών των συνομηλίκων του, θεωρώντας τον εαυτό του ως μοναδικό, άτρωτο και παντοδύναμο. Αυτό, κατά τον Elkind, ίσως συμβαίνει, επειδή υπό την επίδραση του φανταστικού ακροατηρίου, θεωρεί ότι είναι σημαντικός για πολλούς ανθρώπους, άρα τόσο ο ίδιος όσο και τα συναισθήματα του, είναι μοναδικά και ανεπανάληπτα. Μόνο αυτός υποφέρει σε μεγάλη ένταση ή βιώνει έντονο ενθουσιασμό (Elkind, 1967α). Αυτή η υπερδιαφοροποίηση είναι και η ουσία του ιδεασμού του προσωπικού μύθου (Vartanian, 2000). Αργότερα, ο Elkind (1967α) υποστήριξε ότι η τάση αυτή του εφήβου είναι στην ουσία ένας μηχανισμός άμυνας του Εγώ, η άρνηση (όπως είναι αντίστοιχα η προβολή για το φανταστικό ακροατήριο), όπου ο έφηβος αρνείται να δεχτεί, πως ό,τι ισχύει για τον ίδιο ισχύει και για τους άλλους. Ο προσωπικός μύθος μπορεί να έχει θετική ή αρνητική επίδραση στην αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση του εφήβου, κατά τον ίδιο τρόπο που επιδρά σε αυτόν και το φανταστικό ακροατήριο (Elkind, 1985α).

Σύμφωνα με τον Elkind (1967α), εξαιρετικά αποδεικτικά στοιχεία του προσωπικού μύθου αποτελούν τα ημερολόγια των εφήβων. Οι έφηβοι επιδίδονται σ' αυτή την διαδικασία, έχοντας την πεποίθηση ότι οι εμπειρίες τους, οι έρωτες και οι απογοητεύσεις τους είναι καθολικής αξίας και σπουδαιότητας. Γι' αυτό το λόγο, θα πρέπει να καταγραφούν, για να μείνουν στην ιστορία. Επίσης, ένα άλλο αποδεικτικό στοιχείο είναι η τάση μερικών εφήβων να πιστεύουν σε έναν προσωπικό θεό. Τέλος, σε διαπροσωπικό επίπεδο, ένδειξη αποτελεί η αίσθηση ότι δεν μπορεί να καταλάβει κανένας άλλος πως νιώθουν οι ίδιοι, λόγω της μοναδικότητας των συναισθημάτων τους, καθώς επίσης, οι αισθήσεις του άτρωτου και της παντοδυναμίας που οδηγούν τους εφήβους στη ψευδαίσθηση ότι επικίνδυνες καταστάσεις δεν είναι δυνατόν να συμβούν σε αυτούς, παρά μόνο στους άλλους, και αν τους συμβούν δεν θα τους βλάψουν.

Η υποχώρηση του προσωπικού μύθου αρχίζει με την σταδιακή εδραίωση της «οικειότητας», όπως αυτή περιγράφεται στα ψυχοκοινωνικά στάδια του Erikson (1959). Ειδικότερα, θεωρείται πως από τη στιγμή που ο έφηβος θα αρχίσει να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του πιο ρεαλιστικά, το φανταστικό ακροατήριο αντικαθίσταται από το πραγματικό, επιτρέποντας στον έφηβο να εδραιώσει, πλέον, αληθινές διαπροσωπικές σχέσεις, παρά σχέσεις εστιασμένες στον εαυτό. Όταν, λοιπόν, εδραιωθούν σχέσεις αμοιβαιότητας και εμπιστοσύνης, ο έφηβος ανακαλύπτει ότι και οι άλλοι έχουν παρόμοια συναισθήματα με αυτόν και έχουν υποφέρει και εκστασιαστεί, κατά τον ίδιο τρόπο, όπως και αυτός (Elkind, 1967α).

Συνοψίζοντας, η κατασκευή του προσωπικού μύθου αφορά στην υπερδιαφοροποίηση των συναισθημάτων του εφήβου, αποτέλεσμα της οποίας είναι οι

αισθήσεις του άτρωτου, της προσωπικής μοναδικότητας και της παντοδυναμίας. Ο προσωπικός μύθος σχετίζεται με την ύπαρξη ενός θαυμαστικού φανταστικού ακροατηρίου, το οποίο καθιστά τον έφηβο στα μάτια του, ιδιαίτερα, σημαντικό για τους άλλους. Η επίδραση του στην ψυχολογία του εφήβου είναι διττή. Από τη μία η αίσθηση του εφήβου, ότι είναι μοναδικός, σπουδαίος και ξεχωριστός, μπορεί να λειτουργήσει προστατευτικά σε αγχογόνες καταστάσεις, από την άλλη οι αισθήσεις της παντοδυναμίας και του άτρωτου μπορεί να τον οδηγήσουν σε επικίνδυνες πεποιθήσεις και συμπεριφορές.

Συμπερασματικά, ο Elkind θεωρεί τον εγωκεντρισμό ως έναν αναπόφευκτο, αλλά απαραίτητο περιορισμό στην ανάπτυξη των γνωστικών ικανοτήτων του ατόμου που εμποδίζει τους εφήβους να ξεχωρίσουν την δική τους σκέψη από τη σκέψη των άλλων και συμβάλλει στην τόνωση της αυτοεκτίμησης τους. Παράγωγα αυτής της αποτυχίας διαφοροποίησης των δικών του ανησυχιών από των άλλων, θεώρησε ότι είναι δυο κατασκευές, το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος, που άλλοτε επηρεάζουν αρνητικά την αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση τους και άλλοτε λειτουργούν βοηθητικά στο Εγώ τους. Σύμφωνα με τον μαθητή του Piaget, ο εγωκεντρισμός υποχωρεί σταδιακά γύρω στα 15-16 έτη, όταν πλέον οι τυπικές λειτουργίες έχουν σταθεροποιηθεί, χάρη σε γνωστικές και συναισθηματικές αλλαγές που συντελούνται, εξαιτίας της αύξησης της κοινωνικής τους εμπειρίας. Σε γνωστικό επίπεδο, ξεπερνιέται με την σταδιακή διαφοροποίηση ανάμεσα στις δικές τους ανησυχίες και στις σκέψεις των άλλων, ενώ σε συναισθηματικό επίπεδο, με την σταδιακή ενσωμάτωση των συναισθημάτων των άλλων στις δικές τους συγκινήσεις (Elkind, 1967α).

Η «Νέα Ματιά» του Lapsley για το Φαινόμενο του Εγωκεντρισμού

Ο Lapsley (1985) αμφισβήτησε, τόσο τον εγωκεντρισμό ως φαινόμενο όσο και το παιζεικό οντογενετικό θεωρητικό πλαίσιο που τον περιέβαλλε. Με άρθρο του απευθυνόμενο στον Elkind, άσκησε σκληρή κριτική στην θεωρία του για τον εφηβικό εγωκεντρισμό, χαρακτηρίζοντάς την ως ασυνεπή και προβάλλοντας ως βασικό επιχείρημα ότι η θεωρία δεν μπορεί να ερμηνεύσει το μεταβατικό στάδιο απελευθέρωσης από τις κατασκευές του προσωπικού μύθου και του φανταστικού ακροατηρίου ή την εμφάνιση τους, αφού δεν υπάρχει άλλο μεταβατικό στάδιο μετά την κατάκτηση της τυπικής αφαιρετικής σκέψης, καθώς επίσης, ότι η διαφοροποίηση εαυτού-άλλου πραγματοποιείται

νωρίτερα από όταν προτείνει ο Elkind (1967α), ο οποίος την συνδέει με την ανάπτυξη των τυπικών λειτουργιών.

Ισχυρίστηκε, λοιπόν ότι η κατασκευή του εφηβικού εγωκεντρισμού δεν είναι καλά τοποθετημένη στο οντογενετικό πλαίσιο της παιζείκης λογικής ανάπτυξης και αντιπρότεινε τη μελέτη του φαινομένου ως φυσικού αποτελέσματος της κοινωνικογνωστικής ανάπτυξης, τοποθετημένο στο πλαίσιο αναφοράς της οντογένεσης της διαπροσωπικής κατανόησης (Lapsley & Murphy, 1985). Την ίδια χρονιά δέχτηκε την απάντηση του Elkind (1985α) υποστηρίζοντας ότι το ίδιο το φαινόμενο του εγωκεντρισμού ενέχει «ασυνέπεια», όπως και η ίδια η ανάπτυξη και η ωρίμανση και συνέχισε, γράφοντας χαρακτηριστικά ότι «μια θεωρία που είναι συνεπής, αλλά που δεν αντιμετωπίζει τα φαινόμενα που επιδιώκει να εξηγήσει, καταδεικνύει μια μάλλον άνευ αξίας συνέπεια» (σ. 222).

Παρότι, ο διάλογος μεταξύ τους υπήρξε έντονος με ισχυρά επιχειρήματα και από τις δύο πλευρές, ο Lapsley δεν μεταπείσθηκε και άρχισε να ελέγχει τις υποθέσεις του με έρευνες μαζί με τους συνεργάτες τους, μελετώντας τη σχέση τυπικών λειτουργιών και εγωκεντρισμού (Lapsley, Milstead, Quintana, Flannery, & Buss, 1986) και τη συμβολή της διαδικασίας αποχωρισμού-εξατομίκευσης στην ανάπτυξη του εφηβικού Εγώ (Lapsley & Quintana, 1990), όπου το 1993 παρουσίασε μια ολοκληρωμένη εναλλακτική θεωρία για την ανάπτυξη του εφηβικού Εγώ και του εφηβικού εγωκεντρισμού. Η νέα θεωρία ονομάστηκε «Νέα Ματιά» (New Look) και οι θεωρητικές της υποθέσεις διέπονται από ψυχοδυναμικό υπόβαθρο, εμπνεόμενο από τη θεωρία του Blos (1962) για τη διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης και από κοινωνικογνωστικό υπόβαθρο, βασιζόμενο στη θεωρία των επιπέδων ανάληψης ρόλων και διαπροσωπικής κατανόησης του Selman (1980).

Οι Lapsley και Murphy (1985), λοιπόν, πρότειναν ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός εμφανίζεται, με την είσοδο του έφηβου στο επίπεδο 3 στην ακολουθία του Selman, – το οποίο συμπίπτει με την πρώιμη εφηβεία-, και την απόκτηση των κοινωνικογνωστικών δυνατοτήτων που αποκτιούνται στο στάδιο αυτό. Η πραγματοποίηση ανάληψης ρόλου σε αυτό το επίπεδο είναι η υπόθεση από τον έφηβο μιας τρίτης οπτικής. Ο νεαρός έφηβος μπορεί να ξεπεράσει την δυαδική σχέση και να έχει ταυτόχρονα επίγνωση της υποκειμενικότητας δύο οπτικών. Αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, ταυτόχρονα, ως δρώντα και ως αντικείμενο, επεξεργαστή, διαχειριστή και ελεγκτή της εμπειρίας του, μπορεί να υποθέσει την οπτική του «μέσου όρου» των μελών μιας ομάδας και να δει τις αλληλεπιδράσεις των άλλων με τον εαυτό από μια πιο γενικευμένη οπτική. Το Εγώ του εφήβου αρχίζει να παίζει ενεργό ρυθμιστικό ρόλο ανάμεσα στα εσωτερικά συναισθήματα

και τις εξωτερικές πράξεις. Επιπλέον, ο έφηβος αποκτά αυτοεπίγνωση και στοχάζεται πάνω στις αυτό-παρατηρήσεις του εαυτού του. Αυτή η νέα επίγνωση θεωρείται ότι εξηγεί την αυξημένη αυτοσυνειδησία των νέων εφήβων και την υπερυψωμένη αίσθηση της προσωπικής διαχείρισης που παρατηρείται συχνά σε αυτούς.

Μια ισχυρή θέση ενσωμάτωσης των δυο θεωριών προτείνει ότι μόλις ο έφηβος φθάσει στην κοινωνικογνωστική αναπτυξιακή κατανόηση του εαυτού, που του προσφέρει το επίπεδο 3 ανάληψης ρόλων, αρχίζει η διαδικασία εξατομίκευσης (Lapsley & Murphy, 1985). Ο έφηβος αντιμετωπίζει την δεύτερη φάση αποχωρισμού-εξατομίκευσης, όπου αναπτύσσει σταδιακά το μεγαλύτερο ψυχολογικό αποχωρισμό από τους γονείς. Καθήκον του είναι να απο-εξιδανικεύσει τους γονείς, να πενήθει για την απώλεια αντικειμένου και να επαναπροσδιορίσει το Εγώ του και τα όριά του. Στην προσπάθειά του να διατηρήσει την συνοχή, την ακεραιότητα και τα όρια του εαυτού του αναπτύσσει τις αισθήσεις της προσωπικής μοναδικότητας, της παντοδυναμίας και του άτρωτου (Blos, 1962). Αυτή η θέση του Blos είναι ταυτόσημη με αυτό που αποκαλεί ο Elkind (1967α) ως «προσωπικό μύθο».

Επιπλέον, η λειτουργία της επαναπροσέγγισης έγκειται στο να αναπτυχθεί μια αίσθηση ατομικότητας μέσα το πλαίσιο των τρεχουσών σχέσεων. Η πρόκληση για τους εφήβους και τους γονείς κατά τη διάρκεια της επαναπροσέγγισης είναι να συντηρηθούν οι συναισθηματικοί δεσμοί γονέα-εφήβου, ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνονται οι κινήσεις του εφήβου προς την ατομικότητα. Η ανησυχία για τις σχέσεις και για τη συνεκτικότητα, και το άγχος της πιθανή απώλειά τους είναι δεμένη με τον ιδεασμό του φανταστικού ακροατηρίου (σχεσιακό αντικείμενο), ενώ η εξατομίκευση, η άλλη πλευρά του νομίσματος της διαδικασίας αποχωρισμού-εξατομίκευσης, εξουσιοδοτείται από τον ιδεασμό του προσωπικού μύθου (Lapsley, 1990). Με άλλα λόγια, ο λειτουργικός-αμυντικός ρόλος του φανταστικού ακροατηρίου αντικατοπτρίζει τη συνεχή επιθυμία του εφήβου για συνεκτικότητα, ενώ του προσωπικού μύθου την προσπάθεια για αυξανόμενο αποχωρισμό (Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002).

Σε έρευνα που διεξήγαγε ο Lapsley (1990) για την σχέση του συναισθηματικού δεσμού και της διαφοροποίησης με τη διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης και την ανάπτυξη του εφηβικού Εγώ στην όψιμη εφηβεία, διαπίστωσε ότι οι δίδυμες πτυχές της εφηβικής ανάπτυξης -συναισθηματικός δεσμός και διαφοροποίηση- μπορούν, στην πραγματικότητα, να συνδυαστούν σε ένα ενιαίο κατασκεύασμα αποχωρισμού-εξατομίκευσης. Παρατηρήθηκε θετική σχέση μεταξύ του συναισθηματικού δεσμού στους γονείς και της διαφοροποίησης από αυτούς, γεγονός που υπαινίσσεται ότι οι έφηβοι

διατηρούν μια αίσθηση επικοινωνίας και εμπιστοσύνης με τους γονείς, ενώ, ταυτόχρονα, επιδιώκουν μια διαφοροποιημένη σχέση από αυτούς. Ο γονικός έλεγχος περιορίζει την επιτυχή εξατομίκευση, ενώ η επιτυχής προσαρμογή στην εξατομίκευση αποδεικνύει την αυξημένη ανάπτυξη ταυτότητας. Κατά τον Lapsley (1993), η πορεία της ψυχολογικής εξατομίκευσης δεν θα αποδειχθεί τραυματική, εάν ο έφηβος έχει αποκτήσει τα κοινωνικο-γνωστικά μέσα για να συμμετέχει στους ιδεασμούς του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου, οι οποίοι εξυπηρετούν ως κανονιστικοί, προσαρμοστικοί μηχανισμοί άμυνας. Δηλαδή, υποθέτει ότι δεν θα υπάρξει καμία θυελλώδη φάση στην ανάπτυξη του εφήβου, εάν ο έφηβος αρχίζει την διαδικασία ψυχολογικού αποχωρισμού στο επίπεδο 3 ανάληψης ρόλων.

Η υποχώρηση του φαινομένου του εγωκεντρισμού ερμηνεύεται με βάση το επίπεδο 4 στην ακολουθία διαπροσωπικής κατανόησης του Selman (1980). Ο Lapsley δεν είναι σύμφωνος με τον ισχυρισμό του Elkind (1967α), ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός μειώνεται στην ηλικία των 15 ή 16 χρονών, εξαιτίας της σταθεροποίησης της τυπικής αφαιρετικής σκέψης, καθώς η εξήγηση αυτή διαφέρει από την εξήγηση που δίνεται στις προηγούμενες μεταβάσεις. Οι εγωκεντρισμοί των προηγούμενων σταδίων δεν ξεπερνιούνται με την σταθεροποίηση των γνωστικών ικανοτήτων του κάθε σταδίου, αλλά λόγω των νέων ικανοτήτων που αποκτούνται από την ανάδυση του επόμενου σταδίου. Για παράδειγμα, οι εγωκεντρισμοί της συγκεκριμένης σκέψης ξεπερνιούνται με την ανάδυση της τυπικής αφαιρετικής σκέψης (Lapsley & Murphy, 1985). Η εξήγηση του Elkind (1967α) για την μετέπειτα πορεία των εγωκεντρισμών της τυπικής σκέψης, είναι ότι μειώνονται ως αποτέλεσμα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην όψιμη εφηβεία. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, κατά τον Lapsley (1985), η οικειότητα και ο πειραματισμός στην ανάληψη ρόλων παρέχει το κίνητρο για μια πιο ακριβή εξήγηση της εξασθένησης του εγωκεντρισμού. Γι' αυτό οι Lapsley και Murphy (1985) επικαλούνται το επόμενο μεταβατικό στάδιο μετά το επίπεδο 3 με το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, εξήγησαν την εμφάνιση του φαινομένου.

Σ' αυτό το στάδιο της διαπροσωπικής κατανόησης, ο νέος ενήλικας μπορεί να συντονίσει όλες τις πιθανές προοπτικές τρίτων προσώπων και να υποθέσει μια προοπτική κοινωνικών συστημάτων. Η νεοαποκτηθείσα ικανότητά του προλαμβάνει πλέον την ανάγκη του να φαντάζεται υποθετικά τις αντιδράσεις των άλλων απέναντι του σε φανταστικές καταστάσεις, δεδομένου ότι τώρα ο έφηβος έχει διευρύνει το φάσμα των κοινωνικών προοπτικών και των κοινωνικών του σχέσεων. Εκτός από τον παρατηρητή του εαυτού του, μπορεί να συντονίσει και τους αυτο-παρατηρητές των άλλων, με αποτέλεσμα να προσαρμόζει τις κοινωνικές αντιλήψεις του στην πραγματικότητα, αποκλείοντας με

αυτό τον τρόπο την ανάγκη για υποθετικές κατασκευές. Επιπλέον, το επίπεδο 4 ανάληψης ρόλων, που αναφέρεται στην κατάκτηση της προοπτικής, επιτρέπει στον έφηβο να αποκτήσει τον αυτοέλεγχο των περιορισμών του, καθώς συνειδητοποιεί ότι το Εγώ του έχει λίγο έλεγχο πάνω στις ασυνείδητες διαδικασίες. Ο παρατηρητής του εαυτού του είναι ανίκανος να ελέγξει όλες τις πτυχές των σκέψεών του, με αποτέλεσμα να μειώνεται και η αίσθηση προσωπικής διαχείρισης. Επειδή, ο έφηβος-νέος μπορεί τώρα να συντονίσει όλες τις πιθανές προοπτικές τρίτων, μπορεί να πραγματοποιήσει περιορισμούς στην αυτοπαρατήρηση των άλλων, μειώνοντας με αυτόν τον τρόπο την αίσθηση προσωπικής μοναδικότητάς και αυξάνοντας τη συνειδητοποίηση ότι ο εαυτός μπορεί να βρεθεί μέσα στο πεδίο άλλων προοπτικών, αντίστοιχα. Έτσι, ο έφηβος-νέος αντιλαμβάνεται ότι οι άλλοι έχουν ανησυχίες που δεν αφορούν στον εαυτό, ότι κάποιος δεν είναι φυσιολογικά το κέντρο της προσοχής και «άξονας της αιτίας και του αποτελέσματος», και ότι κανείς δεν είναι τόσο μοναδικός, ώστε να μην έχει σημαντικά κοινά στοιχεία με άλλους.

Συμπερασματικά, ο Lapsley θεωρεί ότι ο εγωκεντρισμός και οι γνωστικές λειτουργίες έχουν μικρή σχέση με τις κατασκευές του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου και υποστηρίζει ότι αυτές σχετίζονται άμεσα και εξηγούνται καλύτερα με τα επίπεδα 3 και 4 ανάληψης ρόλων στην εφηβεία, όπως περιγράφηκαν τη θεωρία διαπροσωπικής κατανόησης του Selman (1980) και τη διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης (Blos, 1962). Γι' αυτό προχώρησε σε ένα συνθετικό μοντέλο κοινωνικογνωστικών και ψυχοδυναμικών στοιχείων μέσα από τα οποία προτείνει ότι οι ιδεάσεις του προσωπικού μύθου και του φανταστικού ακροατηρίου, δεν αποτελούν προϊόντα του εγωκεντρισμού (καθώς δεν αποδέχεται τον όρο «εγωκεντρισμός»), αλλά υγιείς προσαρμοστικούς μηχανισμούς άμυνας.

Η Αναπτυξιακή Πορεία του Εγωκεντρισμού

Η αρχική υπόθεση για την πορεία του εφηβικού εγωκεντρισμού, με τη μορφή του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου, διατυπώθηκε από τον Elkind (1967α). Η εμφάνιση του φαινομένου θεωρήθηκε ότι πραγματώνεται στην πρώιμη εφηβεία (11-12 έτη) με την ανάδυση των τυπικών λειτουργιών, ενώ η εξασθένηση του τοποθετείται στην μέση εφηβεία (15-16 έτη), όταν πλέον ο έφηβος έχει γίνει κάτοχος της τυπικής αφαιρετικής σκέψης. Η ερευνητική διερεύνηση των δυο κατασκευών του εγωκεντρισμού δεν παρουσιάζει αναλογικότητα, αντιθέτως, υπάρχει μεγάλο προβάδισμα

στην διερεύνηση του φανταστικού ακροατηρίου (κυρίως μέσω την μέτρησης της αυτοσυνειδησίας) έναντι του προσωπικού μύθου.

Η πρώτη έρευνα, που διεξήχθη για την επιβεβαίωση του ισχυρισμού του Elkind (1967α), ήταν των Elkind και Bowen (1979), οι οποίοι μελέτησαν την διάσταση του φανταστικού ακροατηρίου, λαμβάνοντας ως αποδεικτικό στοιχείο την αυξημένη αυτοσυνειδησία. Το συνολικό τους δείγμα αποτελούταν από 697 μαθητές Τετάρτης Δημοτικού έως Γ' Λυκείου, στους οποίους χορηγήθηκε η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (Imaginary Audience Scale, IAS) και δύο υποκλίμακες, η «Κλίμακα Προσωρινού Εαυτού» (Transient-Self Scale) και η «Κλίμακα Μακροχρόνιου Εαυτού» (Abiding-Self Scale) που δημιουργήθηκαν από τους ερευνητές. Τα ευρήματά τους έδειξαν ότι οι πρώιμοι έφηβοι είναι πιο ενσυνείδητοι ως προς τα μακροχρόνια χαρακτηριστικά του εαυτού, παρά ως προς τα παροδικά και ότι είναι σημαντικά λιγότερο πρόθυμοι από τα παιδιά ή τους όψιμους εφήβους να αποκαλύψουν τον εαυτό τους μπροστά σε ένα ακροατήριο, γεγονός που επιβεβαιώνει από τη μια την ύπαρξη ενός φανταστικού ακροατηρίου και από την άλλη την ύπαρξη μιας αυξημένης αυτοσυνειδησίας κατά την πρώιμη εφηβεία. Τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στο φανταστικό ακροατήριο και ήταν πιο πρόθυμα να αποκαλύψουν τον εαυτό τους σε ένα φανταστικό ακροατήριο. Η κορύφωση του φανταστικού ακροατηρίου εντοπίστηκε στην μέση εφηβεία στο 14-15 έτος (βλ. επίσης Goossens, 1984).

Το 1980, οι Lapsley, Enright, και Shulka διατύπωσαν ένα σαφές προφίλ για την πορεία του εφηβικού εγωκεντρισμού που προέκυψε από την μελέτη εγωκεντρισμού - κοινωνιοκεντρισμού. Σε συνολικό δείγμα 220 μαθητών, Έκτης Δημοτικού, Β' Γυμνασίου, Α' Λυκείου, Γ' Λυκείου και φοιτητών κολεγίου (N=44 για κάθε ηλικιακή ομάδα, κορίτσια=22, αγόρια=22), χορηγήθηκε η «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (Adolescent Egocentrism-Sociocentrism, AES, Enright, Lapsley, & Shukla, 1979). Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η *πρώιμη εφηβεία* χαρακτηρίζεται από διογκωμένο εγωκεντρισμό σε τρεις τομείς: στον προσωπικό μύθο, στο φανταστικό ακροατήριο και στην εστίαση στον εαυτό, χωρίς οι έφηβοι να προχωρούν σε κοινωνιοκεντρικές εστιάσεις. Στη *μέση εφηβεία*, τα άτομα αρχίζουν να παρουσιάζουν μείωση και στις τρεις εγωκεντρικές περιοχές. Οι μη κοινωνικές δραστηριότητες αρχίζουν να μειώνονται ως τομείς ενδιαφέροντος, ενώ οι κοινωνιοκεντρικές δραστηριότητες εξακολουθούν να μην είναι σημαντικές. Ο εγωκεντρισμός και οι μη κοινωνικές εστιάσεις ακόμα κυριαρχούν. Στην *όψιμη εφηβεία*, ο εγωκεντρισμός μειώνεται σε δυο περιοχές – στον προσωπικό μύθο και στο φανταστικό ακροατήριο. Από την άλλη η εστίαση στον

εαυτό αυξάνεται με ταυτόχρονη αύξηση της προσωπικής αυτοσυνειδησίας. Το ενδιαφέρον για μη κοινωνικές δραστηριότητες μειώνεται, ενώ το ενδιαφέρον για κοινωνιοκεντρικές δραστηριότητες αυξάνεται. Επιπλέον, στα κορίτσια, παρατηρήθηκαν υψηλότερες τιμές στο φανταστικό ακροατήριο και στην αυτοσυνειδησία απ' ό,τι στα αγόρια. Οι ερευνητές συμφωνούν με την αρχική υπόθεση του Elkind (1967α) ότι ο εγωκεντρισμός μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία, όμως, βρήκαν γραμμική μείωση από την πρώιμη στην όψιμη εφηβεία.

Άλλοι ερευνητές εστίασαν το ενδιαφέρον τους στη σχέση εγωκεντρισμού και γνωστικής ανάπτυξης. Ο Peterson (1982) χορήγησε σε 97 μαθητές (κορίτσια = 44, αγόρια = 53, ηλικίας 12-17 ετών, M.O. = 15) και 114 ενήλικες (κορίτσια = 58, αγόρια = 56, ηλικίας 18-68 ετών, M.O. = 30), την «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979) και μια πιλοτική ιστορία για την μέτρηση των τυπικών λειτουργιών (Connell, Stroobant, Sinclair, Connell, & Rogers, 1975). Στην έρευνα αυτή, δεν διαπιστώθηκε κανένα στοιχείο περιορισμού του φανταστικού ακροατηρίου στην εφηβεία, ούτε συσχέτιση του με την ανάπτυξη της τυπικής αφαιρετικής σκέψης. Τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στο φανταστικό ακροατήριο, αδιακρίτως ηλικίας. Παρομοίως, οι Gray και Hudson (1984) μελέτησαν 142 εφήβους (11-18ετών), χορηγώντας την «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979) και ένα τεστ πιαζέϊκού τύπου, το «How is your Logic» (HIYL, Gray, 1976) για την μέτρηση των τυπικών λειτουργιών και δεν παρατήρησαν ηλικιακές διαφορές. Παρατηρήθηκαν, όμως, διαφυλικές διαφορές, διαπιστώνοντας ότι τα κορίτσια παρουσίαζαν υψηλότερες τιμές στο φανταστικό ακροατήριο απ' ό,τι τα αγόρια (βλ. επίσης Vartanian, 2001· Kelly, Jones, & Adams, 2002).

Οι Lapsley, Milstead, Quintana, Flannery, και Buss (1986) ερεύνησαν τη σχέση εγωκεντρισμού και τυπικών λειτουργιών με δυο μελέτες. Στην πρώτη έλαβαν μέρος 183 μαθητές Έκτης Δημοτικού, Β' Γυμνασίου, Α' Λυκείου, Γ' Λυκείου, οι οποίοι συμπλήρωσαν την «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (AES, Enright, Lapsley, & Shukla, 1979) και ένα ερωτηματολόγιο για την μέτρηση των τυπικών λειτουργιών που δημιουργήθηκε από τον Lunzer (1965). Στη δεύτερη μελέτη έλαβαν μέρος 173 υποκείμενα, μαθητές Α' και Γ' Γυμνασίου και πρωτοετείς φοιτητές, στους οποίους χορηγήθηκαν η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979) και το «Τεστ Λογικής Σκέψης» (Test of Logical Thinking, Tobin, & Capie, 1981). Οι ερευνητές, διέκριναν μόνο σημαντικούς αρνητικούς ή ασήμαντους συσχετισμούς, ανάμεσα στους δείκτες του εφηβικού εγωκεντρισμού και των τυπικών λειτουργιών από την πρώιμη

στη μέση εφηβεία και μόνο στη δεύτερη μελέτη παρατηρήθηκε μείωση του προσωπικού μύθου και του φανταστικού ακροατηρίου από την πρώιμη στην όψιμη εφηβεία.

Σε παρόμοια αποτελέσματα για την σχέση εγωκεντρισμού και τυπικών λειτουργιών κατέληξαν και οι O'Connor και Nikolic (1990), όμως, παρατήρησαν ότι οι υψηλές τιμές στην γνωστική ανάπτυξη συνδέονται με υψηλότερες τιμές στην ανάπτυξη ταυτότητας και η ανάπτυξη ταυτότητας συνδέεται με τον εγωκεντρισμό, δίνοντας νέες κατευθύνσεις στην έρευνα της πορείας του εγωκεντρισμού. Η έρευνα τους αφορούσε σε 255 μαθητές Β΄ Γυμνασίου, Α΄ Λυκείου και Γ΄ Λυκείου και πρωτοετείς φοιτητές (αγόρια = 120, κορίτσια = 135). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν η «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (AES, Enright, Lapsley & Shukla, 1979), η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979), «Επεκτεταμένα Αντικειμενικά Μέτρα της κατάστασης της Ταυτότητας του Εγώ» (Extended Objective Measures of Ego Identity Status, EOMIS, Grotevant & Adams, 1984) και το «How Is Your Logic? (HIYL, Gray, 1984). Στην μελέτη τους, οι έφηβοι που ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα κρίσης ταυτότητας ή επίτευξης ταυτότητας ήταν πιο εγωκεντρικοί. Επίσης, βρέθηκε ισχυρός συσχετισμός φανταστικού ακροατηρίου και σύγχυσης ταυτότητας και αρνητικός συσχετισμός μεταξύ σύγχυσης ταυτότητας και προσωπικού μύθου. Τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στην εξέταση της σχέσης εγωκεντρισμού και ανάπτυξης ταυτότητας που, ίσως, υποδηλώνει πως θεωρούν ότι οι άλλοι ασχολούνται μαζί τους, αναζητώντας ενδείξεις ανάπτυξης μιας ταυτότητας. Τα αποτελέσματα αυτά, γενικότερα, υπαινίσσονται ότι ο έφηβος που αντιμετωπίζει σύγχυση ταυτότητας δεν μπορεί να έχει αίσθηση της παντοδυναμίας, της μοναδικότητας και του άτρωτου, ενώ αντίθετα μπορεί να νιώθει ότι οι άλλοι τον ερευνούν για σημάδια εξατομίκευσης. Οι ανησυχίες για τον εαυτό και οι κοινωνικές προσδοκίες, λοιπόν, μπορούν να θεωρηθούν ως μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας ταυτότητας και όχι ως προϊόν της εμφάνισης των τυπικών λειτουργιών (βλ. επίσης O'Connor, 1994).

Οι πιο πρόσφατες έρευνες ενέχουν την τάση να αναζητούν στοιχεία εγωκεντρισμού και στην ενήλικη ζωή. Ο Frankenberg (2000) σε συγκριτική έρευνα που διεξήγαγε ανάμεσα σε εφήβους (14-18ετών, Μ.Ο. = 15,91) και ενήλικους (20-89 ετών, Μ.Ο.= 51), χορήγησε την «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (AES, Enright, Lapsley, & Shukla, 1979), την «Αναθεωρημένη Κλίμακα Αυτοσυνειδησίας» (Self-Consciousness Scale (revised), Scheier & Carver, 1985) και την «Κλίμακα Διαπροσωπικής Αντιδραστικότητας» (Interpersonal Reactivity Scale, Davis, 1994). Τα ευρήματα του επιβεβαιώνουν την άποψη ότι ο εγωκεντρισμός (προσωπικός μύθος και φανταστικό

ακροατήριο) φθίνει από την μέση εφηβεία προς την ενηλικίωση, όμως αναφέρεται ότι εξακολουθούν να υπάρχουν εγωκεντρικές τάσεις τουλάχιστον μέχρι την πρόιμη ενηλικίωση. Στην έρευνα αυτή, τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στον προσωπικό μύθο από τα αγόρια, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη τυχόν συσχέτιση με τη μεταβλητή της ηλικίας.

Οι Vartanian και Powlishita (2001) μελέτησαν δείγμα 81 φοιτητών (18-27 έτη, $M.O.=20.54$, κορίτσια = 47, αγόρια = 34), χορηγώντας την «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (AES, Enright, Lapsley, & Shukla, 1979) και την «Κλίμακα Κοινωνικής Συμπεριφοράς Εφήβων» (Adolescent Social Behavior Scale, ASBS, Lechner & Rosenthal, 1984). Στόχος της έρευνα ήταν να δείξουν ότι οι πρόιμοι ενήλικες που θεωρητικά δεν εμπλέκονται στον ιδεασμό του φανταστικού ακροατηρίου, σημειώνουν υψηλές τιμές, αν τοποθετηθούν σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που εμπεριέχει ένα επικριτικό φανταστικό ακροατήριο. Τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας υποδηλώνουν ότι οι ερωτηθέντες (έφηβοι και ενήλικες) που σημειώνουν χαμηλότερες τιμές στα παραδοσιακά εργαλεία («Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου», IAS, Elkind & Bowen, 1979), βιώνουν διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα.

Πιο συγκεκριμένα, προτείνεται ότι οι ανησυχίες των πρόιμων εφήβων για την κοινωνική αξιολόγηση, ίσως, ανακλούν τις πραγματικές εμπειρίες από το κοινωνικό τους περιβάλλον, το οποίο είναι πιο επικριτικό από αυτό που αντιμετωπίζουν άλλες, μικρότερες ή μεγαλύτερες, ηλικιακές ομάδες. Άρα, η πεποίθηση ότι οι άλλοι συνεχώς τους αξιολογούν και τους παρακολουθούν, ίσως, δεν είναι εσφαλμένη. Οι υψηλές τιμές, των πρόιμων εφήβων, στην «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (Elkind & Bowen, 1979), σχετίζονται με την αξιολογική φύση ενός πραγματικού και όχι φανταστικού ακροατηρίου, που είναι η ομάδα συνομηλίκων. Παρόλα αυτά, είναι πιθανό ότι μέχρι την όψιμη εφηβεία (και ενηλικίωση) αυτό που έχει αλλάξει σχετικά με την ανησυχία για την κοινωνική αξιολόγηση ή την πεποίθηση ότι οι άλλοι παρακολουθούν και αξιολογούν τον εαυτό, είναι η βελτιωμένη ικανότητα της παρουσίασης του εαυτού των ατόμων. Οι όψιμοι έφηβοι, ακόμη και κάποιοι ενήλικες, εξακολουθούν να πιστεύουν ότι οι άλλοι τους προσέχουν και τους αξιολογούν, αλλά εξαιτίας των κοινωνικογνωστικών τους επιτευγμάτων (π.χ. βελτιωμένη ικανότητα λήψη προοπτικής) και της κοινωνική τους εμπειρία διαχειρίζονται, πλέον, καλύτερα τις εντυπώσεις που αφήνουν στους άλλους (βλ. επίσης Kelley & Jacoby, 1996· Vartanian, 2001).

Οι Epley, Morewedge, και Keysar (2004) ερεύνησαν παιδιά ηλικίας 4-12 ετών και τους γονείς τους, μέσω πειράματος που αφορούσε στην λήψη οπτικής και προσθέτουν ότι

οι ενήλικοι επεξεργάζονται τις πληροφορίες λιγότερο εγωκεντρικά από τα παιδιά, λόγω του ότι είναι ικανότεροι να διορθώσουν στη συνέχεια μια αρχική εγωκεντρική ερμηνεία. Οι Bell και Bromnick (2003) σε δείγμα 346 εφήβων, ηλικίας 14-15 ετών (κορίτσια = 173, αγόρια = 173), εφάρμοσαν ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο, με τίτλο «Τι νομίζεις ότι απασχολεί τους νέους;» («What do you think young people worry about?»), βασισμένο μεθοδολογικά στην «εμπειρική θεωρία» (grounded theory). Οι ερευνητές συμπέραναν ότι οι έφηβοι ασχολούνται με το τι σκέφτονται οι άλλοι γι' αυτούς, όχι λόγω ενός φανταστικού ακροατηρίου, αλλά επειδή υπάρχουν πραγματικές επιπτώσεις σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο που αφορούν από τη μία πλευρά στην αυτοεκτίμηση, στην αυτοπεποίθηση, στην ταυτότητα και στην αποδοχή και από την άλλη πλευρά στην κοινωνική υποστήριξη και στην δημοτικότητα.

Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η έρευνα των Aalsma, Lapsley, και Flannery (2006), οι οποίοι παρατήρησαν ότι η διάσταση της παντοδυναμίας του προσωπικού μύθου σχετίζεται θετικά με την προσαρμογή, την κυριαρχία και την αντιμετώπιση καταστάσεων, ενώ η διάσταση του άτρωτου ήταν ένας σημαντικός δείκτης πρόβλεψης πολλών ριψοκίνδυνων συμπεριφορών, σταθερά, από την πρώιμη μέχρι την όψιμη εφηβεία, δεδομένο που συνηγορεί υπέρ της υπόθεσης ότι στοιχεία εγωκεντρισμού διατηρούνται και στην ενήλικη ζωή. Επίσης, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι διαστάσεις του προσωπικού μύθου, της παντοδυναμίας και της προσωπικής μοναδικότητας, δεν παρουσίαζαν σημαντική μεταβολή από τη πρώιμη στην όψιμη εφηβεία, ενώ ήταν εμφανής μια σημαντική ηλικιακή αύξηση στην διάσταση του άτρωτου από την πρώιμη στη μέση εφηβεία.

Ως προς τις διαφυλικές διαφορές, τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στη διάσταση της παντοδυναμίας και του άτρωτου σε σχέση με τα κορίτσια. Στην παραπάνω έρευνα έλαβαν μέρος 94 μαθητές Έκτης Δημοτικού, 223 μαθητές Β' Γυμνασίου, 142 μαθητές Α' Λυκείου και 102 μαθητές Γ' Λυκείου (συνολικό δείγμα N=561), ενώ ως εργαλεία μέτρησης του εγωκεντρισμού χρησιμοποιήθηκαν η «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (New Personal Fable Scale, NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989) και το «Ερωτηματολόγιο Ναρκισσιστικής Προσωπικότητας» (Narcissistic Personality Index, Raskin & Hall, 1981). Παρομοίως, οι Goossens, Beyers, Emmen, και Aken (2002) χορηγώντας την Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989) σε δείγμα 1,458 υποκειμένων 14-18 ετών, παρατήρησαν ότι η διάσταση του άτρωτου του προσωπικού μύθου συσχετιζόταν θετικά με την διάσταση της παντοδυναμίας και οι δύο αυτές διαστάσεις συσχετιζόταν θετικά με την προσαρμογή. Πρότειναν ότι αυτοί οι προσωπικοί μύθοι παίζουν κάποιο ρόλο στην διαδικασία αποχωρισμού-

εξατομίκευσης, λειτουργώντας προστατευτικά κατά του άγχους. Επίσης, βρήκαν ότι τα αγόρια πίστευαν περισσότερο στην παντοδυναμία, στο άτρωτο και στην μοναδικότητά τους σε σχέση με τα κορίτσια.

Σαράντα χρόνια μετά από την διατύπωση της αρχικής υπόθεσης για την αναπτυξιακή πορεία του εγωκεντρισμού του Elkind (1967α) και αφού υπήρξε σαφής ασυμφωνία στο ερευνητικό πεδίο, οι Schwartz, Mayard, και Uzelac (2008) επανεξέτασαν την υπόθεση ότι το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος μειώνονται, όσο αυξάνεται η ηλικία, από την πρώιμη στην όψιμη εφηβεία. Το συνολικό δείγμα αποτελούνταν από 2,390 εφήβους (κορίτσια = 1,211, αγόρια = 1,179, Μ.Ο. = 15.15) και χορηγήθηκαν η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979) και η «Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (PFS, Elkind, 2003 μετά από προσωπική συνεννόηση). Τα ευρήματα τους διέφεραν από εκείνα των Elkind και Bowen (1979). Αντίθετα με την αρχική υπόθεση διαπιστώθηκε ότι ο εγωκεντρισμός ήταν παρών στην όψιμη εφηβεία, υποδηλώνοντας την επανεμφάνιση του εγωκεντρισμού κάθε φορά που το άτομο βρίσκεται σε ένα νέο περιβάλλον ή μπροστά σε μια δραματική αλλαγή στη ζωή του. Από την άλλη πλευρά, οι Alberts, Elkind, και Ginsberg (2007) χορήγησαν σε 119 μαθητές Γυμνασίου (αγόρια= 66, κορίτσια= 53) τη «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989) και βρήκαν ότι ο προσωπικός μύθος αυξάνεται από την πρώιμη εφηβεία προς τη μέση εφηβεία και η κορύφωση του παρατηρήθηκε στα 14-15 έτη σε συμφωνία με τα ευρήματα των Elkind και Bowen (1979) για το φανταστικό ακροατήριο. Επιπλέον, τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στην διάσταση του άτρωτου σε σχέση με τα κορίτσια.

Τέλος, η μοναδική έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα για την αναπτυξιακή πορεία του εφηβικού εγωκεντρισμού, διεξήχθη από την Γαλανάκη (1996), σε συνολικό δείγμα 783 εφήβων, 14-18 ετών, στους οποίους χορηγήθηκε η «Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» και η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» των Lapsley, FitzGerald, Rice και Jackson (1989). Η έρευνα αυτή, επιβεβαίωσε τα αποτελέσματα των Elkind και Bowen (1979), παρατηρώντας αυξημένες τιμές για τον προσωπικό μύθο και το φανταστικό ακροατήριο στο 14-15 έτος και υποχώρηση των φαινομένων προς το 16-17 έτος. Τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στον προσωπικό μύθο από ό,τι τα κορίτσια.

Συνεκτιμώντας τα παραπάνω ευρήματα, φαίνεται πως η ερευνητική διερεύνηση του εφηβικού εγωκεντρισμού δεν είναι σε θέση να δώσει σαφή εικόνα για την αναπτυξιακή πορεία του φαινομένου και αυτό πιθανόν να οφείλεται στους παρακάτω λόγους. Οι

ερευνητές χρησιμοποίησαν διαφορετικά εργαλεία μέτρησης, σε διαφορετικό θεωρητικό πλαίσιο (οντογενετικό, ψυχοδυναμικό, κοινωνικογνωστικό), άλλοι λαμβάνοντας τον εγωκεντρισμό ως μονοδιάστατο φαινόμενο και άλλοι ως πολυδιάστατο. Υπάρχει η γενικότερη τάση, κυρίως στις αρχικές έρευνες, να παρατηρείται μείωση του εγωκεντρισμού από την πρώιμη εφηβεία προς την όψιμη εφηβεία, επιτρέποντας τη συσχέτιση του φαινομένου με την ανάδυση των τυπικών λειτουργιών. Ωστόσο, αρκετές έρευνες εντοπίζουν κορύφωση του εγωκεντρισμού στην όψιμη εφηβεία και κάποιες στοιχεία εγωκεντρισμού και στην (πρώιμη) ενηλικίωση που δεν μπορούν να ερμηνευτούν στο πλαίσιο της γνωστικής ανάπτυξης. Από τα παραπάνω ευρήματα, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι ο ρόλος της γνωστικής ανάπτυξης, κυρίως, των τυπικών λειτουργιών σκέψης στους ιδεασμούς του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου στους εφήβους, έχει υπερεκτιμηθεί (Vartanian, 2000).

Πιο συγκεκριμένα, εφόσον κάποιος είναι ικανός να σκέφτεται λογικά, αφηρημένα και υποθετικά, πώς γίνεται να υπάρχουν οι ιδεασμοί του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου στην όψιμη εφηβεία (Lapsley & Murphy, 1985) ή ακόμα και στην ενηλικίωση; Μια πιθανή εξήγηση των παραλλαγών στα συμπεράσματα ηλικιακών διαφορών είναι ότι η ανάπτυξη του εγωκεντρισμού δεν είναι κανονιστική. Τα άτομα φθάνουν στην εφηβεία σε διαφορετικές ηλικίες και αυτό επηρεάζει σαφώς και την ανάπτυξη της ταυτότητάς τους. Ο εφηβικός εγωκεντρισμός μπορεί επομένως να εμφανιστεί και να κορυφωθεί σε διαφορετικές ηλικίες για διαφορετικά άτομα (O'Connor, 1994). Επιπροσθέτως, υπάρχει η τάση, στις έρευνες αυτές, να αντιμετωπίζονται οι έφηβοι ως ομοιογενής ομάδα, μη λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλία απόψεων και εμπειριών, καθώς και τις διατομικές διαφορές.

Μια άλλη πιθανή εξήγηση, που δίνεται από τους ερευνητές, είναι πως ο εγωκεντρισμός επανεμφανίζεται και αναβιώνεται κάθε φορά που το άτομο αντιμετωπίζει ένα νέο περιβάλλον ή δραματικά νέες καταστάσεις στη ζωή του (Schwartz, Maynard, & Uzelac, 2008) και πως το περιβάλλον αυτό μπορεί να ενθαρρύνει ή να αποθαρρύνει στοιχεία του εγωκεντρισμού των εφήβων ή ακόμα και των ενηλίκων. Επίσης, στις τελευταίες έρευνες υπάρχει η τάση το φαινόμενο να αντιμετωπίζεται πιο ρεαλιστικά και να γίνεται λόγος για ένα πραγματικό ακροατήριο (π.χ. ομάδες συνομηλίκων), του οποίου η στάση - επικριτική ή ενθαρρυντική - παίζει σημαντικό ρόλο στην αυτοαντίληψη, στην αυτοεικόνα, στην αυτοπεποίθηση και την αυτοεκτίμηση του εφήβου, καθώς και στην θετική ή αρνητική του συμπεριφορά απέναντι στο εαυτό του και στους άλλους (π.χ. ριψοκίνδυνη συμπεριφορά) (Vartanian & Powlshita, 2001; Bell & Brominick, 2003). Ως

προς τις διαφυλικές διαφορές διαφαίνεται η τάση τα κορίτσια να παρουσιάζουν υψηλότερες τιμές στον ιδεασμό του φανταστικού ακροατηρίου (Elkind & Bowen, 1979· Peterson, 1982· Goossens, 1984· Vartanian, 2001· Kelly, Jones & Adam, 2002), ενώ τα αγόρια στον ιδεασμό του προσωπικού μύθου (Γαλανάκη, 1996, Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002, Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006, Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007).

Συνεπώς, θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι υπάρχουν τέσσερις τάσεις στην αντιμετώπιση του φαινομένου του εγωκεντρισμού. Η πρώτη είναι η τοποθέτηση τού στο παιζεικό οντογενετικό πλαίσιο γνωστικής ανάπτυξης στο οποίο, αν και πολλές έρευνες αποδεικνύουν ότι δεν υπάρχει συσχέτιση των τυπικών λειτουργιών με τον εγωκεντρισμό, υπάρχουν και πρόσφατες έρευνες που αποδεικνύουν το αντίθετο. Άρα, δεν μπορεί να εξαιρεθεί ο ρόλος της γνωστικής ανάπτυξης στην αναπτυξιακή πορεία του εγωκεντρισμού. Η δεύτερη τάση είναι η ένταξη του εγωκεντρισμού σε ψυχοδυναμικό πλαίσιο στα πλαίσια διαμόρφωσης ταυτότητας (π.χ. διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης). Η τρίτη τάση αφορά στη σύνδεση του εγωκεντρισμού με την λήψη προοπτικής στο κοινωνικογνωστικό πλαίσιο. Τέλος, η τέταρτη τάση τοποθετεί το φαινόμενο στο πλαίσιο της δυαδικής αλληλεπίδρασης στο κοινωνικό περιβάλλον, είτε με τη μορφή εαυτός-άλλοι (π.χ. κοινωνική πίεση, γονική παρέμβαση, ομάδες συνομηλίκων, προσαρμογή) ή ακόμη και τη στάση του ίδιου του εφήβου απέναντι στον εαυτό του (αυτοαξιολόγηση, αυτοπεποίθηση, αυτοεκτίμηση) ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό του περιβάλλον.

Προσωπικός Μύθος και Αυτοεκτίμηση

Η αυτοεκτίμηση, μαζί με την αυτοαντίληψη, όπως προαναφέρθηκε, συνιστούν δύο βασικές διαστάσεις της έννοιας του εαυτού (Burns, 1979· Hattie, 1992· Harter, 1999· Μακρή-Μπότσαρη, 2001α). Μερικοί θεωρητικοί έχουν υποστηρίξει ότι η αυτοεκτίμηση θεμελιώνεται στην ιδέα, ότι κάποιος έχει διάφορες θετικές ιδιότητες και χαρακτηριστικά γνωρίσματα και αξιολογεί τον εαυτό του με βάση αυτά. Υπό αυτό το πρίσμα, οι γνωστικές διαδικασίες, που συμμετέχουν στην αξιολόγησης του εαυτού, αποτελούν το θεμέλιο της σφαιρικής αυτοεκτίμησης (Coopersmith, 1967· Harter, 1990β). Άλλοι θεωρητικοί υποστηρίζουν, ότι η αυτοεκτίμηση ορίζεται από τα γενικά θετικά ή αρνητικά συναισθήματα ή στάσεις απέναντι στον εαυτό (Rosenberg, 1965· Brown, 1993). Με άλλα λόγια, δίνουν έμφαση στις συναισθηματικές διαδικασίες. Ο προσωπικός μύθος, από την άλλη, ανακλά αισθήματα παντοδυναμίας, άτρωτου και μοναδικότητας. Ο έφηβος υπερδιαφοροποιεί τα συναισθήματα του, θεωρώντας τα ως μοναδικά και ανεπανάληπτα και

έχει την αίσθηση ότι αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχουν οι άλλοι, αλλά όχι αυτός (Elkind, 1967a). Στη βιβλιογραφική και ερευνητική ανασκόπηση, κυρίως την τελευταία 20ετία, υπάρχει μια τάση διερεύνησης και εύρεσης κοινών τόπων ανάμεσα στις δύο κατασκευές -άμεσα ή έμμεσα-, όμως ακόμα είναι σε πρώιμο στάδιο.

Αρχικά, οι Lapsley και Rice (1988) πρότειναν ότι ο προσωπικός μύθος δεν είναι αποτέλεσμα γνωστικής ανωριμότητας, αλλά μια προσαρμοστική αντίδραση στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ (βλ. επίσης O' Connor & Nikolic, 1990). Υπό αυτή την άποψη, η διογκωμένη αίσθηση της προσωπικής μοναδικότητας, της παντοδυναμίας και του άτρωτου, ανακλούν την προσπάθεια του εφήβου να διατηρήσει τα όρια, την ακεραιότητα και την συνοχή του εαυτού, καθώς έχει να αντιμετωπίσει την δεύτερη φάση αποχωρισμού-εξατομίκευσης (βλ. Blos, 1962). Συνεπώς, ο εγωκεντρισμός δεν αφορά σε σφάλματα διαφοροποίησης των τυπικών λειτουργιών, αλλά είναι μια αμυντική-αντισταθμιστική αντίδραση, που παρακινείται από μία αιφνίδια αύξηση του ναρκισσισμού.

Αυτή η διαδικασία επιτρέπει στον έφηβο να αντιμετωπίσει τις αντιδράσεις θρήνου, τα αισθήματα εξάντλησης, την τρωτότητα της αυτοεικόνας του και τις απειλές στην αυτοεκτίμηση του (βλ. επίσης Lapsley, 2003). Οι Goossens, Seiffge-Krenke, και Alfons (1992) συμβάλλουν με την έρευνα τους προς αυτή την κατεύθυνση, παρατηρώντας ότι η φτωχή αυτοαντίληψη συνδέεται με χαμηλά σκορ προσωπικού μύθου. Η έρευνα τους αφορούσε σε 228 Βέλγους και 241 Γερμανούς εφήβους και ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (IAS, Elkind & Bowen, 1979) «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού-Κοινωνιοκεντρισμού» (AES, Enright, Lapsley, & Shukla, 1979) και ένα ερωτηματολόγιο «Γεγονότα Χαμηλής Πιθανότητας» (Low Possibility Events) (βλ. επίσης Kuhn, 2009, σ. 219).

Οι Lapsley και Flannery (2002), σε έρευνα που διεξήγαγαν σε 561 εφήβους πρώιμης και μέσης εφηβείας, χορήγησαν την «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» και δείκτες που αφορούσαν σε εσωτερικευμένα συμπτώματα (κατάθλιψη, αυτοκτονικό ιδεασμό), στην θετική πνευματική υγεία (αυταξία, στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων, διαχείριση, προσαρμογή), σε ρισκίνδυνες συμπεριφορές κ.α. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι οι προσωπικοί μύθοι του άτρωτου και της παντοδυναμίας σχετίζονται με την θετική προσαρμοστικότητα και ήταν σημαντικοί δείκτες πρόβλεψης της αυταξίας και του αυτοελέγχου. Η διάσταση της προσωπικής μοναδικότητας σχετιζόταν με εσωτερικευμένα συμπτώματα, ενώ η διάσταση του άτρωτου με εξωτερικευμένα που σχετιζόνταν με την ρισκίνδυνη συμπεριφορά (βλ. επίσης Duggan, Lapsley, & Norman, 2000). Αυτά τα δεδομένα υποδηλώνουν ότι από τη μία η αίσθηση του άτρωτου έχει

προσαρμοστικές ιδιότητες και δεν αποτελεί αδιαφοροποίητα απειλή για τους εφήβους, ενώ από την άλλη αποτελεί ρισκοκίνδυνο παράγοντα για την υγεία των εφήβων. Επίσης, όσον αφορά στις ηλικιακές διαφορές, παρατηρήθηκε αύξηση των αναφορών στην αίσθηση του άτρωτου από την πρώιμη στη μέση ηλικία και στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (βλ. σχετικά Lapsley, 2003, σσ. 27-28).

Ένα χρόνο αργότερα, ο Lapsley (2003), θεωρητικοποίησε τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας, υποστηρίζοντας ότι το άτρωτο δεν είναι μια μονοδιάστατη κατασκευή, αλλά έχει δύο όψεις: την αίσθηση του άτρωτου απέναντι στο κίνδυνο, που αφορά στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, και το ψυχολογικό άτρωτο, που προστατεύει από εσωτερικευμένα και σχεσιακά προβλήματα αυτοεκτίμησης (βλ. επίσης ερευνητική ανασκόπηση των Lapsley, Aalsma & Halpern-Felsher, 2005). Επιπλέον, οι Lapsley και Hill (2009) υποστηρίζουν, προς την ίδια κατεύθυνση, ότι το υποκειμενικό άτρωτο μπορεί να είναι μια μορφή εφηβικού ναρκισσισμού που διαδραματίζει, έναν προσαρμοστικό ρόλο στη προσπάθεια των νέων να διαχειριστούν σημαντικές κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβάσεις. Στην έρευνα τους συμμετείχαν 350 φοιτητές (18–25 ετών, Μ.Ο. = 20,17, κορίτσια = 73%), ενώ ως εργαλεία μέτρησης για τη σχέση του προσωπικό μύθου με τη προσαρμογή, χρησιμοποιήθηκαν η «Κλίμακα Ατρωτότητας» για εφήβους (Adolescent Invulnerability Scale, AIS, Duggan, Lapsley, & Norman, 2000), και η «Κλίμακα Προσαρμογής» για φοιτητές (College Adjustment Scales, CAS, Anton & Reed, 1991).

Οι Taylor & Brown (1988) έχουν αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «το διανοητικά υγιές άτομο δεν μπορεί να είναι πλήρως εν γνώσει των καθημερινών ναυαγίων της ζωής. Μάλλον, το διανοητικά υγιές πρόσωπο εμφανίζεται να έχει τη ζηλευτή ικανότητα να διαστρεβλώνει την πραγματικότητα σε μια κατεύθυνση που ενισχύει την αυτοεκτίμηση, διατηρεί την πίστη στην προσωπική αποτελεσματικότητα, και προωθεί μια αισιόδοξη άποψη για το μέλλον» (σσ. 203-204). Από το παραπάνω απόσπασμα διαφαίνεται ότι οι προσωπικοί μύθοι μπορεί να ανήκουν στην οικογένεια των θετικών ψευδαισθήσεων, που συνδέονται με την ψυχολογική ευημερία (Taylor & Brown, 1988, 1994). Η έρευνα έχει αναδείξει τρεις γνωστικές ψευδαισθήσεις που φαίνεται να σχετίζονται με τη θετική προσαρμογή: τις μη ρεαλιστικά θετικές αυτοαξιολογήσεις, τις υπερβολικές αντιλήψεις ελέγχου ή διαχείρισης και τη μη ρεαλιστική αισιόδοξία. Τα άτομα που βιώνουν τέτοιου είδους ψευδαισθήσεις τείνουν να προσαρμόζονται καλύτερα στις ψυχολογικές εντάσεις, τα τραύματα και τους κινδύνους, από ότι τα άτομα που είναι πιο ακριβή στις αυτοαντιλήψεις τους. Συνεπώς, οι μύθοι και οι ψευδαισθήσεις αποτελούν ένα είδος μεροληπτικής αυτοενίσχυσης που χαρακτηρίζει τόσο την σκέψη των εφήβων, όσο και των ενηλίκων.

Φυσικά μπορεί να έχουν και αρνητικές επιπτώσεις που σχετίζονται, κυρίως, με ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (Taylor & Brown, 1988, 1994· Robins & Beer, 2001· Lapsley & Flannery, 2002).

Τέλος, οι Aalsma, Lapsley, και Flannery (2006) και Neff και McGehee (2010) εστίασαν στη σχέση συμπόνιας του εαυτού ⁶ και προσωπικού μύθου. Και οι δύο, συμπέραναν ότι ο προσωπικός μύθος- η πεποίθηση ότι οι εμπειρίες κάποιου είναι μοναδικές και δεν τις έχουν βιώσει οι άλλοι-, σχετίζεται με χαμηλά ποσοστά συμπόνιας του εαυτού. Οι Aalsma, Lapsley, και Flannery (2006) μελέτησαν 94 μαθητές Έκτης Δημοτικού Γυμνασίου, 223 μαθητές Β΄ Γυμνασίου, 142 μαθητές Α΄ Λυκείου και 102 μαθητές Γ΄ Λυκείου (N = 561), χορηγώντας τη «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989), το «Ερωτηματολόγιο Ναρκισσιστικής Προσωπικότητας» (NPI, Raskin & Hall, 1981), το «Ερωτηματολόγιο Κατάθλιψης Παιδιών» (Children's Depression Inventory, CDI, Kovacs, 1985), το «Ερωτηματολόγιο Αυτοαντίληψης» για παιδιά (Self-Perception Profiles for Children, Harter, 1982) και ένα «Ερωτηματολόγιο για την Αυτοεικόνα Εφήβων» (Self-Image Questionnaire for Young Adolescents, SIQYA, Petersen, Schulenberg, Abramowitz, Offer & Jarcho, 1984). Παρατήρησαν ότι η αίσθηση της μοναδικότητας σχετίζεται με την κατάθλιψη και τον αυτοκτονικό ιδεασμό. Η ερμηνεία τους γι' αυτό το αποτέλεσμα έγκειται στη λογική ότι, όταν οι έφηβοι δεν μπορούν να αντιληφθούν πως οι δικές τους εμπειρίες μπορεί να είναι και εμπειρίες των άλλων, ίσως αξιολογούν πιο σκληρά τον εαυτό τους, νιώθουν περισσότερο απομονωμένοι όταν αποτυγχάνουν και υπερ-δραματοποιούν τα προβλήματα τους. Λόγω των παραπάνω, εγείρονται συναισθήματα κατάθλιψης, άγχους και απομόνωσης. Οι Neff και McGehee (2010) εξέτασαν συγκριτικά εφήβους (N = 235, M.O.= 15.2 έτη) και πρώιμους ενήλικες (N = 287, M.O = 21.1 έτη), χρησιμοποιώντας την «Self-Compassion Scale» (Neff, 2003β), το «Ερωτηματολόγιο Κατάθλιψης» (Depression Inventory, Beck & Steer, 1987), το «Ερωτηματολόγιο Άγχους» (State-Trait Anxiety Inventory, Spielberger, Gorsuch & Lushene, 1970) και την υποκλίμακα της προσωπικής

⁶ Η συμπόνια του εαυτού (self-compassion) περιέχει πολλά από τα ψυχολογικά οφέλη που συνδέονται με την αυτοεκτίμηση, αντανακλώντας μια θετική συναισθηματικά στάση απέναντι στον εαυτό, που εκτείνεται σε συναισθήματα καλοσύνης και φροντίδας απέναντι στους άλλους. Η ικανότητα αυτή δεν στηρίζεται στην αξιολόγηση του εαυτού, γι' αυτό και μετριάζει τις ναρκισσιστικές και εγωκεντρικές τάσεις που πηγάζουν από την προσπάθεια να διατηρηθεί η υψηλή αυτοεκτίμηση, ενισχύοντας συναισθήματα σύνδεσης με τους άλλους παρά αντίθεσης. Έτσι, το άτομο δεν προβαίνει σε κοινωνικές συγκρίσεις για να νιώσει αποδεκτό ή ανώτερο των άλλων. Επιπλέον, η ικανότητα να συμπάσχει κανείς και να αποδέχεται τον εαυτό του προστατεύει από τις αρνητικές επιπτώσεις της αυτοκριτικής, της απομόνωσης και της κατάθλιψης (βλ. σχετικά Neff, 2003α).

μοναδικότητας από την «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου (Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989). Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η ευσπλαχνία-αποδοχή του εαυτού είναι μεσολαβητικός παράγοντας ανάμεσα στον προσωπικό μύθο και την ψυχική ευημερία. Η αίσθηση απομόνωσης, που προκύπτει από την χαμηλή συμπόνια του εαυτού και την παρουσία του προσωπικού μύθου, μπορεί να επιτείνει την αυτοκριτική των εφήβων και την αίσθηση αυτο-λύπησης.

Σύμφωνα με την Hatzinikolaou (2002), η έννοια της ενσυναίσθησης (empathy / emotional contagion) συνδέεται στενά με την έννοια της συμπόνιας του εαυτού (self compassion), η οποία έχει και νευροψυχολογική βάση, καθώς έχουν βρεθεί ειδικοί εγκεφαλικοί μηχανισμοί που ευθύνονται για την αυτορρύθμιση. Πρόκειται για μία εσωτερική διαλογική διαπραγμάτευση στόχων, συναισθημάτων, εμπειριών και νοήματος. Η ενσυναίσθηση ορίζεται ως ένα προ-κοινωνικό κίνητρο, που δίνει τη δυνατότητα στο εαυτό να καθρεφτίζει τα κίνητρα και τα συναισθήματα του άλλου. Τα πράγματα και τα πρόσωπα τα γνωρίζουμε πρωτίστως στην άμεση σχέση τους με τον Εαυτό (Buber, 1937/1958). Σύμφωνα με την Hoffman (2000), συχνά βιώνουμε ένα άγχος που σχετίζεται με την συμπάθεια (sympathy), και πηγάζει από την αίσθηση επείγοντος του να βοηθήσουμε αυτόν που βρίσκεται σε κρίση ή σε ανάγκη. Έτσι, από μία εγωκεντρική ενσυναίσθηση, μεταπηδάμε σε μία αλλοκεντρική συμπάθεια. Όσον αφορά στην πρώιμη εφηβεία, οι αυτοαναφορές ενσυναίσθησης είναι σταθερές κατά τη διάρκεια των γυμνασιακών χρόνων (Davis & Franzoi, 1991). Αντιθέτως, οι συχνές αυτοαναφορές για τη σχέση εαυτού – άλλου (με την έννοια των προ-κοινωνικών κινήτρων) στην εφηβεία, σχετίζονται με υψηλές αυτοαναφορές ενσυναίσθησης στην πρώιμη ενηλικίωση (Eisenberg, Guthrie, Cumberland, Murphy, Shepard, Zhou, & Carlo, 2002).

Συνοψίζοντας, ο προσωπικός μύθος έχει εκληφθεί ως προσαρμοστική αντίδραση στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ, ως μορφή αμυντικού ναρκισσισμού και ως μορφή θετικής γνωστικής ψευδαίσθησης. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι συμβάλλει θετικά στην τόνωση της αυτοεκτίμησης των εφήβων, κυρίως, λόγω της συσχέτισής του με προσαρμοστικές ιδιότητες και αποτελεί δείκτη πρόβλεψης της αυταξίας, του αυτοελέγχου και της ψυχικής υγείας των εφήβων και των ενηλίκων. Η αρνητική του πλευρά συνδέεται, κυρίως, με την αίσθηση του άτρωτου απέναντι σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, τα αποτελέσματα των οποίων μπορεί να οδηγήσουν έμμεσα σε αισθήματα απογοήτευσης. Η σχέση προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς θα περιγραφεί στο κεφάλαιο που ακολουθεί.

Σχέση Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς, Αυτοεκτίμησης και Προσωπικού Μύθου

Αναπτυξιακή Προσέγγιση της Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς

Πολλοί θεωρητικοί έχουν συνδέσει τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά με την φυσιολογική πορεία της ανάπτυξης (Jessor, & Jessor, 1977, 1992· Baumrind, 1987· Arnett, 1992· Steinberg, 2004). Η φυσιολογική εφηβική ανάπτυξη περιλαμβάνει αυξημένη ανεξαρτησία, αυτονομία από την οικογένεια, μεγαλύτερη συναναστροφή με τους φίλους, σεξουαλική επίγνωση, διαμόρφωση ταυτότητας και ψυχολογική και γνωστική ωρίμανση. Οι ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές εξυπηρετούν διαφορετικές λειτουργίες και έχουν διαφορετική σημασία σε διάφορα αναπτυξιακά στάδια κατά την εφηβεία (Igra & Irwin, 1996).

Η θεωρία προβληματικής συμπεριφοράς των Jessor και Jessor (1977), βασίστηκε στον συλλογισμό ότι οι προβληματικές συμπεριφορές αποτελούν μέρος της ανάπτυξης και παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαδικασία μετάβασης από την εφηβεία στην ενηλικίωση. Οι έφηβοι συμμετέχουν σε προβληματικές συμπεριφορές σε τομείς που είναι απαγορευμένοι σε αυτούς, αλλά επιτρεπτοί στους ενήλικες, προκειμένου να εδραιώσουν ρόλους ενηλίκων. Σύμφωνα με την ψυχοκοινωνική προσέγγιση του Jessor (1992), οι συμπεριφορές, όπως το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ, η παράνομη χρήση ουσιών, η επικίνδυνη οδήγηση και η πρώιμη σεξουαλική δραστηριότητα, πρέπει να θεωρούνται μάλλον ως στοχοθετημένες, παρά ως απερίσκεπτες δράσεις στην εφηβεία, καθώς είναι κεντρικής σημασίας για την αποδοχή και τον σεβασμό των συνομηλίκων, την εδραίωση της αυτονομίας από τους γονείς, την απόρριψη των νορμών και των αξιών της συμβατικής εξουσίας, την αντιμετώπιση του άγχους, την πρόβλεψη της αποτυχίας, την επιβεβαίωση -στον εαυτό και στους άλλους- συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ταυτότητας ή την επιβεβαίωση της ωριμότητας.

Κατά την βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση των Irwin και Millstein (1992), οι ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, ενδέχεται να εκπληρώνουν την ανάγκη των εφήβων για αυτοδιαχείριση και οικειότητα. Ακόμη, όταν οι έφηβοι ωριμάσουν βιολογικά και ψυχοκοινωνικά, έχουν την τάση να μειώνουν την αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην συμπεριφορά, λόγω της προηγούμενης θετικής εμπειρίας, των προηγμένων γνωστικών ικανοτήτων και της καλύτερης αντίληψης του κινδύνου. Η καλύτερη αντίληψη του κινδύνου, λοιπόν, δεν αποτρέπει τους εφήβους, αλλά και τους ενήλικες, από το να

συμμετέχουν σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Igra & Irwin, 1996). Σε έρευνα των Irwin, Igra, Eyre, και Millstein (1996) διαπιστώθηκε ότι υπάρχει η τάση η εμπλοκή σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά να σχετίζεται με την εμπλοκή σε άλλες παρόμοιες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Αυτό, κατά την άποψη των ερευνητών, ίσως συμβαίνει, επειδή η συμμετοχή των εφήβων σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά τους ωθεί στο να υποτιμούν τους κινδύνους που συνδέονται με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, λαμβάνοντας κυρίως υπόψη τις βραχυπρόθεσμες - και όχι τις μακροπρόθεσμες - επιπτώσεις. Επίσης, προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η πίεση των ομάδων συνομηλίκων, των οποίων η γνώμη, σ' αυτή την αναπτυξιακή περίοδο, ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από την γνώμη των γονέων (Igra & Irwin, 1996).

Η Baumrind (1987), επίσης, υποστήριξε ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά είναι μέρος της φυσιολογικής ανάπτυξης κατά την εφηβεία, όμως, θεωρεί πως πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της νεανικής κουλτούρας. Η ίδια, διαχώρισε τις συμπεριφορές που έχουν προσαρμοστικό ρόλο από τις «παθογόνες». Οι παθογόνες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές οδηγούν στην αποξένωση, ενώ οι φυσιολογικές ριψοκίνδυνες συμπεριφορές είναι μέρος της διαδικασίας εξατομίκευσης και οδηγούν στη δέσμευση σε μια ταυτότητα. Πιο αναλυτικά, η υπέρβαση των ορίων και η ευχαρίστηση που ακολουθεί, δευτερευόντως, ενισχύει την αυτοεκτίμηση των εφήβων, βοηθάει στην αντιμετώπιση του άγχους και παρέχει ενίσχυση στην ανάληψη πρωτοβουλιών.

Η αναπτυξιακή θεώρηση του Arnett (1992), υποστηρίζει ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά είναι ενδημική κατά την εφηβεία, σε σύγκριση με άλλες αναπτυξιακές περιόδους, σε κάθε πολιτισμό και σε κάθε εποχή, ενώ μειώνεται στα μέσα της δεκαετίας των 20 ετών. Ο Arnett (1999), ανασκοπώντας βιβλιογραφικά ένα σημαντικό αριθμό ερευνών, συμπέρανε ότι οι δείκτες της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς κορυφώνονται στην όψιμη εφηβεία και στην πρώιμη ενηλικίωση, παρά στην πρώιμη και μέση εφηβεία (Arnett, 2000), οι περισσότεροι τύποι χρήσης ουσιών κορυφώνονται στα 20 (Johnston, O' Malley, & Bachman, 1994), η χρήση αλκοόλ, μαριχουάνας και κοκαΐνης αυξάνεται κατά την πρώιμη και μέση εφηβεία, ενώ μειώνεται σημαντικά μετά την δεκαετία των '20 (Gans, Blyth, Elster, & Gaveras, 1990), οι δείκτες αυτοκινητιστικών ατυχημάτων και θνησιμότητας είναι υψηλότερη στην όψιμη εφηβεία, και τέλος οι δείκτες των μεταδιδόμενων σεξουαλικών νοσημάτων αυξάνεται κατά την πρώιμη ενηλικίωση (Stein, Newcomb, & Bentler, 1994; Hatcher, Trussell, Stewart, & Stewart, 1994). Σύμφωνα με τον Arnett (1992), υπάρχουν δυο παράγοντες προώθησης της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς: η αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών (Zuckerman, 1979) και ο εγωκεντρισμός (Piaget, 1967)

Elkind, 1967α). Τέλος, ο Steinberg (2004), ισχυρίστηκε ότι η αυξημένη ρισκοκινδυνότητα κατά την εφηβεία είναι πιθανό να είναι κανονιστική, βιολογικά υποκινούμενη και αναπόφευκτη, καθώς είναι παράγωγο της ανώριμης, ακόμη, ικανότητας για αυτοέλεγχο και όχι της λανθασμένης αντίληψης ή αξιολόγησης του κινδύνου.

Έρευνες του παρελθόντος, έχουν ενισχύσει την άποψη ότι η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά συνιστά ένα εφηβικό σύνδρομο, με την έννοια ότι οι έφηβοι που εμπλέκονται σε ένα τύπο ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς, τείνουν να εμπλέκονται και σε άλλους τύπους συμπεριφορών (βλ. Osgood, Johnston, O'Malley, & Bachman, 1988· Donovan, Jessor, & Costa, 1991· Benthin, Slovic, & Severson, 1993). Ακόμη, ο βαθμός και η συχνότητα εμπλοκής σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, κατά την εφηβεία, φαίνεται πως αποτελούν δείκτες πρόβλεψης για την εξέλιξη του ατόμου στην πρόωμη ενηλικίωση (Maggs, Frome, Eccles, & Barber, 1997). Η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά έχει συνδεθεί, ερευνητικά, με παράγοντες, όπως την περιοριστική στάση των γονέων (Jessor & Jessor, 1977), την πίεση της παρέας συνομηλίκων (Benthin, Slovic, & Severson, 1993, Gardner & Steinberg, 2005), την αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών (Arnett, 1990 α, β· Arnett, Offers, & Fine, 1997· Gullette & Lyons, 2006), τον εγωκεντρισμό (Arnett, 1990α, β· Greening, Stoppelbein, Chandler, & Elkin, 2005· Alberts, Elkind & Ginsberg, 2007), την αυτοεκτίμηση (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003· Wild, Flisher, Bhan, & Lombard, 2004) κ.α. Παρόλα αυτά, έχουν διεξαχθεί λίγες έρευνες που διερευνούν την αναπτυξιακή πορεία της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς συνολικά, ενώ πολλές αναζητούν αναπτυξιακά σχήματα σε μεμονωμένες ή συναφείς μεταξύ τους ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές. Πιο, συγκεκριμένα:

Οι Maggs, Frome, Eccles, και Barber (1997), διεξήγαγαν διαχρονική μελέτη, διερευνώντας το κατά πόσο η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (χρήση αλκοόλ, χρήση ουσιών και αντικοινωνική συμπεριφορά), κατά την όψιμη εφηβεία, προβλέπει τον βαθμό προσαρμογής και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς στην πρόωμη ενηλικίωση. Το συνολικό τους δείγμα αποτελούνταν από 694 μαθητές Γ' Λυκείου, οι οποίοι συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια αυτοαναφορών που εξέταζαν πέντε τομείς: προσωπικούς παράγοντες, κοινωνικούς παράγοντες, την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά στους μαθητές Λυκείου, την προσαρμογή των πρώιμων ενηλίκων και την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά των πρώιμων ενηλίκων. Τα ίδια εργαλεία μέτρησης συμπληρώθηκαν από τα υποκείμενα δύο χρόνια μετά. Οι ερευνητές συμπέραναν ότι η ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην εφηβεία αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για την προσαρμογή στην πρόωμη ενηλικίωση. Τα υποκείμενα που παρουσίαζαν αυξημένα επίπεδα ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς ως έφηβοι, παρουσίαζαν χαμηλή προσαρμογή και αυξημένη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά κατά την

πρώιμη ενηλικίωση (π.χ. δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις, χρήση ναρκωτικών, χρήση ουσιών, αντικοινωνική συμπεριφορά). Επίσης, η χρήση αλκοόλ στην εφηβεία αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για την εμπλοκή σε αρνητικές διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ η χρήση ουσιών και η αντικοινωνική συμπεριφορά προέβλεπαν λιγότερο θετικές σχέσεις με φίλους και ερωτικούς συντρόφους. Τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τάσεις ως προς τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά σε σχέση με τα κορίτσια.

Οι Byrnes, Miller, και Schafer (1999) πραγματοποίησαν μετα-ανάλυση 150 μελετών, από το 1967 έως το 1997, αναζητώντας διαφυλικές διαφορές στην ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Το συνολικό δείγμα ξεπερνούσε τα 100,000 υποκείμενα. Οι ερευνητές κατηγοριοποίησαν τις ηλικιακές ομάδες ως εξής: (α) κάτω των 9 ετών, (β) 10–13 ετών, (γ) 14–17 ετών, (δ) 18–21 ετών (φοιτητές) (ε) άνω των 22 ετών (ενήλικες- μη φοιτητές). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπάρχει η τάση τα αγόρια να λαμβάνουν περισσότερα ρίσκο από τα κορίτσια. Ακόμη, οι διαφυλικές διαφορές ποίκιλλαν ανάλογα με την ηλικία και τη μορφή ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Για παράδειγμα, η ριψοκίνδυνη οδήγηση αυξανόταν με την ηλικία στα αγόρια, ενώ στο κάπνισμα δεν σημειώθηκαν σημαντικές ηλικιακές διαφορές στις περισσότερες ηλικιακές ομάδες. Τα αγόρια που αντιμετώπιζαν την μετάβαση από την Μέση Εκπαίδευση στην Ανώτερη Εκπαίδευση παρουσίασαν έντονη αύξηση στην χρήση ουσιών και στο αλκοόλ, ενώ το κάπνισμα κατά τα φοιτητικά χρόνια ήταν αυξημένο στα κορίτσια παρά στα αγόρια. Τα κορίτσια φαίνεται πως είναι πιθανότερο να κάνουν χρήση ουσιών και αλκοόλ ή να εμπλακούν σε ριψοκίνδυνες σεξουαλικές συμπεριφορές κατά τα μετα-φοιτητικά τους χρόνια.

Οι Cauffman και Steinberg (2000), μελέτησαν τη σχέση ψυχοκοινωνικών παραγόντων (π.χ υπευθυνότητα, αντίληψη προοπτικής και εγκράτεια (temperance) και της ριψοκίνδυνης λήψης αποφάσεων, μέσω ερωτηματολογίου αυτοαναφορών, σε συνολικό δείγμα 1,015 μαθητών Β΄ Γυμνασίου (N= 417), Α΄ Λυκείου (N= 238), Γ΄ Λυκείου (N= 155) και φοιτητών κάτω των 21 (N = 115) και άνω των 21 (N= 90). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν η «Κλίμακα Ψυχοκοινωνικής Ωριμότητας» (Psychosocial Maturity Index, PSMI, Greenberger, Josselson, Knerr, & Knerr, 1974), η «Κλίμακα Συλλογισμού Μελλοντικών Συνεπειών» (Consideration of Future Consequences, CFC, Strathman, Gleicher, Boninger, & Edwards, 1994), το «Ερωτηματολόγιο Λήψης Αποφάσεων» για νέους (Youth Decision-Making Questionnaire, YDMQ, Ford, Wentzel, Wood, Stevens, & Siesfeld, 1990) και μια υποκλίμακα του Weinberger για την προσαρμογή (Weinberger & Schwartz, 1990). Δεν βρέθηκαν ηλικιακές διαφορές στην ψυχοκοινωνική ωριμότητα και τη λήψη αποφάσεων ανάμεσα σε εφήβους και ενήλικες, όμως εντοπίστηκαν διαφορές που

προέκυπταν από τη σχέση ψυχοκοινωνικής ωριμότητας και ρισοκίνδυνης λήψης αποφάσεων. Η μεγαλύτερη αναπτυξιακή καμπύλη σημειώθηκε ανάμεσα στα 16 και 19 έτη. Οι φοιτητές κάτω των 21 ετών παρουσίαζαν παρόμοιες τιμές με αυτούς άνω των 21 ετών, εύρημα που υποδηλώνει ότι από τη στιγμή που θα ολοκληρωθούν οι αναπτυξιακές αλλαγές, η ωριμότητα στις αξιολογικές κρίσεις, ίσως, σταθεροποιείται. Οι ερευνητές πρότειναν ότι η ρισοκίνδυνη συμπεριφορά είναι παράγωγο της αλληλεπίδρασης γνωστικών και ψυχοκοινωνικών παραγόντων και οι έφηβοι ρισκάρουν περισσότερο, όχι λόγω ελλειμμάτων στην γνωστική τους αντίληψη, αλλά λόγω ψυχοκοινωνικής ανωριμότητας.

Οι Gardner και Steinberg (2005) μελέτησαν συγχρονικά συνολικό δείγμα 306 ατόμων: 106 εφήβους (N=54 κορίτσια, N= 52 αγόρια), ηλικίας 13 έως 16 (M.O. =14.01 έτη), 105 νέους (N= 53 γυναίκες, N= 52 άντρες), ηλικίας 18 έως 22 (M.O. = 18.78 έτη), και 95 ενήλικες (γυναίκες = 48, άντρες = 47), ηλικίας ≥ 24 (M.O. = 37.24 έτη). Τα υποκείμενα κλήθηκαν να συμπληρώσουν συνολικά τρία ερωτηματολόγια: δυο που μετρούσαν την προτίμηση ρίσκου (risk preference) και την ρισοκίνδυνη λήψη αποφάσεων, και ένα ερωτηματολόγιο συμπεριφοράς για την λήψη ρίσκου. Από την έρευνα αυτή συνάχθηκε ότι σημειώνεται σημαντική μείωση στη λήψη ρίσκου και στη ρισοκίνδυνη λήψη αποφάσεων από την εφηβεία στην ενηλικίωση. Επιπλέον, φαίνεται πως οι παρέες συνομηλίκων αυξάνουν την πιθανότητα εμπλοκής σε ρισοκίνδυνη συμπεριφορά, κυρίως, κατά την μέση και όψιμη εφηβεία, παρά κατά την ενηλικίωση. Οι ερευνητές ερμήνευσαν το εύρημα αυτό, ως απόρροια του ότι δεν έχουν αναπτυχθεί πλήρως οι ψυχοκοινωνικές ικανότητες που θα επιτρέψουν την αντίσταση του εφήβου στην πίεση των συνομηλίκων. Η ανάπτυξή τους υποτίθεται ότι συνεχίζεται μέχρι την πρώιμη ενηλικίωση. Όσον αφορά στις διαφυλικές διαφορές, παρατηρήθηκε ότι τα νεαρά αγόρια ήταν πιο πιθανό από τα κορίτσια να υπολογίσουν περισσότερο τα οφέλη, παρά τα κόστη μιας ρισοκίνδυνης συμπεριφοράς και ήταν περισσότερο επιρρεπή στις παρέες συνομηλίκων (βλ. επίσης Brown, Clasen, & Eicher, 1986· Parsons, Halkitis, Bimbi, & Borkowski, 2000)

Οι Johnston, O'Malley, Bachman, και Schulenberg (2008) διεξήγαγαν μια διαχρονική έρευνα από το 1975 έως το 2007, όπου κάθε χρόνο μελετούσαν ένα εθνικό δείγμα μαθητών Γ' Λυκείου. Από το 1991 και μετά συμπεριέλαβαν δείγμα μαθητών Β' Γυμνασίου και Α' Λυκείου. Το 2007 διεξήγαγαν τη 33^η έρευνα ανάμεσα σε μαθητές Β' Γυμνασίου, Α' Λυκείου και Γ' Λυκείου συνολικού δείγματος περίπου 50.000 ατόμων. Ως εργαλείο μέτρησης χρησιμοποιήθηκε ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο που αφορούσε στην χρήση ναρκωτικών, στο κάπνισμα, στη χρήση αλκοόλ, στην αντίληψη του κινδύνου, στην εύκολη πρόσβαση σε ρισοκίνδυνες συμπεριφορές και την αποδοκιμασία ρισοκίνδυνων

συμπεριφορών. Η τελευταία έρευνα, το 2007, έδειξε ότι η χρήση ουσιών, το κάπνισμα και η χρήση αλκοόλ κορυφώνονται στην Γ΄ Λυκείου. Το εύρημα αυτό δεν είναι σταθερό σε βάθος χρόνου, καθώς οι ερευνητές αναφέρουν ότι η κορύφωση των φαινομένων μεταβαλλόταν ανά χρονικές περιόδους. Παρόλα αυτά, διαφαίνεται μείωση στη χρήση ουσιών και στο κάπνισμα συγκριτικά με τις προηγούμενες χρονιές όχι όμως στη χρήση αλκοόλ.

Συνοψίζοντας, η ρισοκίνδυνη συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί ως αναπτυξιακό φαινόμενο, καθώς διαφαίνεται η τάση να παρουσιάζεται αύξηση της συχνότητας του φαινομένου, κυρίως από τη μέση εφηβεία έως την πρώιμη ενηλικίωση και κάμψη στο τέλος της πρώιμης ενηλικίωσης (Arnett, 2000). Παρόλα αυτά, το παραπάνω αναπτυξιακό σχήμα δεν εφαρμόζεται σε όλες τις ρισοκίνδυνες συμπεριφορές, αλλά σε μερικές. Για παράδειγμα, το κάπνισμα και η χρήση αλκοόλ και ουσιών φαίνεται πως επικρατούν κατά την εφηβεία (Johnston, O'Malley, & Bachman, 1994· Johnston, O'Malley, Bachman, & Schulenberg, 2008), ενώ άλλες ρισοκίνδυνες συμπεριφορές, όπως η μετάδοση σεξουαλικών νοσημάτων, επικρατούν στην πρώιμη ενηλικίωση (Arnett, 1999). Όσον αφορά στις διαφυλικές διαφορές, όπου αυτές διαπιστώθηκαν, υπάρχει η τάση τα αγόρια να παρουσιάζουν μεγαλύτερες πιθανότητες να εμπλακούν σε ρισοκίνδυνες συμπεριφορές σε σύγκριση με τα κορίτσια. (Maggs, Frome, Eccles, & Barber, 1997· Parsons, Halkitis, Bimbi, & Borkowski, 2000· Gardner & Steinberg, 2005).

Ρισοκίνδυνη Συμπεριφορά και Προσωπικός Μύθος

Στη διεθνή βιβλιογραφία, η ρισοκίνδυνη συμπεριφορά εκλαμβάνεται ως μια μαθημένη συμπεριφορά, ένα προσωπικό χαρακτηριστικό ή όπως συζητήθηκε παραπάνω ως ένα αναπτυξιακό φαινόμενο. Μια από τις αναπτυξιακές διαστάσεις της ρισοκίνδυνης συμπεριφοράς σχετίζεται με τη γνωστική ανωριμότητα του εφήβου. Δηλαδή, ο έφηβος δεν είναι ικανός να αξιολογήσει επαρκώς τους κινδύνους, τις επιπτώσεις και τα οφέλη κατά την εμπλοκή του σε μια ρισοκίνδυνη συμπεριφορά (Alberty, Elkind, & Ginsberg, 2007). Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρητικά, η γνωστική ανάπτυξη και ο ιδεασμός του προσωπικού μύθου έχουν σημαντικές εφαρμογές στην ρισοκίνδυνη συμπεριφορά κατά την εφηβεία.

Όσον αφορά στην γνωστική ανάπτυξη, κατά την εφηβεία αναδύεται η τυπική σκέψη. Σύμφωνα με τον Piaget (1967), το στάδιο της τυπικής σκέψης ξεκινάει γύρω στα 12-13 έτη και σταθεροποιείται γύρω στα 15-16 έτη. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των τυπικών λειτουργιών είναι ότι υπάρχει μια νέα σύλληψη του πραγματικού

έναντι του ιδανικού. Οι έφηβοι σκέφτονται υποθετικές καταστάσεις, γεγονός που ενθαρρύνει τον αφελή ιδεαλισμό. Είναι ικανοί να φαντάζονται έναν ιδανικό κόσμο, έναν κόσμο απαλλαγμένο από τα πολλαπλάσια δεινά που πλήττουν το παρόν. Όπως έχει τονίσει ο Piaget (1967), ο εγωκεντρισμός του εφήβου καθιστά δύσκολο γι' αυτόν να αναγνωρίσει τα αναπόφευκτα εμπόδια του πραγματικού κόσμου, χρησιμοποιώντας ιδεαλιστικά οράματα για το πώς τα πράγματα οφείλουν να είναι. «Η εφηβική επικέντρωση στον εαυτό εκδηλώνεται ως μια πίστη στην παντοδυναμία της αντανάκλασης, σαν να υποβαλλόταν ο κόσμος σε ιδεαλιστικά σχήματα παρά στα συστήματα της πραγματικότητας...ο εαυτός είναι αρκετά ισχυρός να αναδημιουργήσει τον κόσμο και αρκετά μεγάλος για να τον ενσωματώσει» (Piaget, 1967, σ. 64).

Με τον ίδιο τρόπο που, οι έφηβοι, μπορούν να φανταστούν έναν δίκαιο και ικανοποιημένο κόσμο, μπορούν να φανταστούν την πορεία της ζωής τους ως ομαλή και αδιάκοπη, απρόσβλητη από καταστροφές. Ο προσωπικός μύθος είναι ακριβώς η πεποίθηση του εφήβου ότι απαλλάσσεται των καταστρεπτικών συνεπειών που πηγάζουν μερικές φορές από την απερίσκεπτη συμπεριφορά του ίδιου ή των άλλων (Elkind, 1967α, 1985α· Arnett, 1992). Ο Lapsley (2003) αναθεώρησε την άποψη του Elkind (1967α, 1985α) για τον προσωπικό μύθο, προτείνοντας ότι η αίσθηση του άτρωτου και της παντοδυναμίας εξυπηρετούν ως μηχανισμοί προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα και προκύπτει από τη διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης, στην πορεία προς την επιλογή μιας ταυτότητας. Επιπλέον, ισχυρίστηκε ότι το άτρωτο και η παντοδυναμία δεν είναι χαρακτηριστικά μόνο των εφήβων, αλλά διατηρούνται και στην πρόωμη ενηλικίωση.

Άλλος ένας σημαντικός παράγοντας, που αφορά στη γνωστική ωρίμανση κατά την εφηβεία και παίζει σημαντικό ρόλο στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, είναι η ικανότητα του εφήβου για συλλογισμό πιθανοτήτων. Σε αντίθεση με τους παραγωγικούς προσδιορισμούς, για τους οποίους μια ορισμένη απάντηση είναι εφικτή, οι εκβάσεις των γεγονότων που περιλαμβάνουν την πιθανότητα είναι, από την ίδια την φύση τους, αβέβαιες (Piaget & Inhelder, 1975). Οι αντιλήψεις των εφήβων για τις πιθανές εκβάσεις των γεγονότων διαστρέφονται από την επιθυμία για αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών και από τον προσωπικό μύθο, που τους πείθει ότι οι άλλοι μπορεί να κινδυνεύουν, αλλά όχι οι ίδιοι. Με άλλα λόγια, διαστρεβλώνουν τον αντιληπτό κίνδυνο μιας δεδομένης συμπεριφοράς υπέρ τους: ένα σύνολο πιθανοτήτων ισχύει για τους άλλους, ενώ ένα μοναδικό σύνολο ισχύει για τους ίδιους. Έτσι, παραδείγματος χάριν, σύμφωνα με τον Arnett (1992), στην εξέταση των κινδύνων της οδήγησης υπό την επήρεια του αλκοόλ, ένας έφηβος μπορεί να εξετάσει την πιθανότητα να λάβει κλήση ή να πάθει ένα ατύχημα ως σχετικά υψηλή για άλλους,

αλλά σχετικά χαμηλή ή ανύπαρκτη για τον εαυτό του. Παρομοίως, ο Elkind (1967α) έχει υποστηρίξει ότι «πολλά κορίτσια μένουν έγκυες, επειδή τουλάχιστον εν μέρει ο προσωπικός τους μύθος τις πείθει ότι η εγκυμοσύνη δεν θα συμβεί σ' αυτές αλλά σε άλλες» (σ. 1032).

Σε ερευνητικό επίπεδο, υπάρχουν κάποιες έρευνες που υποστηρίζουν ότι οι έφηβοι νιώθουν περισσότερο άτρωτοι απέναντι στον κίνδυνο, συγκριτικά με τους ενήλικες (Arnett, 1991), ενώ άλλες έχουν δείξει ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις μεροληπτικής αισιοδοξίας και στους ενήλικες, γεγονός που υποδηλώνει ότι η αίσθηση του άτρωτου δεν αποτελεί αποκλειστικά εφηβικό φαινόμενο (Weinstein, 1980· Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Boyer, 2006).

Ο Arnett (1991), βασισμένος στην υπόθεση ότι η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά κυριαρχεί στις ηλικίες από 13 έως 22 έτη, αναζήτησε την συχνότητα της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς και την σχέση της με τον εγωκεντρισμό σε ενήλικες. Για την έρευνα αυτή, χρησιμοποιήθηκε συνολικό δείγμα 115 φοιτητών, ηλικίας 23-27 ετών (Μ.Ο. = 24,7, άντρες = 35, γυναίκες = 80). Ως εργαλεία μέτρησης χορηγήθηκαν η «Κλίμακα Αναζήτησης Αισθησιακών Εμπειριών» (Sensation Seeking Scale, Zuckerman, Eysanck, & Eysenck, 1978) και ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο για την μελέτη της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς (Arnett, 1989). Οι νέοι ενήλικες ανέφεραν υψηλά επίπεδα στην οδήγηση με υψηλή ταχύτητα, στην οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ και στη σεξουαλική συνεύρεση χωρίς προφυλάξεις. Οι ερευνητές υποστήριξαν ότι η αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών και ο εγωκεντρισμός προωθούν τέτοιου είδους ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, τόσο στην εφηβεία, όσο και στην πρώιμη ενηλικίωση. Επίσης, δεν βρέθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα γεγονός που, ίσως, υποδεικνύει ότι οι διαφυλικές διαφορές μειώνονται μετά τα 20.

Οι Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, και Hale (2000), αναζήτησαν τη σχέση μεταξύ ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς και προσωπικού μύθου σε συνολικό δείγμα 724 μαθητών (N= 381, 11-18 ετών) και φοιτητών (N= 343, 18-25 ετών). Σε αυτό το δείγμα 414 υποκείμενα ήταν γυναίκες ενώ 303 ήταν άντρες. Ως εργαλεία μέτρησης, χορηγήθηκαν η «Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (PFS, Lapsley, 1991) και μια αυτοσχέδια κλίμακα για τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά που αφορούσε στο κάπνισμα, την ρισκοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, τη χρήση ουσιών, την ρισκοκίνδυνη οδήγηση, την παραβατικότητα, την κατανάλωση αλκοόλ και την οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ. Τα αποτελέσματα υπέδειξαν ότι τα υψηλά επίπεδα ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά σχετίζονται με τα υψηλά επίπεδα αίσθησης άτρωτου. Δεν βρέθηκαν ηλικιακές διαφορές, όμως παρατηρήθηκε πως

τα αρσενικά σημείωναν υψηλότερα σκορ στον προσωπικό μύθο και στη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά από ότι τα θηλυκά.

Οι Millstein και Halpern–Felsher (2002), χορήγησαν ερωτηματολόγιο αξιολόγησης κινδύνου σε συνολικό δείγμα 577 υποκειμένων (έφηβοι = 433, ενήλικες = 144, Μ.Ο.= 10.7, 12.7, 14.7 και 25.5 έτη). Σ' αυτή την έρευνα αναφέρονται ηλικιακές διαφορές ως προς την αντίληψη του κινδύνου. Οι ενήλικες αξιολόγησαν την πιθανότητα αρνητικών επιπτώσεων ως χαμηλότερη σε σχέση με τους εφήβους και σημείωσαν υψηλότερες τιμές στην διάσταση του άτρωτου. Μεταξύ των εφήβων, οι όψιμοι έφηβοι αξιολόγησαν την πιθανότητα αρνητικών επιπτώσεων ως χαμηλότερη σε σχέση με τους πρώιμους εφήβους.

Οι Johnson, McCaul, και Klein (2002) μελέτησαν 74 μαθητές Λυκείου (16–18 ετών) και 149 φοιτητές (18–22 ετών). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν δύο ερωτηματολόγια που αφορούσαν στην εμπλοκή σε ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και την αντίληψη της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς. Και οι έφηβοι και οι ενήλικες φαίνεται πως εμπλέκονται στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, αν και αντιλαμβάνονται τουλάχιστον κάποιες όψεις του κινδύνου. Αρκετές έρευνες υποστηρίζουν ότι οι έφηβοι δεν προβαίνουν σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές λόγω άγνοιας ή μειωμένης αντίληψης κινδύνου, όπως πρότεινε ο Elkind (1967α), αλλά αντιλαμβάνονται ότι αυτές οι συμπεριφορές προκαλούν αρνητικά αποτελέσματα (Beyth-Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren, & Jacobs-Quadrel, 1993· Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Gerrard, Gibbons, Benthin, & Hessling, 1996· Millstein & Halpern-Felsher, 2002).

Οι Greening, Stoppelbein, Chandler, και Elkin (2005) διερεύνησαν, διαχρονικά, την συμβολή του εγωκεντρισμού στην αντίληψη της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς. Το συνολικό δείγμα αποτελούταν από 1315 υποκείμενα (αγόρια = 53%, κορίτσια =47%), ηλικίας 9 έως 17 ετών. Ως εργαλεία μέτρησης χορηγήθηκαν η «Κλίμακα Εφηβικού Εγωκεντρισμού» (AES, Enright, Shukla, & Lapsley, 1980) και για την αξιολόγηση του αντιληπτού κινδύνου και της μη ρεαλιστικής αισιοδοξίας, ακολουθήθηκε η διαδικασία μέτρησης του Weinstein's (1984). Η ίδια έρευνα διεξήχθη και ένα χρόνο μετά. Στην έρευνα αυτή δεν παρατηρήθηκαν ενδείξεις ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός προκαλεί μεροληπτικές τάσεις στην αντίληψη του κινδύνου. Επιπλέον, ο αυξημένος εγωκεντρισμός δεν αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για τυχόν αλλαγές στην αντίληψη της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς και δεν παρατηρήθηκαν ηλικιακές και διαφυλικές διαφορές στην αντίληψη του κινδύνου.

Οι Aalsma, Lapsley, και Flannery (2006) εξέτασαν την σχέση του προσωπικού μύθου με διάφορες ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, όπως τον βανδαλισμό, την κλοπή, την

οδήγηση σε υψηλή ταχύτητα, την χρήση ουσιών και αλκοόλ και το κάπνισμα, καθώς και τη σχέση του προσωπικού μύθου με τα επίπεδα ψυχικής υγείας. Στην έρευνα αυτή έλαβαν μέρος 94 μαθητές Έκτης Δημοτικού Γυμνασίου, 223 μαθητές Β΄ Γυμνασίου, 142 μαθητές Α΄ Λυκείου και 102 μαθητές Γ΄ Λυκείου (συνολικό δείγμα N= 561). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν η «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989), το «Ερωτηματολόγιο Ναρκισσιστικής Προσωπικότητας» (NPI, Raskin & Hall, 1981), το «Ερωτηματολόγιο Κατάθλιψης Παιδιών» (CDI, Kovacs, 1985), κλίμακα αυτοαναφοράς για την παραβατικότητα (Rowe, 1985) το «Ερωτηματολόγιο Αυτοαντίληψης για παιδιά» (Harter, 1982) και ένα «Ερωτηματολόγιο για την Αυτοεικόνα των Εφήβων» (SIQYA, Petersen, Schulenberg, Abramowitz, Offer, & Jarcho, 1984). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η διάσταση του άτρωτου παρουσίασε σημαντική αύξηση ανάμεσα στην πρώιμη και μέση εφηβεία και αποδείχθηκε ως σημαντικός δείκτης πρόβλεψης πολλών ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών, συμπεριλαμβανομένων του καπνίσματος και της χρήσης αλκοόλ. Ακόμη, τα αγόρια παρουσιάζονταν ως περισσότερο άτρωτα και παντοδύναμα και συμμετείχαν σε περισσότερες ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, ενώ τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερα ποσοστά στα καταθλιπτικά συμπτώματα, στους ιδεασμούς αυτοκτονίας και στη διάσταση της προσωπικής μοναδικότητας. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι διαφυλικές διαφορές οφείλονται στην τάση των αγοριών να χρησιμοποιούν στρατηγικές εξωτερίκευσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων, ενώ τα κορίτσια στρατηγικές εσωτερίκευσης.

Οι Alberts, Elkind, και Ginsberg (2007) διερεύνησαν τη σχέση προσωπικού μύθου και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς κατά την πρώιμη εφηβεία. Το δείγμα τους περιείχε 119 μαθητές Γυμνασίου (66 αγόρια, 53 κορίτσια) και ως εργαλείο μέτρησης χρησιμοποιήθηκε η «Νέα Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (NPFS, Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989) και μια αυτοσχέδια «Κλίμακα Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς». Η «Κλίμακα Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς» αναφερόταν σε αναπτυξιακούς τομείς που αφορούσαν σε κοινωνικές διαστάσεις (συνομήλικοι, άτομα εξουσίας, αυθεντίες), στην σωματική κατάσταση, την καινοτομία και τον κοινωνικό κομορμισμό. Οι ερευνητές, συμπέραναν ότι τα αγόρια παρουσίαζαν υψηλότερες τιμές στην διάσταση του άτρωτου του προσωπικού μύθου και ότι ο προσωπικός μύθος σχετίζεται θετικά με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά.

Οι Lapsley και Hill (2009) αναζήτησαν την σχέση του υποκειμενικού άτρωτου και της μεροληπτικής αισιοδοξίας με την αξιολόγηση του κινδύνου και την προσαρμογή σε πρώιμους ενήλικους. Στην έρευνα συμμετείχαν 350 φοιτητές (18–25 ετών, M.O.= 20,17,

73% κορίτσια), ενώ ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν η «Κλίμακα Ατρωτότητας» για εφήβους (AIS, Duggan, Lapsley, & Norman, 2000), ένα συγκριτικό ερωτηματολόγιο αξιολόγησης του κινδύνου υπό συνθήκες για την μέτρηση της μεροληπτικής αισιοδοξίας, μία κλίμακα αυτοαναφορών ως προς την παραβατικότητα για την μέτρηση της ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (Rowe, 1985) και η «Κλίμακα Προσαρμογής» για φοιτητές (CAS, Anton & Reed, 1991). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το άτρωτο απέναντι στον κίνδυνο και το ψυχολογικό άτρωτο συνδέονταν πιο ισχυρά με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά από ό,τι η μεροληπτική αισιοδοξία. Επίσης, και οι δυο κλίμακες για το άτρωτο συνδέθηκαν θετικά με την χρήση ουσιών. Το ψυχολογικό άτρωτο παρότι προέβλεπε την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά συνδέθηκε με προσαρμοστικούς παράγοντες. Αυτά τα ευρήματα είναι σε συμφωνία με την έρευνα των Aalsma, Lapsley, και Flannery (2006). Παρομοίως, οι ερευνητές αναφέρουν πως ο Lapsley και συνεργάτες (2005) βρήκαν ισχυρή σχέση μεταξύ του άτρωτου απέναντι στον κίνδυνο και την χρήση μαριχουάνας, καπνού και αλκοόλ σε πρώιμους εφήβους.

Τέλος, οι Ravert, Schwartz, Zamboanga, Kim, Weisskirch, και Bersamin (2009) μελέτησαν δείγμα 1690 πρώιμων ενήλικων φοιτητών (18–25 ετών, M.O.= 19.8), χορηγώντας την «Κλίμακα Ατρωτότητας» για εφήβους (AIS, Lapsley, 2003β), και μια αυτοσχέδια «Κλίμακα Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς». Σε αντίθεση με τους Greening, Stoppelbein, Chandler, και Elkin (2005), παρατήρησαν ότι το άτρωτο απέναντι στον κίνδυνο λειτουργεί ως παράγοντας πρόβλεψης της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς των πρώιμων ενηλίκων, όμως, κυρίως, είναι ένας ισχυρός δείκτης πρόβλεψης για τις ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές που είναι λιγότερο συνηθισμένες ανάμεσα στις παρέες συνομηλίκων, όπως τη χρήση σκληρών ναρκωτικών, το περιστασιακό σεξ και την οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ.

Ως προς τα ελληνικά δεδομένα, η Γαλανάκη (2001), εξέτασε τη σχέση προσωπικού μύθου με τη συχνότητα της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς και την αντίληψη του κινδύνου. Το συνολικό δείγμα αποτελούνταν από 297 εφήβους, 11-18 ετών (M.O. = 15,2 έτη), στους οποίους χορηγήθηκε η «Κλίμακα Προσωπικού Μύθου» (μετά από προσωπική επικοινωνία, Elkind, 1993), η «Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (Elkind & Bowen, 1979) και η «Νέα Κλίμακα Φανταστικού Ακροατηρίου» (Lapsley, FitzGerald, Rice, & Jackson, 1989). Στην έρευνα αυτή, διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι που βιώνουν πιο έντονα τον προσωπικό μύθος, έχουν δοκιμάσει περισσότερες επικίνδυνες δραστηριότητες και έχουν μειωμένη αντίληψη του κινδύνου. Οι συνάψεις αυτές ήταν εντονότερες στα αγόρια.

Καταληκτικά, μια ομάδα θεωρητικών και ερευνητών χρησιμοποίησαν τον γνωστικό εγωκεντρισμό ως αναπτυξιακή βάση για τον ιδεασμό του προσωπικού μύθου και τη σχέση του με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (Arnett 1991· Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, & Hale, 2000· Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007). Μια εναλλακτική θεώρηση υποστηρίζει ότι το άτρωτο έχει δύο όψεις, το άτρωτο απέναντι στον κίνδυνο και το ψυχολογικό άτρωτο και συνδέεται, τόσο με τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά όσο και με την προσαρμογή, τις στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων και την ανοχή (Lapsley 2003· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006· Lapsley & Hill, 2009). Τέλος, υπάρχει και μια τρίτη άποψη που εκλαμβάνει την αίσθηση του άτρωτου ως γνωστική μεροληψία που επηρεάζει την λήψη αποφάσεων εφήβων και ενηλίκων (Beyth-Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren, & Jacobs-Quadrel, 1993· Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Gerrard, Gibbons, Benthin, & Hessling, 1996· Johnson, McCaul, & Klein, 2002). Μερικές έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι η μεροληπτική αισιοδοξία είναι ισχυρότερη ανάμεσα στους εφήβους (Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Arnett, 2000), ενώ άλλες έχουν δείξει το αντίθετο (Millstein & Halpern-Felsher, 2002). Ως προς τις διαφυλικές διαφορές υπάρχει η τάση τα αγόρια να παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού μύθου (άτρωτου/παντοδυναμίας) και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς (Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, & Hale, 2000· Γαλανάκη, 2001· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006· Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007), Αντίθετα, ως προς την ηλικία, η υπόθεση ότι οι έφηβοι παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού μύθου και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς σε σύγκριση με τους ενήλικες δεν φαίνεται να έχει σημαντική εμπειρική ισχύ (Arnett, 1991· Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, & Hale, 2000· Johnson, McCaul, & Klein, 2002· Greening, Stoppelbein, Chandler, & Elkin, 2005· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006).

Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά και Αυτοεκτίμηση

Διάφοροι θεωρητικοί έχουν ισχυριστεί ότι η χαμηλή ή υψηλή αυτοεκτίμηση των εφήβων αποτελεί δείκτη πρόβλεψης για την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (βλ. Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003). Η υψηλή αυτοεκτίμηση χαρακτηρίζεται από μια γενικευμένη αρέσκεια και εκτίμηση για τον εαυτό. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση χαρακτηρίζεται από ήπια θετικά, ανάμικτα ή αμφίθυμα αισθήματα για τον εαυτό ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις απέχθειας προς τον εαυτό (Baumeister, Tice, & Hutton, 1989). Στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, οι απόψεις, σχετικά με τα οφέλη ή τα κόστη της

υψηλής αυτοεκτίμησης ως προς την συμπεριφορά και τη λήψη αποφάσεων του ατόμου, δίδονται.

Οι Roth, Snyder, και Pace (1986) θεώρησαν, βασισμένοι σε ερευνητικά δεδομένα, ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση συνδέεται με την τάση να κάνει κάποιος μη ρεαλιστικές θετικές εκτιμήσεις για τον εαυτό, με αποτέλεσμα να υπερεκτιμά τις ικανότητες του και να θέτει στόχους που μπορεί να είναι υπερβολικά δύσκολο να τους πετύχει. Αντίθετα, μια ομάδα θεωρητικών εξάγει τα πλεονεκτήματα της υψηλής αυτοεκτίμησης τα οποία συνδέονται κυρίως με την προσαρμογή, την ευελιξία και την αυτοδιαχείριση. Οι Brown, Collins, και Schmidt (1988) έχουν υποστηρίξει ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται σε μορφές αυτοενίσχυσης, κατά τις οποίες ο εαυτός συνδέεται άμεσα με θετικές ταυτότητες και αποτελέσματα, ενώ τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται σε μορφές αυτοενίσχυσης, στις οποίες ο εαυτός συνδέεται έμμεσα με θετικές ταυτότητες και αποτελέσματα. Από τη μια πλευρά, επιθυμούν να ενισχύσουν τα συναισθήματα προσωπικής αξίας, αλλά ταυτόχρονα υποκινούνται να διατηρήσουν μια σταθερή αρνητική άποψη για τον εαυτό. Ο Baumeister (1991) εξήγησε πως η ανάγκη να διατηρεί κανείς θετικές αξιολογήσεις για τον εαυτό είναι ισχυρή. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση χρησιμοποιούν άμεσες στρατηγικές αυτοενίσχυσης, προκειμένου να νοιώθουν ικανότερα και ανώτερα από τους άλλους, στην αντιμετώπιση καταστάσεων, ενισχύοντας τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά, ενώ τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση έχουν την τάση να ενισχύουν την αυταξία τους έμμεσα, τονίζοντας την αξία αυτών που συναναστρέφονται, δηλαδή τον εκτεταμένο ⁷ τους εαυτό.

Κατά τον Brown (1993), η αυτοεκτίμηση αποτελεί μια σχετικά σταθερή πλευρά της προσωπικότητας, όπου τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση, αντιμετωπίζουν τις όποιες διακυμάνσεις, χρησιμοποιώντας τις ευνοϊκές πεποιθήσεις για τον εαυτό για να αντισταθμίσουν τις αρνητικές ανατροφοδοτήσεις (βλ. επίσης Taylor & Brown, 1988, 1994). Τέλος, σημαντικά είναι τα ερευνητικά συμπεράσματα των Campbell (1990) και Campbell και Lavalley (1993), ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν σαφώς πιο

⁷ Ο Baumeister (1991) δανείστηκε το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «εκτεταμένος εαυτός» από τη θεωρία του Neisser (1988). Ο εκτεταμένος εαυτός υπερβαίνει το παρόν, εκτεινόμενος στο παρελθόν και βασίζεται σε ανακατασκευασμένες πληροφορίες. Αυτές οι πληροφορίες είναι αποθηκευμένες στην μνήμη και ανακαλούνται κατά τις αφηγούμενες αναμνήσεις που αναφέρονται στον εαυτό μας κατά το παρελθόν. Οι αφηγήσεις αυτές είναι συχνά ανακριβείς, καθώς δεν θυμόμαστε τα βιώματά μας, όπως ακριβώς έχουν συμβεί αλλά, προσαρμόζουμε τις αφηγήσεις που αφορούν στον εαυτό μας, με βάση τις συνθήκες και τους σημαντικούς άλλους με τους οποίους συναναστρεφόμαστε. Η ανακρίβεια των αφηγήσεων ενισχύεται από τις αναμνήσεις των άλλων για τον εαυτό μας και από τον εννοιακό εαυτό, οποίος επηρεάζει αυτό που επιλέγουμε να ανακαλέσουμε και τον βαθμό ακριβείας του. Συνεπώς, αυτό που ανακαλούμε για τον εαυτό μας δεν είναι ταυτόσημο με την αποθηκευμένη πληροφορία, αλλά εξαρτάται και από το τι πιστεύουμε για τον εαυτό μας (Neisser, 1991· Κουγιουμουτζάκης, 1997).

καθορισμένα και σταθερότερα σχήματα εαυτού σε σύγκριση με τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Κατά συνέπεια, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιθανότερο να ερμηνεύουν τις σχετικές πληροφορίες για τον εαυτό, με έναν τρόπο που είναι σύμφωνος με τα προϋπάρχοντα σχήματά για τον εαυτό τους, και εκείνα τα σχήματα τείνουν να είναι ευνοϊκά. Παρομοίως, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν αποδειχθεί να είναι πιθανότερο από τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση να απορρίψουν τις πληροφορίες που είναι ασυμβίβαστες με τις αντιλήψεις και τις απόψεις τους. Οι Baumeister, Campbell, Krueger, και Vohs (2003), έχουν προτείνει ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση τείνουν να ερμηνεύουν τις αρνητικές καταστάσεις περισσότερο καλοπροαίρετα, είναι αισιόδοξα και θεωρούν ότι έχουν καλύτερο έλεγχο, ώστε να αντιμετωπίσουν επιτυχώς μια κατάσταση. Συνεπώς, βιώνουν λιγότερο άγχος και διαθέτουν καλύτερα επίπεδα φυσικής υγείας σε σύγκριση με τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Το χάσμα ανάμεσα στις δυο αντίθετες απόψεις, φαίνεται πως γεφυρώνεται από μια τρίτη συνθετική των παραπάνω άποψη. Οι Baumeister, Heatherton, και Tice (1993) προσπάθησαν να ερμηνεύσουν και τις δύο όψεις της υψηλής αυτοεκτίμησης, υποστηρίζοντας ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση υπερτερούν έναντι των ατόμων με χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της διαχείρισης του εαυτού μόνο υπό φυσιολογικές, μη απειλητικές συνθήκες. Όταν, όμως, βρεθούν αντιμέτωπα με μια απειλή του Εγώ, η αυτοεκτίμηση καθίσταται ένας ισχυρός παράγοντα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, υπό την έννοια ότι μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική αυτοπεποίθηση, υπερεκτίμηση, και επακόλουθη αποτυχία, καθώς τα άτομα αυτά δεσμεύονται, λόγω του εγωκεντρισμού τους και των ψευδαισθήσεων αυτοενίσχυσης σε μη εφικτούς ριψοκίνδυνους στόχους.

Άλλοι θεωρητικοί έχουν υποστηρίξει ότι τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση, είναι περισσότερο επιρρεπή σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα αρνητικά συναισθήματα αυταξίας τους και να ξεφύγουν από αυτά (Baumeister, 1991· Jessor, Van den Bos, Vanderryn, Costa, & Turbin, 1995), επειδή αυτός είναι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπίσουν το άγχος (Koval & Pederson, 1999), επειδή επηρεάζονται από ομάδες συνομηλίκων (McGee & Williams, 2000) ή για αυτοεπιβεβαίωση (Cast & Burke, 2002). Ακόμη, ο Kaplan (1975) πρότεινε ότι οι έφηβοι που έχουν βιώσει αισθήματα απόρριψης στο πλαίσιο μιας συμβατικής με τους κανόνες ομάδας, χάνουν το κίνητρο να συμμορφωθούν προς αυτή και στρέφονται σε ομάδες συνομηλίκων που παρουσιάζουν αποκλίνουσα συμπεριφορά, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες να εμπλακούν και οι ίδιοι σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές που έχουν αξία για την ομάδα που ανήκουν.

Η υψηλή αυτοεκτίμηση διαφέρει στα αγόρια και στα κορίτσια. Τα κορίτσια έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση, συνήθως, όταν έχουν υποστηρικτικές σχέσεις με τους φίλους, ενώ τα αγόρια όταν καταφέρνουν να επηρεάσουν τους φίλους τους. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση στα κορίτσια σχετίζεται με την αποτυχία να κερδίσουν την υποστήριξη και την αποδοχή των φίλων, ενώ στα αγόρια με την ελλιπή ρομαντική ικανότητα, όπως ανακλάται από την αποτυχία να κερδίσουν και να διατηρήσουν την προσοχή των κοριτσιών (Shaffer, 2009).

Ερευνητικά, υπάρχει η τάση να διερευνάται εκτενώς η σχέση της αυτοεκτίμησης με ριψοκίνδυνες συμπεριφορές για την υγεία. όπως το κάπνισμα, τη χρήση αλκοόλ ή ουσιών, το σεξ χωρίς προφύλαξη και τις διατροφικές διαταραχές. Οι Baumeister, Campbell, Krueger, και Vohs (2003), αναλύοντας ένα ευρύ φάσμα ερευνών, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι γενικότερα η αυτοεκτίμηση δεν συνδέεται άμεσα με την αποφυγή ή μη του καπνίσματος, της χρήσης ουσιών ή αλκοόλ και του σεξ χωρίς προφύλαξη, παρά μόνο με τις διατροφικές διαταραχές. Σε περιπτώσεις που βρέθηκε συσχέτιση με το κάπνισμα, συμπέραναν ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιο πρόθυμα στο να πειραματίζονται, ενώ στην πρόωμη ή ριψοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, παρατηρήθηκε ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν λιγότερες αναστολές, αψηφούν τους κινδύνους και παίρνουν περισσότερες πρωτοβουλίες. Στην περίπτωση των διατροφικών διαταραχών αναφέρεται ότι η χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι ένας παράγοντας που συνδέεται ιδιαίτερα με τη βουλιμία, λόγω της μη ικανοποιητικής εικόνας του σώματος και της τελειομανίας.

Οι Fisher, Schneider, Pegler, και Napolitano (1991) αναζήτησαν τη σχέση αυτοεκτίμησης, άγχους και ριψοκίνδυνων συμπεριφορών που αφορούσαν στην υγεία, όπως οι διατροφικές διαταραχές. Τα υποκείμενα που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτή την έρευνα ήταν 268 κορίτσια, Γ΄ Γυμνασίου έως Γ΄ Λυκείου (Μ.Ο. =16,2 έτη). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν το «Ερωτηματολόγιο Άγχους» για παιδιά (State-Trait Anxiety Inventory, Spilberger, 1973), η «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Rosenberg (1965) και το «Τεστ Διατροφικών Στάσεων» («Eating Attitudes Test», Garner & Garfinkel, 1979). Η έρευνα αυτή έδειξε ότι τα κορίτσια που δεν ήταν ευχαριστημένα με το βάρος τους και εκείνα που σημείωναν υψηλότερες τιμές στο τεστ διατροφικών διαταραχών, παρουσίαζαν χαμηλή αυτοεκτίμηση και συμμετείχαν περισσότερο σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων του καπνίσματος, την χρήσης αλκοόλ, της χρήσης ναρκωτικών και της σεξουαλικής δραστηριότητας με περισσότερους συντρόφους.

Οι Smith, Gerrard, και Gibbons (1997) προσπάθησαν να δείξουν ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να μετριάσει τη σχέση μεταξύ της συμπεριφοράς κινδύνου και των

αντιλήψεων για τον κίνδυνο (δηλ. αναγνώριση του κινδύνου) λόγω των διαδικασιών αυτοενίσχυσης. Διεξήγαγαν δύο μελέτες σε φοιτήτριες κολλεγίου. Στην πρώτη έλαβαν μέρος 125 σεξουαλικά ενεργές γυναίκες (Μ.Ο.= 19 έτη), οι οποίες συμπλήρωσαν την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Rosenberg (1965) και απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με την σεξουαλική τους δραστηριότητα και την χρήση αντισύλληψης. Στη δεύτερη μελέτη χρησιμοποιήθηκε δείγμα 273 γυναικών -από μια διαχρονική έρευνα που βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη (Gibbons & Gerrard, 1995)-, οι οποίες συμπλήρωσαν την «Κλίμακα Αυτοεκτίμησης» της Rosenberg (1965) κατά το χειμερινό και εαρινό εξάμηνο. Και από τις δύο μελέτες προέκυψε ότι οι γυναίκες με υψηλή αυτοεκτίμηση, αλλά και οι γυναίκες με χαμηλή αυτοεκτίμηση, θεωρούσαν ότι υπάρχει μικρή πιθανότητα να βιώσουν μια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη, σε σχέση με άλλες γυναίκες της ηλικίας τους. Όμως, οι γυναίκες με υψηλή αυτοεκτίμηση υποτιμούσαν τις πληροφορίες υγείας που ήταν αντίθετες με τις αντιλήψεις τους, ότι δηλαδή εμπλέκονται σε αποτελεσματικές συμπεριφορές πρόληψης, ή μείωναν τον κίνδυνο που αφορά στην συμπεριφορά τους (γνωστική μεροληψία).

Οι Wild, Flisher, Bhan, και Lombard (2004) διερεύνησαν τη σχέση της αυτοεκτίμησης σε έξι τομείς (ομάδα συνομηλίκων, σχολείο, οικογένεια, αθλητισμός, εικόνα σώματος και σφαιρική αυτοεκτίμηση), με ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές, όπως τη χρήση ουσιών, τον εκφοβισμό, την αυτοκτονική τάση και την σεξουαλικότητα. Χρησιμοποίησαν 939 υποκείμενα Β΄ Γυμνασίου – Β΄ Λυκείου και χορήγησαν το πολυδιάστατο «Ερωτηματολόγιο Αυτοεκτίμησης» (Self-Esteem Questionnaire, SEQ, DuBois, Felner, Brand, Phillips, & Lease, 1996) και ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφορών για την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά. Βρήκαν ότι οι τιμές σε κάθε κλίμακα αυτοεκτίμησης σχετίζονταν σημαντικά τουλάχιστον με μια ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και στα δύο φύλα. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της οικογένειας και του σχολείου και η αυξημένη αυτοεκτίμηση στον τομέα της ομάδας συνομηλίκων σχετίζονταν σημαντικά με πολλαπλές ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές και για τα δύο φύλα. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση που αφορούσε στην εικόνα σώματος και η σφαιρική αυτοεκτίμηση σχετιζόταν σημαντικά με ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές για τα κορίτσια, όχι όμως για τα αγόρια.

Συνοψίζοντας, η υψηλή αυτοεκτίμηση συνδέεται με τις στρατηγικές αυτοενίσχυσης, τις στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους και την επιτυχή προσαρμογή (Brown, Collins, & Schmidt, 1988· Campbell, 1990· Campbell & Lavalley, 1993· Brown, 1993· Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003). Επιπλέον, θεωρείται ως ένα εργαλείο μέτρησης των θετικών παραισθήσεων (Taylor & Brown, 1988· Smith, Gerrard, &

Gibbons, 1997). Από την άλλη, θεωρείται ότι αυξάνει τις πιθανότητες αποτυχίας αυτοελέγχου και συνδέεται με μεγάλες προσδοκίες (Baumeister & Tice, 1985· Roth, Snyder, & Pace, 1986· Baumeister, Heatherton, & Tice, 1993), οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Σημαντικό ρόλο στην σχέση αυτοεκτίμησης και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, φαίνεται πως παίζουν η εικόνα του σώματος (κυρίως για τα κορίτσια), η σφαιρική αυτοεκτίμηση, οι παρέες συνομηλίκων, η οικογένεια και το σχολείο (Fisher, Schneider, Pegler, & Napolitano, 1991· Wild, Flisher, Bhan, & Lombard, 2004). Ως προς τις διαφυλικές διαφορές τα κορίτσια με χαμηλή αυτοεκτίμηση παρουσιάζουν περισσότερες τάσεις για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Fisher, Schneider, Pegler, & Napolitano, 1991· Wild, Flisher, Bhan, & Lombard, 2004).

ΜΕΡΟΣ Β΄

Μεθοδολογία

Υποθέσεις Εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ του προσωπικού μύθου, της αυτοεκτίμησης και της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς. Ως επιμέρους ερωτήματα προς διερεύνηση τέθηκαν τα εξής:

1. Υπάρχουν διαφορές στην αυτοεκτίμηση ως προς την ηλικία και το φύλο;
2. Υπάρχουν διαφορές στον προσωπικό μύθο ως προς την ηλικία και το φύλο;
3. Υπάρχουν διαφορές στην ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά ως προς την ηλικία και το φύλο;
4. Υπάρχουν διαφορές στον εγωκεντρισμό ως προς την ηλικία και το φύλο;
5. Πώς σχετίζονται η αυτοεκτίμηση και ο προσωπικός μύθος;
6. Πώς σχετίζονται ο προσωπικός μύθος και η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά;
7. Πώς σχετίζονται η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και η αυτοεκτίμηση;
8. Πώς σχετίζεται ο εγωκεντρισμός με την αυτοεκτίμηση, τον προσωπικό μύθο και τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά;

Δείγμα

Το συνολικό δείγμα αποτέλεσαν 180 μαθητές Λυκείου και φοιτητές που διαμένουν στην πόλη του Ρεθύμνου. Το δείγμα αυτό αφορά σε τρεις ηλικιακές ομάδες: σε μαθητές Α΄ Λυκείου, εκπροσωπώντας τη μέση εφηβεία (N= 60, 15-16 ετών, αγόρια = 26, κορίτσια = 34), σε προπτυχιακούς πρωτοετείς φοιτητές, εκπροσωπώντας την όψιμη εφηβεία (N= 61, 18-20 ετών, αγόρια = 25, κορίτσια = 36) και σε τελειόφοιτους φοιτητές, εκπροσωπώντας την πρώιμη ενηλικίωση (N= 59, 21-24 ετών, αγόρια = 21, κορίτσια = 38). Στον Πίνακα 1, φαίνεται η κατανομή του δείγματος κατά ηλικία και φύλο.

Πίνακας 1

Κατανομή του Δείγματος ως προς την Ηλικία και το Φύλο

	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο
Μέση Εφηβεία (15-16 ετών)	26	34	60
Όψιμη Εφηβεία (18-20 ετών)	25	36	61
Πρώιμη Ενηλικίωση (21-24 ετών)	21	38	59
Σύνολο	72	108	180

Ψυχομετρικά Εργαλεία

Για τη διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ της αυτοεκτίμησης, του προσωπικού μύθου και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε εφήβους και πρώιμους ενήλικες, χορηγήθηκε η ελληνική έκδοση του ερωτηματολογίου της Harter (1988) «Self-Perception Profile for Adolescents», για την αξιολόγηση της αυτοαντίληψης και της αυτοεκτίμησης μαθητών λυκείου, με τίτλο «Πώς αντιλαμβάνομαι τον εαυτό μου (ΠΑΤΕΜ IV)» Το ερωτηματολόγιο αυτό προσαρμόστηκε στην ελληνική πραγματικότητα και σταθμίστηκε από την Εύη-Μακρή Μπότσαρη (2001β). Το ερωτηματολόγιο ΠΑΤΕΜ IV περιλαμβάνει 12 κλίμακες, 11 από τις οποίες αποτυπώνουν ισάριθμους επιμέρους τομείς αυτοαντίληψης και μια η οποία αξιολογεί την αυτοεκτίμηση. Στην ελληνική έκδοση η κλίμακα αυτοεκτίμησης του πρωτότυπου ερωτηματολογίου αντικαταστάθηκε με μια παραλλαγή του ερωτηματολογίου αυτοεκτίμησης του Rosenberg (1965).

Η αξιοπιστία της ελληνικής έκδοσης του ΠΑΤΕΜ IV μετρήθηκε με τον δείκτη α του Cronbach και έδωσε τα εξής αποτελέσματα. α) σχολική ικανότητα $\alpha = .78$, β) σχέσεις με συνομηλίκους $\alpha = .69$, γ) εργασιακή ετοιμότητα $\alpha = .68$, δ) συναισθηματικές –διαφυλικές σχέσεις $\alpha = .77$, ε) διαγωγή-συμπεριφορά $\alpha = .68$, στ) στενοί φίλοι $\alpha = .80$, ζ) σχέσεις με γονείς $\alpha = .77$ και η) σφαιρική αυτοεκτίμηση $\alpha = .84$. Οι διάφορες κριτικές ανασκοπήσεις θεωρούν τα ερωτηματολόγια της Harter μεταξύ των πιο αξιόπιστων και έγκυρων ψυχομετρικών μέσων για την αξιολόγηση της έννοιας του εαυτού (Keith & Bracken, 1996, Μακρή-Μπότσαρη, 2001α, β).

Στο ερωτηματολόγιο που χορηγήθηκε για την παρούσα έρευνα συμπεριλήφθηκαν οι εξής επιμέρους τομείς: γενική σχολική ικανότητα, σχέσεις με συνομηλίκους, σχέσεις με γονείς, εργασιακή ετοιμότητα, συναισθηματικές –διαφυλικές σχέσεις, διαγωγή-συμπεριφορά, στενοί φίλοι και σφαιρική αυτοεκτίμηση⁸. Επιπλέον, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας, ενσωματώθηκαν σε αυτό το ερωτηματολόγιο αυτοσχέδιες ερωτήσεις για την μέτρηση του προσωπικού μύθου και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και ζητήθηκαν πληροφορίες που αφορούσαν στο σχολικό επίπεδο, στο φύλο, στην ηλικία, στη γενική βαθμολογία, στην επαγγελματική κατάσταση και στο μορφωτικό επίπεδο των γονέων, και στους στόχους των υποκειμένων για το μέλλον («Τι θα θέλατε να κάνετε μετά το λύκειο ή μετά τις σπουδές σας; »).

⁸ Οι ερωτήσεις της υποκλίμακας αυτής αποτυπώνουν τη σφαιρική άποψη του ατόμου για τον εαυτό του και συγκεκριμένα, τον βαθμό στον οποίο είναι ευχαριστημένος με τον εαυτό του, έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του, νιώθει ότι αξίζει ως άτομο και μπορεί να κάνει σημαντικά πράγματα στη ζωή του (Μακρή-Μπότσαρη, 2001β).

Ως προς τη μορφή των ερωτήσεων του ΠΑΤΕΜ IV, σε κάθε ερώτηση του ερωτηματολογίου το άτομο κάνει μια δήλωση, η οποία έχει δυαδική μορφή, ελαχιστοποιώντας με αυτό τον τρόπο τις κοινωνικά επιθυμητές απαντήσεις.

Για παράδειγμα:

π.χ. Μερικοί έφηβοι συχνά αμφιβάλλουν για το αν αξίζουν ως άτομα.

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

Άλλοι έφηβοι δεν αμφιβάλλουν για το αν αξίζουν ως άτομα.

Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

Από το υποκείμενο ζητείται πρώτα να επιλέξει ποιος τύπος ατόμου, από τους δύο εναλλακτικούς που περιγράφονται στο κάθε σκέλος της ερώτησης, του ταιριάζει περισσότερο. Στη συνέχεια καλείται να αποφασίσει, σημειώνοντας το αντίστοιχο τετράγωνο, κατά πόσο η περιγραφή του τύπου ατόμου που επέλεξε «του ταιριάζει απόλυτα» ή «μάλλον του ταιριάζει». Στην ίδια μορφή διατυπώθηκαν και οι ερωτήσεις που συμπεριλήφθηκαν για τον προσωπικό μύθο (ερωτήσεις 37-38):

37. Κάποιοι έφηβοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

Άλλοι έφηβοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

38. Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

Οι ερωτήσεις που προστέθηκαν για την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά είναι οι εξής (ερωτήσεις 36, 39-40):

36. Κάποιοι έφηβοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

Άλλοι έφηβοι διστάζουν να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο

Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει

39. Τι θεωρείτε ως ριψοκίνδυνη συμπεριφορά;

- α. να οδηγήσω χωρίς δίπλωμα αυτοκίνητο ή μηχανή
- β. την υπερβολική ταχύτητα
- γ. να δοκιμάσω μία ναρκωτική ουσία
- δ. να καταναλώσω πολύ αλκοόλ
- ε. να συναντήσω κάποιον με τον οποίο επικοινωνήσα μέσω διαδικτύου (π.χ. facebook)
- στ. να βγω αργά το βράδυ χωρίς παρέα ή συνοδό
- ζ. να επιδοθώ σε ένα ριψοκίνδυνο άθλημα χωρίς την επίβλεψη ειδικού
- η. να αποκρύψω την αλήθεια ή να πω ψέμα για κάτι πολύ σημαντικό
- θ. να κάνω παρέα με άτομα που χρησιμοποιούν βία ή να εμπλακώ σε συμμορίες
- ι. άλλο.....

40. Συχνά οι έφηβοι ριψοκινδυνεύουν :

- α. για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων
- β. γιατί τους αρέσει να κάνουν αυτό που απαγορεύεται
- γ. για να αντιδράσουν στους γονείς ή στη συμβουλή κάποιου ενήλικα
- δ. επειδή ταυτίζονται με πρότυπα που δεν φοβούνται τον κίνδυνο
- ε. γιατί πιστεύουν πως, ό,τι κι αν συμβεί, θα τα καταφέρουν
- στ. για να αποδείξουν την αξία τους στους στενούς φίλους ή στις στενές φίλες
- ζ. για να αποδράσουν από τα προβλήματα ή την πλήξη της καθημερινότητας
- η. για να δοκιμάσουν τα όριά τους
- θ. γιατί δεν μπορούν να καταλάβουν πόσο επικίνδυνη είναι μία συμπεριφορά
- ι. γιατί τους αρέσει να πειραματίζονται με άγνωστα πράγματα ή νέες εμπειρίες
- ια.άλλο.....

Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε εφήβους 16-18 ετών. Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας με πρώιμους ενήλικους, οι όροι «έφηβοι», «σχολικός» και «σχολείο» αντικαταστάθηκαν με τους όρους «νέοι», «ακαδημαϊκός» και «πανεπιστημιακό τμήμα» αντίστοιχα.

Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων για τους μαθητές πραγματοποιήθηκε ομαδικά σε σχολικές τάξεις, αφού πρώτα λάβαμε την έγκριση για την διεξαγωγή της έρευνας από το Υπουργείο Παιδείας και λάβαμε τη γραπτή συναίνεση των γονέων και την προφορική συναίνεση των διδασκόντων και των διευθυντών (βλ. Παράρτημα). Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διήρκεσε από 25 λεπτά έως μια διδακτική ώρα. Πριν να ξεκινήσει η διαδικασία, δόθηκαν στους μαθητές προφορικές οδηγίες σχετικά με τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και βεβαιώθηκε η τήρηση της ανωνυμίας –οι οποίες παρατέθηκαν και γραπτώς στην αρχή του ερωτηματολογίου (βλ. Παράρτημα)

Παρόμοια διαδικασία συλλογής δεδομένων ακολουθήθηκε και για τους φοιτητές. Κατόπιν συνεννόησης με τους διδάσκοντες, χορηγήθηκε το ερωτηματολόγιο ομαδικά στα αμφιθέατρα και η συμπλήρωσή του διήρκεσε 20-30 λεπτά. Δόθηκαν οι ίδιες οδηγίες συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, τονίζοντας την ανωνυμία και την οικειοθελή συμμετοχή στην έρευνα.

Τέλος, και στους μαθητές και στους φοιτητές, κρίθηκε αναγκαίο να διασαφηνιστούν οι όροι: «ριψοκίνδυνη συμπεριφορά» και «κοινωνικά αποδεκτός», καθώς πρόκειται για έννοιες που συγχέονται εύκολα. Η συλλογή των δεδομένων από τους μαθητές διεξήχθη τον Δεκέμβριο 2010, ενώ των φοιτητών τον Μάιο 2010.

Στατιστική Ανάλυση Δεδομένων

Τα δεδομένα αναλύθηκαν με το στατιστικό πακέτο για H/Y SPSS (PASW Statistics 18). Όταν τουλάχιστον η μία μεταβλητή ήταν συνεχής, συγκρίναμε τους μέσους όρους των τιμών των μεταβλητών, διενεργώντας ANOVA. Για να βρούμε τυχόν αλληλεπιδράσεις μεταξύ δύο μεταβλητών διεξήγαμε Univariate ANOVA. Στην περίπτωση διαπίστωσης κάποιας αλληλεπίδρασης, διεξήγαμε T-test για ανεξάρτητα δείγματα (post hoc έλεγχος LSD) ή one-way ANOVA, για να δούμε πώς αλληλεπιδρούν οι μεταβλητές μεταξύ τους, αν δηλαδή η αλληλεπίδραση οφείλεται στην επίδραση της μίας ή της άλλης μεταβλητής πάνω στα δεδομένα μας (εξαρτημένη μεταβλητή).

Για να βρούμε διαφορές μεταξύ των μέσων όρων κατά φύλο, διεξήγαμε T-test για ανεξάρτητα δείγματα. Για να βρούμε αν υπάρχουν διαφορές στους μέσους όρους κατά ηλικία, διεξήγαμε one-way ANOVA. Γενικά ορίσαμε ως επίπεδο σημαντικότητας το .05.

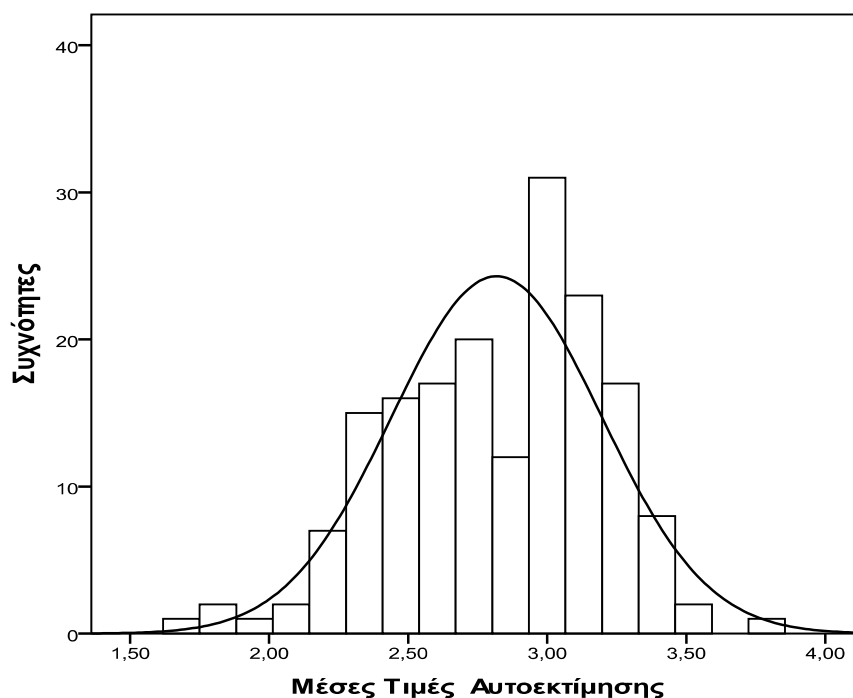
Για να βρούμε διαφορές μεταξύ των κατηγορικών μεταβλητών (π.χ. όσες παίρνουν ως τιμή 0 ή 1), διεξήγαμε crosstabs – με δείκτη συσχέτισης τον Pearson r (χ^2). Για να

βρούμε αν μέσα στις δίτιμες κατηγορικές μεταβλητές διαφέρουν οι κατηγορίες 0 και 1, διεξήγαμε διωνυμικό τεστ (binomial test). Και σ' αυτές τις περιπτώσεις, ορίσαμε ως επίπεδο σημαντικότητας το .05.

Μεταβλητές. Ως ανεξάρτητες μεταβλητές θεωρήθηκαν η ηλικία και το φύλο. Προκειμένου να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα, ομαδοποιήσαμε τις ερωτήσεις, δημιουργήσαμε, δηλαδή, οκτώ καινούριες εξαρτημένες μεταβλητές, με το μέσο άθροισμα των απαντήσεων για κάθε ομάδα ερωτήσεων (ερωτήσεις 1-5 → *ακαδημαϊκές επιδόσεις*, ερωτήσεις 6-10 → *σχέσεις με φίλους*, ερωτήσεις 11-15 → *σχέσεις με γονείς*, ερωτήσεις 16-20 → *εργασιακή ετοιμότητα*, ερωτήσεις 21-25 → *σχέσεις με το αντίθετο φύλο* (συναισθηματικές σχέσεις), ερωτήσεις 26-30 → *έλεγχος της συμπεριφοράς*, ερωτήσεις 31-35 → *σφαιρική αυτοεκτίμηση*, ερωτήσεις 36, 39, 40 → *ριψοκίνδυνη συμπεριφορά*, και οι ερωτήσεις 26-30 (έλεγχος συμπεριφοράς), 37, 38 και η επιλογή «γιατί πιστεύουν πως, ό,τι κι αν συμβεί, θα τα καταφέρουν» στην ερώτηση 40 → *προσωπικός μύθος*, ερωτήσεις 29,30,38 → *εγωκεντρισμός*). Έτσι, διερευνήσαμε πιθανές συσχετίσεις μεταξύ των ομαδοποιημένων μεταβλητών και όχι μεταξύ των μεμονωμένων ερωτήσεων.

Αποτελέσματα

Διαφορές στην Αυτοεκτίμηση κατά Ηλικία και Φύλο

Σχήμα 1. Ιστόγραμμα αυτοεκτίμησης

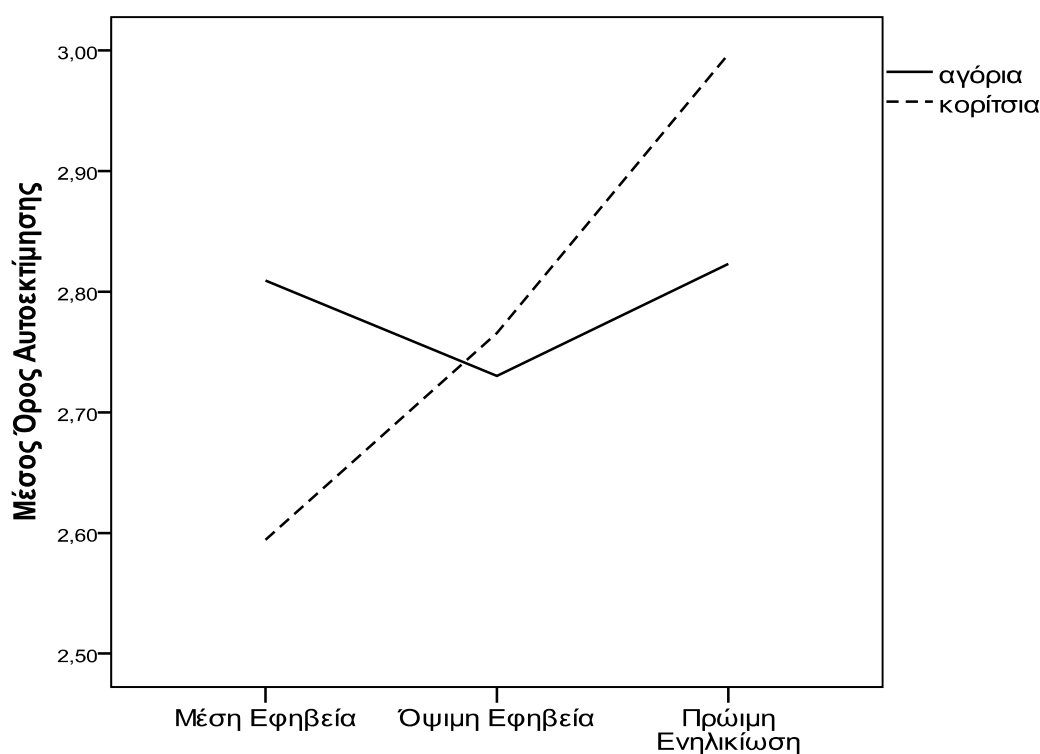
Γενική αυτοεκτίμηση. Το παραπάνω ιστόγραμμα (Σχήμα 1) δείχνει ότι στο δείγμα μας τα υποκείμενα έτειναν να απαντούν σχετικά υψηλά ως προς τις ερωτήσεις αυτοεκτίμησης (Μ.Ο= 2,02, Τ.Α= 0,378, N=175). Αρχικά, διενεργήσαμε one-way-ANOVA για να εξετάσουμε τη σχέση της αυτοεκτίμησης με την ηλικία. Παρατηρήθηκε επίδραση της ηλικίας στην αυτοεκτίμηση, δηλαδή, στο δείγμα μας είναι υψηλότερη κατά την πρόιμη ενηλικίωση ($F= 4,811, p < .01$) (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2

Κατανομή Μέσων Όρων Αυτοεκτίμησης κατά Ηλικία

	N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση
Μέση Εφηβεία (15-16 ετών)	58	2,739	,406
Όψιμη Εφηβεία (18-20 ετών)	60	2,778	,332
Πρόιμη Ενηλικίωση (21-24 ετών)	57	2,941	,370
Σύνολο	175	2,818	,378

Κατόπιν, διενεργήσαμε έλεγχο LSD (post hoc test) και βρέθηκε ότι η αυτοεκτίμηση διαφέρει κατά ηλικία ως εξής: οι μέσες τιμές αυτοεκτίμησης στη μέση εφηβεία διαφέρουν με τις μέσες τιμές στην πρώιμη ενηλικίωση ($p < .01$) και οι μέσες τιμές αυτοεκτίμησης διαφέρουν μεταξύ όψιμης εφηβείας και πρώιμης ενηλικίωσης ($p < .05$). Στο δείγμα μας, η αυτοεκτίμηση αυξάνεται κατά την πρώιμη ενηλικίωση (βλ. Σχήμα 2). Η ανάλυση διακύμανσης δεν έδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές της αυτοεκτίμησης ως προς το φύλο.

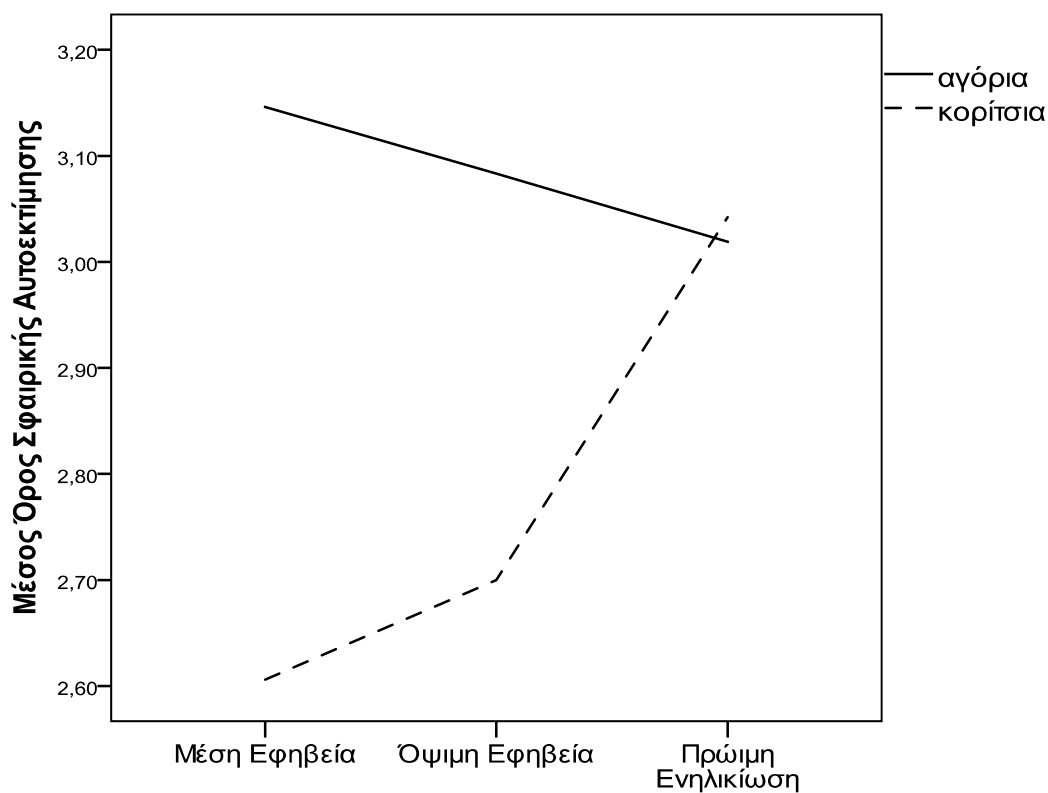
Σχήμα 2. Μέσος όρος αυτοεκτίμησης κατά ηλικία και φύλο

Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης. Στη συνέχεια κάναμε ειδικές αναλύσεις για τους επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης κατά ηλικία και φύλο (βλ. Πίνακα 3, Σχήμα 3). Στον Πίνακα 3, φαίνεται η επίδραση φύλου στους επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης. Συγκεκριμένα, τα αγόρια φαίνεται πως έχουν υψηλότερη σφαιρική αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα κορίτσια (T-test, $t=2,795$, $p < .01$) (βλ. Πίνακα 3, Σχήμα 3). Επίσης, τα κορίτσια φαίνεται πως έχουν υψηλότερη αυτοεκτίμηση από τα αγόρια, ως προς τις σχέσεις με τους φίλους (T-test για ανεξάρτητα δείγματα, $t= -2,382$, $p < .05$) (βλ. Πίνακα 3, Σχήμα 4).

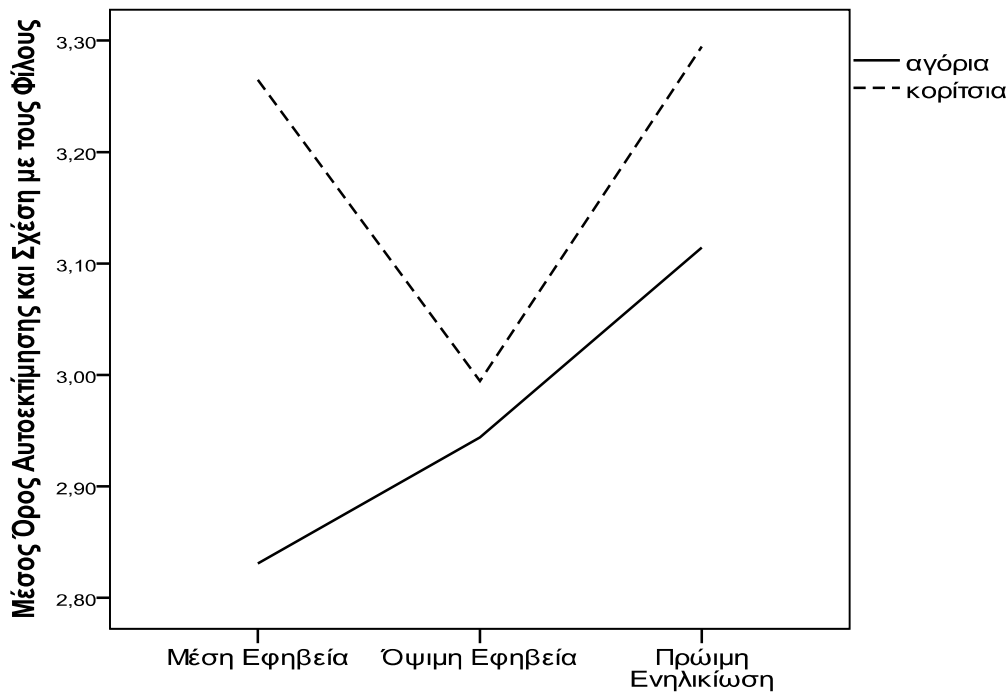
Πίνακας 3

Κατανομή Μέσων Όρων των Ειδικών Προφίλ Αυτοεκτίμησης κατά Ηλικία και Φύλο

		N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Σφαιρική	Αγόρια	71	3,087	,607	,072
Αυτοεκτίμηση	Κορίτσια	108	2,790	,746	,079
Αυτοεκτίμηση και	Αγόρια	72	2,953	,638	,075
Σχέσεις με Φίλους	Κορίτσια	108	3,185	,643	,062

Σχήμα 3. Σφαιρική αυτοεκτίμηση κατά ηλικία και φύλο

Σχήμα 4. Αυτοεκτίμηση και σχέση με φίλους κατά ηλικία και φύλο

Όταν αναλύσαμε τους επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης σε σχέση με την ηλικία, βρέθηκαν τα εξής:

α) Στον τομέα της αυτοεκτίμησης στη σχέση με τους γονείς, στα κορίτσια η αυτοεκτίμηση αυξάνεται στην πρώιμη ενηλικίωση, ενώ στα αγόρια η αυτοεκτίμηση αυξάνεται στην όψιμη εφηβεία (ANOVA, $F=3,138$, $p<.05$) – διαφέρουν μεταξύ τους οι μέσοι όροι γενικής αυτοεκτίμησης μεταξύ της μέσης εφηβείας και της όψιμης εφηβείας και οι μέσοι όροι της μέσης εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης (LSD post hoc test, $p<.05$) (βλ. Πίνακας 4, Σχήμα 5). Σ' αυτόν τον τομέα φαίνεται πως η αυτοεκτίμηση αρχίζει να αυξάνεται σταδιακά από την μέση εφηβεία μέχρι την πρώιμη ενηλικίωση.

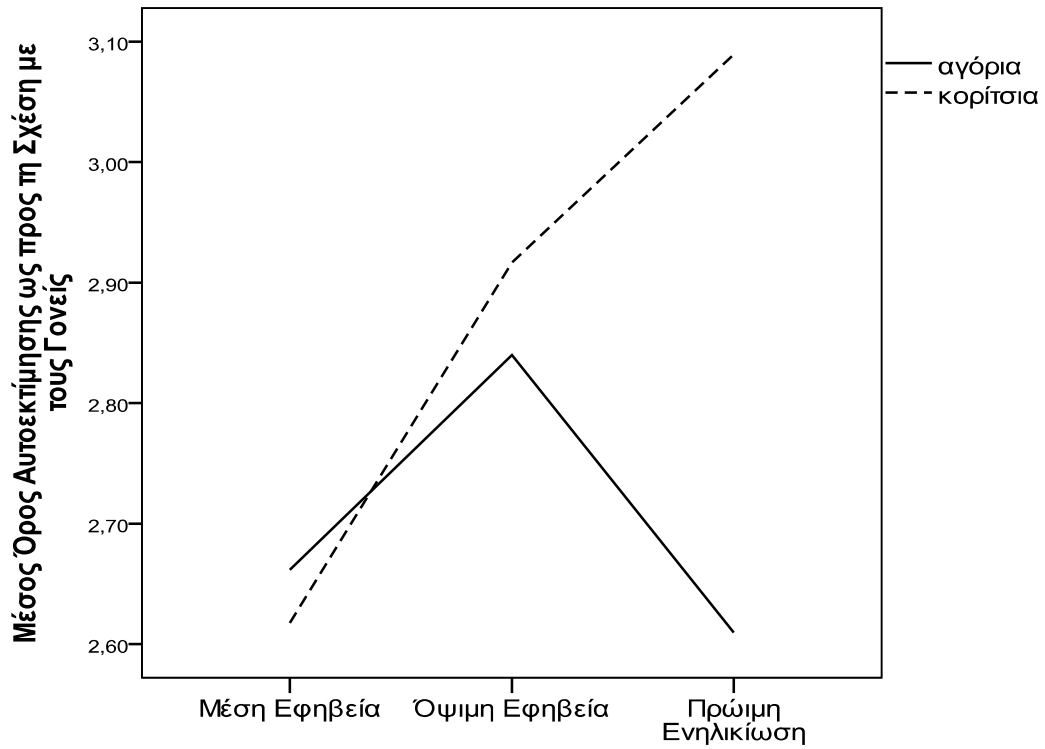
β) Στον τομέα της αυτοεκτίμησης σε σχέση με την εργασιακή ετοιμότητα βρέθηκε ότι στα κορίτσια η αυτοεκτίμηση αυξάνεται στην πρώιμη ενηλικίωση, ενώ στα αγόρια η αυτοεκτίμηση αυξάνεται στη μέση εφηβεία. Παρόλα αυτά, τα αγόρια φαίνεται πως διατηρούν μια σχετικά σταθερή αυτοεκτίμηση ως προς την εργασιακή ετοιμότητα στο χρόνο (one-way ANOVA, $F= 5,474$, $p<.01$ - διέφεραν οι μέσοι όροι γενικής αυτοεκτίμησης μεταξύ της μέσης εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης και μεταξύ της όψιμης εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης (LSD, $p<.05$) (βλ. Πίνακας 4, Σχήμα 6). Σ' αυτόν τον τομέα φαίνεται πως η αυτοεκτίμηση αυξάνεται σταδιακά από την μέση εφηβεία μέχρι την πρώιμη ενηλικίωση.

γ) Στον τομέα της αυτοεκτίμησης ως προς τις συναισθηματικές σχέσεις με το αντίθετο φύλο, βρέθηκε ότι τόσο στα κορίτσια, όσο και στα αγόρια, η αυτοεκτίμηση αυξάνεται στην πρώιμη ενηλικίωση (ANOVA, $F=3,175$, $p<.05$ –διέφεραν οι μέσοι όροι γενικής αυτοεκτίμησης μεταξύ της όψιμης εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης (LSD $p<.05$) (βλ. Πίνακα 4, Σχήμα 7). Και σε αυτό τον τομέα η αυτοεκτίμηση είναι υψηλότερη στην πρώιμη ενηλικίωση.

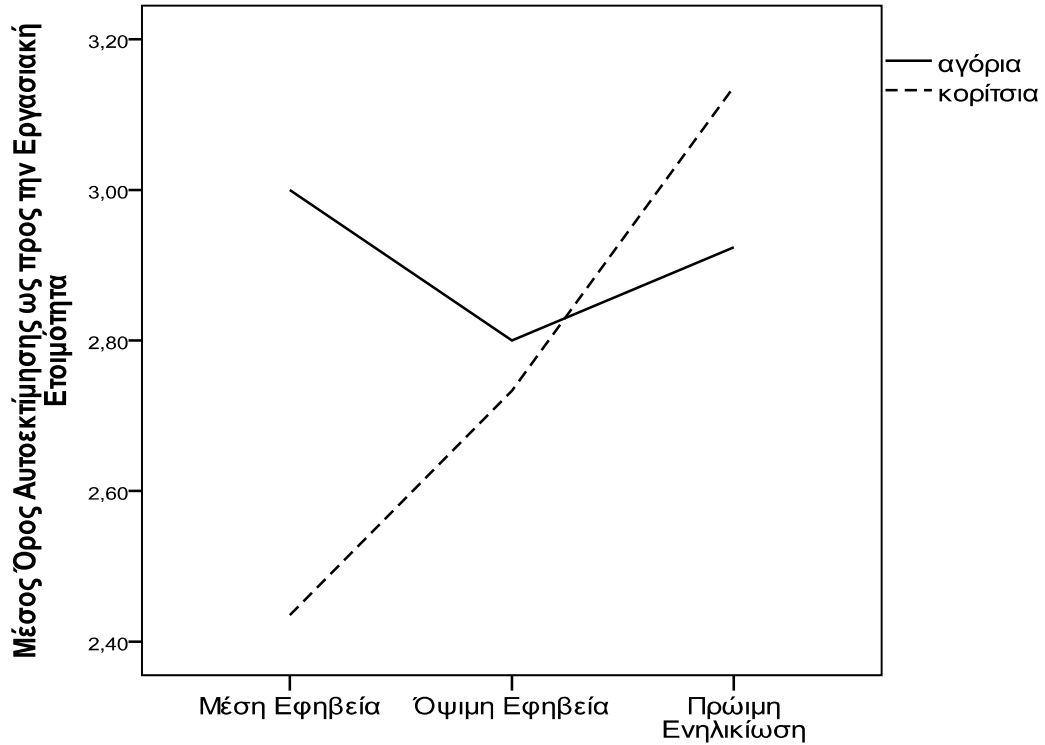
Πίνακας 4

Αυτοεκτίμηση και α) Σχέση με Γονείς, β) Εργασιακή Ετοιμότητα και γ) Συναισθηματικές Σχέσεις με το Αντίθετο Φύλο, κατά Ηλικία

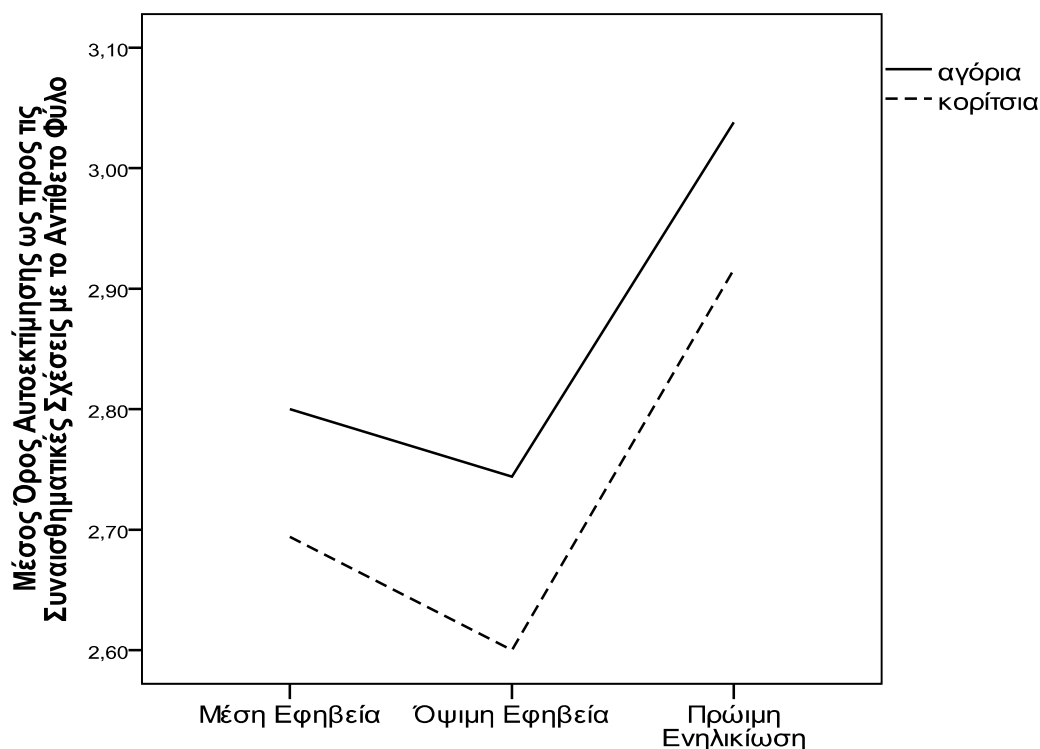
	Ειδικά Προφίλ Αυτοεκτίμησης	N	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Σχέση με Γονείς	Μέση Εφηβεία	60	2,637	,690	,089
	Όψιμη Εφηβεία	61	2,885	,616	,079
	Πρώιμη Ενηλικίωση	59	2,919	,711	,093
	Σύνολο	180	2,813	,681	,051
Εργασιακή Ετοιμότητα	Μέση Εφηβεία	59	2,675	,704	,092
	Όψιμη Εφηβεία	61	2,761	,684	,088
	Πρώιμη Ενηλικίωση	59	3,061	,608	,079
	Σύνολο	179	2,831	,683	,051
Συναισθηματικές Σχέσεις με το Αντίθετο Φύλο	Μέση Εφηβεία	60	2,740	,660	,085
	Όψιμη Εφηβεία	61	2,659	,666	,085
	Πρώιμη Ενηλικίωση	59	2,959	,696	,091
	Σύνολο	180	2,784	,682	,051

Σχήμα 5. Αυτοεκτίμηση και σχέση με τους γονείς κατά ηλικία και φύλο

Σχήμα 6. Αυτοεκτίμηση και εργασιακή ετοιμότητα κατά ηλικία και φύλο

Σχήμα 7. Αυτοεκτίμηση και συναισθηματικές σχέσεις με το αντίθετο φύλο κατά ηλικία και φύλο

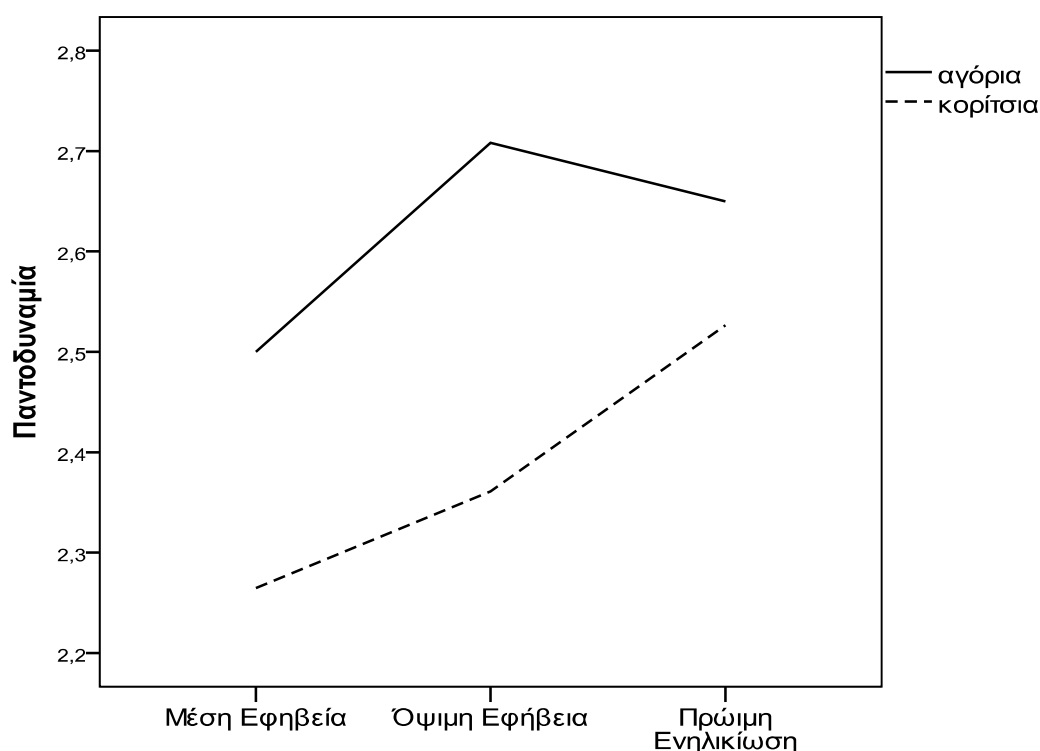
Διαφορές στον Προσωπικό Μύθο κατά Ηλικία και Φύλο

Για τη διερεύνηση της επίδρασης της ηλικίας και του φύλου στον προσωπικό μύθο εξετάσαμε τις ερωτήσεις 26-30 που αφορούν στον έλεγχο της συμπεριφοράς (π.χ. *Μερικοί έφηβοι/νέοι συχνά δυσκολεύονται να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους. Άλλοι έφηβοι/νέοι συνήθως ελέγχουν εύκολα τη συμπεριφορά τους*) και τις ερωτήσεις 37 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι. Άλλοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι*) και 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*). Βρέθηκε επίδραση φύλου μόνο στην ερώτηση 37. Τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερες τιμές από τα κορίτσια στη διάσταση της παντοδυναμίας (Μ.Ο. αγοριών = 2,61 > Μ.Ο. κοριτσιών = 2,39, T-test, $t= 1,966$, $p=.05$) (βλ. Πίνακα 5, Σχήμα 8). Στη διάσταση του προσωπικού μύθου δεν παρατηρήθηκαν ηλικιακές διαφορές

Πίνακας 5

Η Διάσταση Παντοδυναμίας του Προσωπικού Μύθου κατά Φύλο

		N	Μέσος Όρος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Παντοδυναμία	Αγόρια	70	2,610	,786	,094
	Κορίτσια	108	2,390	,721	,069

Σχήμα 8. Η διάσταση παντοδυναμίας του προσωπικού μύθου κατά ηλικία και φύλο

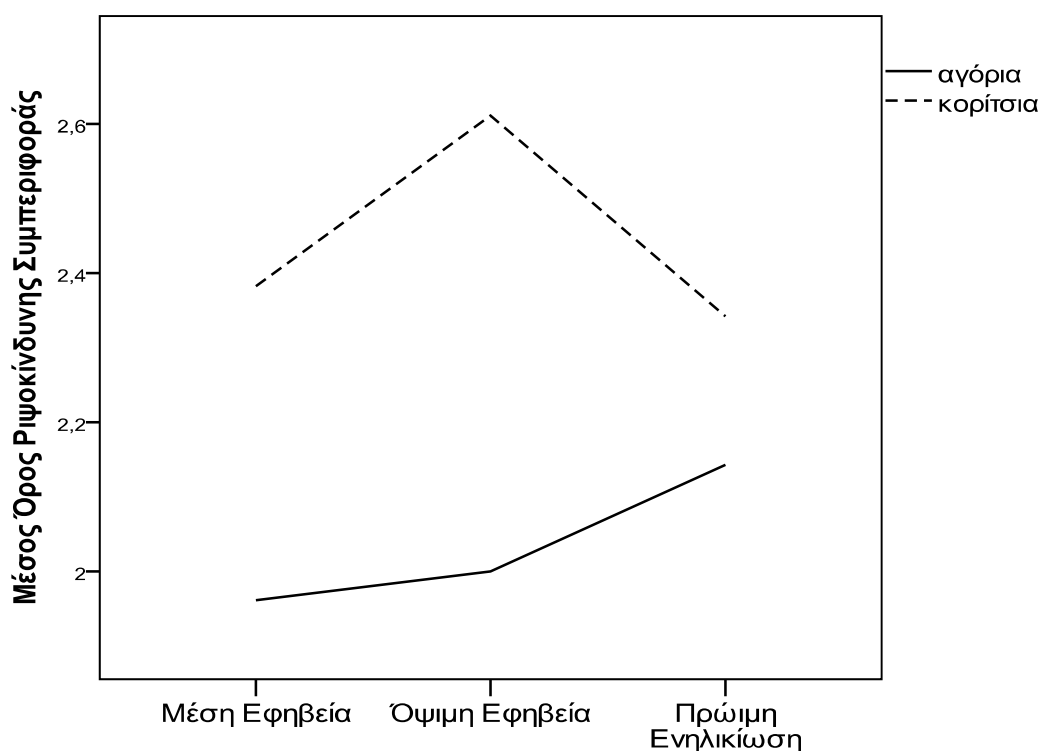
Διαφορές στην Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά κατά Ηλικία και Φύλο

Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά αντιστοιχεί στις ερωτήσεις 36, 39 και 40. Στην ερώτηση 36 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο. Άλλοι έφηβοι/νέοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο*) βρέθηκε επίδραση φύλου υπέρ των κοριτσιών (μέσος όρος κοριτσιών= 2,44 > μέσος όρος αγοριών= 2,03). Δηλαδή, στο δείγμα μας, τα κορίτσια ανέφεραν υψηλότερους δείκτες στην δήλωση διστάζω να κάνω κάτι ριψοκίνδυνο απ' ότι τα αγόρια (βλ. Πίνακα 6, Σχήμα 9). Διενεργήσαμε T-test για ανεξάρτητα δείγματα ($t = -2,619, p < .05$).

Πίνακας 6

Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά κατά Φύλο

		N	Μέσος όρος	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Διστάζω να	Αγόρια	72	2,030	1,061	,125
Κάνω Κάτι	Κορίτσια	108	2,440	1,035	,100

Σχήμα 9. Ριψοκίνδυνη συμπεριφορά κατά ηλικία και φύλο

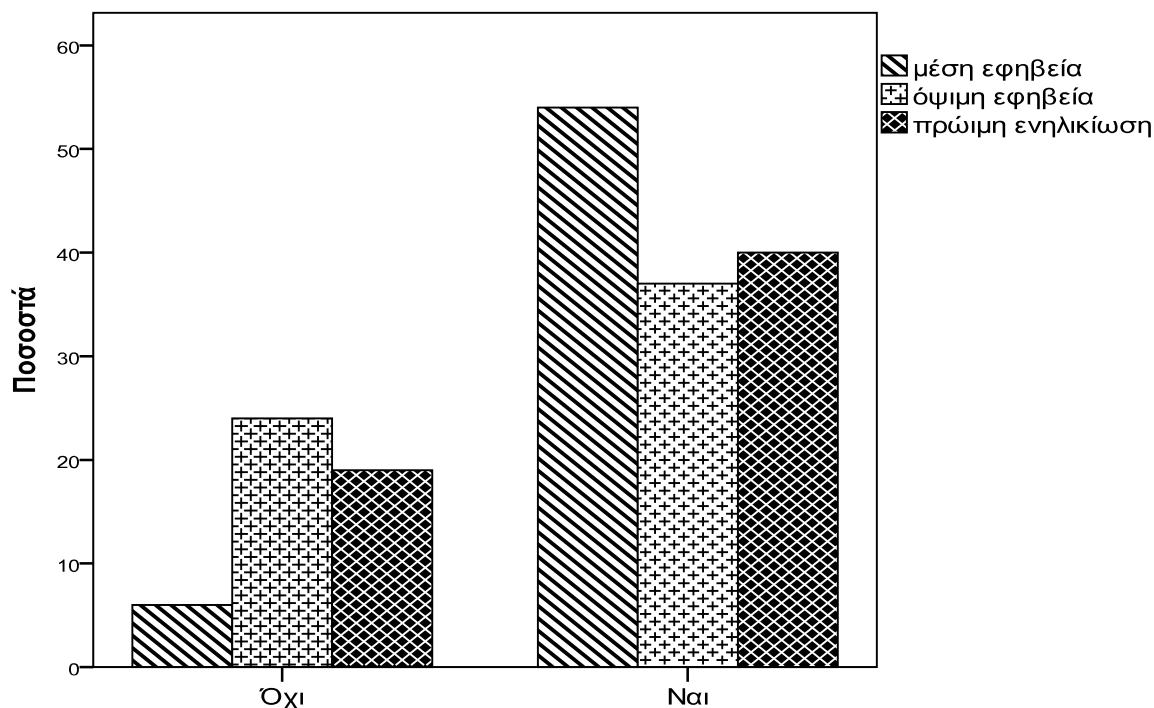
Για την ερώτηση 39 (δηλ. *Τι θεωρείτε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά;*) διεξήγαμε διωνυμικό έλεγχο (binomial test) και βρέθηκε ότι τα υποκείμενα στο δείγμα μας επέλεξαν ως ριψοκίνδυνες συμπεριφορές τη «*χρήση ναρκωτικών*» (N=131, $p<.001$) και τη «*συμμετοχή σε παρέες που ασκούν βία ή σε συμμορίες*» (N= 133, $p<.001$). Η ίδια διαδικασία ακολουθήθηκε για την ερώτηση 40 (δηλ. *Για ποιο λόγο οι έφηβοι/νέοι ριψοκινδυνεύουν συχνά;*) και βρέθηκε ότι τα υποκείμενα στο δείγμα μας θεωρούν ότι κάποιος κάνει κάτι ριψοκίνδυνο «*για να τραβήξει την προσοχή των άλλων*» (N= 131, $p<.001$) και «*γιατί του αρέσει να κάνει ό,τι απαγορεύεται*» (N= 104, $p<.05$).

Κατόπιν, διεξήχθη έλεγχος χ^2 (Pearson r) για τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά κατά ηλικία. Βρέθηκε επίδραση της ηλικίας μόνο στην επιλογή για «χρήση ναρκωτικών ουσιών» ($\chi^2 = 14,246$, $p < .01$). Οι έφηβοι στην μέση εφηβεία το επέλεξαν περισσότερο σε σύγκριση με τους όψιμους εφήβους και τους πρώιμους ενήλικες (βλ. Πίνακα 7, Σχήμα 10).

Πίνακας 7

Συχνότητες της Επιλογής της Χρήση Ναρκωτικών Ουσιών ως Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς

		Απόλυτες Συχνότητες Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς			Σύνολο
		Μέση Εφηβεία	Όψιμη Εφηβεία	Πρώιμη Ενηλικίωση	
Χρήση Ναρκωτικών	Όχι	6	24	19	49
	Ναι	54	37	40	131
	Σύνολο	60	61	59	180

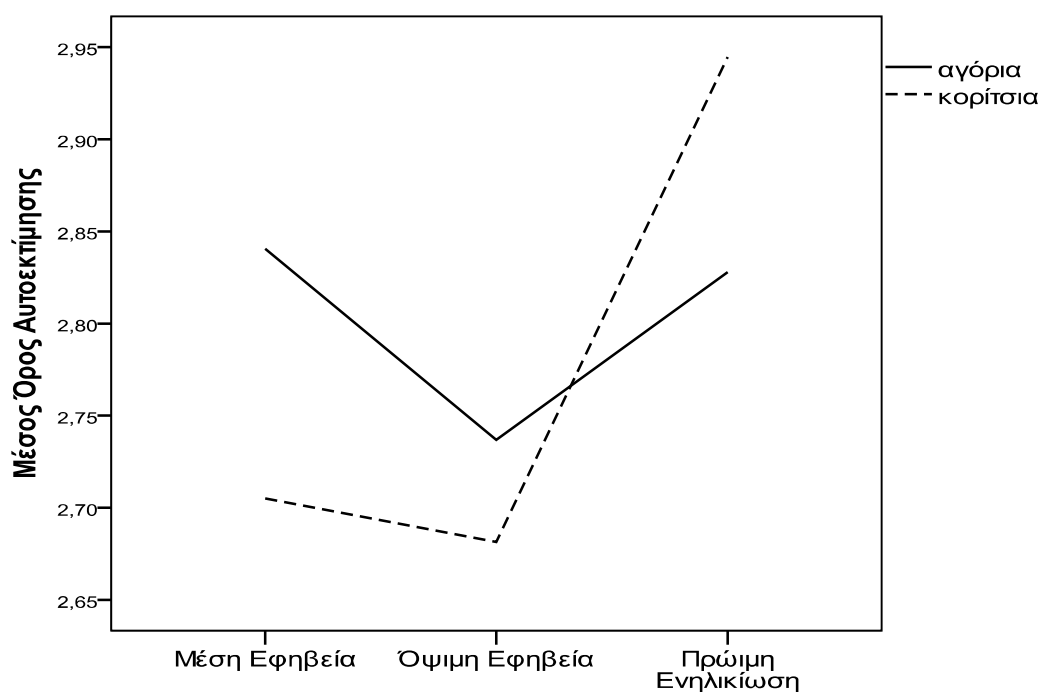
Σχήμα 10. Ποσοστά (%) της επιλογής της χρήσης ναρκωτικών ως ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς κατά ηλικία

Τέλος, α) όταν επιλέξαμε τα κελιά όσων απάντησαν ότι θεωρούν ότι κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο «για να τραβήξει την προσοχή των άλλων», βρέθηκε επίδραση ηλικίας στη γενική αυτοεκτίμηση ($F=3,949$, $p<.05$). Συγκεκριμένα, διέφεραν οι μέσοι όροι ανάμεσα στις ηλικίες της όψιμης εφηβείας και της πρώιμης ενηλικίωσης (LSD post hoc test, $p<.01$) (βλ. Πίνακας 8, Σχήμα11). Η αυτοεκτίμηση φαίνεται πως είναι υψηλότερη κατά την πρώιμη ενηλικίωση.

Πίνακας 8

Αυτοεκτίμηση, όταν Θεωρείται ότι Κάποιος Κάνει Κάτι Ρισκοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων», κατά Ηλικία

	N	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμηση	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Μέση Εφηβεία	41	2,761	,394	,062
Όψιμη Εφηβεία	44	2,700	,312	,047
Πρώιμη Ενηλικίωση	42	2,908	,348	,054
Σύνολο	127	2,789	,360	,032

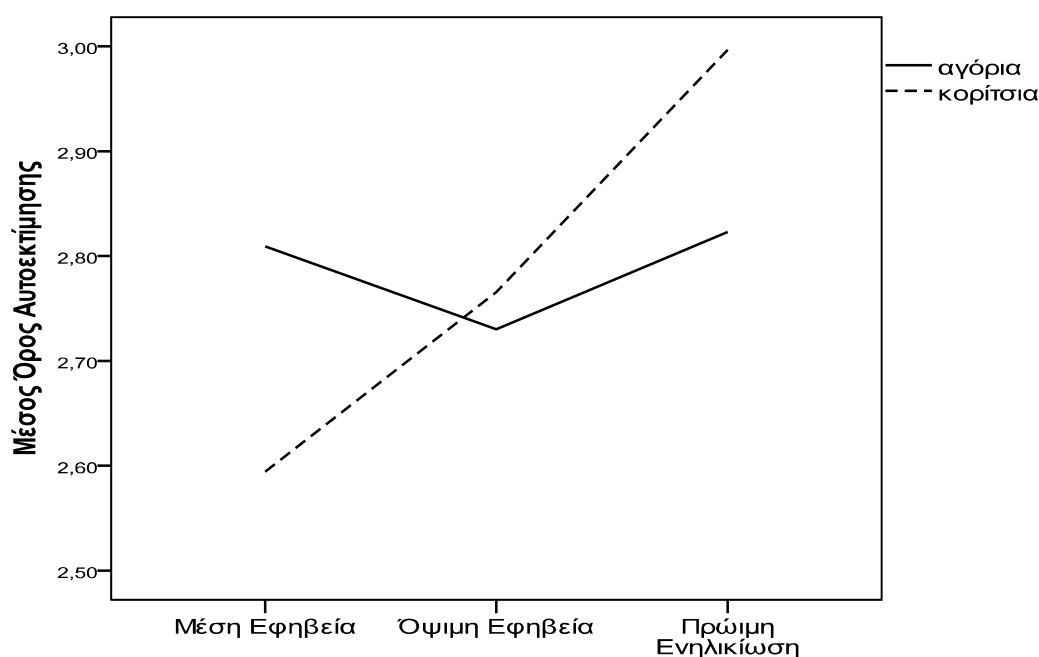
Σχήμα 11. Αυτοεκτίμηση, όταν θεωρείται ότι κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο «για να τραβήξει την προσοχή των άλλων», κατά ηλικία και φύλο

β) όταν επιλέξαμε τα κελιά όσων απάντησαν ότι κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο «γιατί του αρέσει να κάνει αυτό που απαγορεύεται», βρέθηκε επίδραση ηλικίας στην γενική αυτοεκτίμηση ($F=4,447$, $p<.05$). Συγκεκριμένα, διέφεραν οι μέσοι όροι αυτοεκτίμησης ανάμεσα στην μέση εφηβεία και την πρόιμη ενηλικίωση (LSD, $p<.01$) και ανάμεσα στην όψιμη εφηβεία και την πρόιμη ενηλικίωση (LSD, $p<.05$) (βλ. Πίνακα 9, Σχήμα 12). Η αυτοεκτίμηση φαίνεται πως αυξάνεται διαρκώς από την μέση εφηβεία μέχρι την πρόιμη ενηλικίωση.

Πίνακας 9

Αυτοεκτίμηση, όταν θεωρείται ότι Κάποιος Κάνει Κάτι Ρισκοκίνδυνο «Γιατί του Αρέσει να Κάνει Αυτό που Απαγορεύεται»

	N	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Μέση Εφηβεία	33	2,699	,405	,071
Όψιμη Εφηβεία	33	2,753	,342	,060
Πρόιμη Ενηλικίωση	36	2,944	,333	,056
Σύνολο	102	2,803	,373	,037

Σχήμα 12. Αυτοεκτίμηση, όταν θεωρούν ότι κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο «γιατί του αρέσει να κάνει αυτό που απαγορεύεται» κατά ηλικία και φύλο

Διαφορές στον Εγωκεντρισμό κατά Ηλικία και Φύλο

Αναφορικά με τη σχέση εγωκεντρισμού με την ηλικία και το φύλο, δεν βρέθηκε στατιστική σημαντικότητα ($F=2,167$, $p>.05$) (βλ. Πίνακα 10). Παρόλα αυτά, φαίνεται ότι ο εγωκεντρισμός υπάρχει, και μάλιστα σε υψηλά επίπεδα, ήδη από τη μέση εφηβεία και στα δύο φύλα.

Πίνακας 10

Μέσοι Όροι Προφίλ Εγωκεντρισμού κατά Ηλικία και Φύλο

		N	Μέσος Όρος Εγωκεντρισμού	Τυπική Απόκλιση
Αγόρια	Μέση Εφηβεία	26	2,974	,610
	Όψιμη Εφηβεία	25	2,947	,478
	Πρώιμη Ενηλικίωση	20	2,800	,596
	Σύνολο	71	2,915	,556
Κορίτσια	Μέση Εφηβεία	34	2,824	,632
	Όψιμη Εφηβεία	36	3,167	,669
	Πρώιμη Ενηλικίωση	38	3,149	,524
	Σύνολο	108	3,052	,623
Σύνολο	Μέση Εφηβεία	60	2,889	,622
	Όψιμη Εφηβεία	61	3,077	,604
	Πρώιμη Ενηλικίωση	58	3,029	,570
	Σύνολο	179	2,998	,601

Σχέση Αυτοεκτίμησης και Προσωπικού Μύθου

Γενική αυτοεκτίμηση. Το γενικό προφίλ αυτοεκτίμησης βρέθηκε ότι συσχετίζεται με την ερώτηση 37 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι. Άλλοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι*). Η σύγκριση μέσων όρων μεταξύ αυτοεκτίμησης και παντοδυναμίας (ANOVA, $F= 16,155$, $p<.001$) έδειξε θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Δηλαδή, η αυξημένη γενική αυτοεκτίμηση, σχετίζεται με την αυξημένη αίσθηση παντοδυναμίας (προσωπικού μύθου) (βλ. Πίνακα 11, Σχήμα 13).

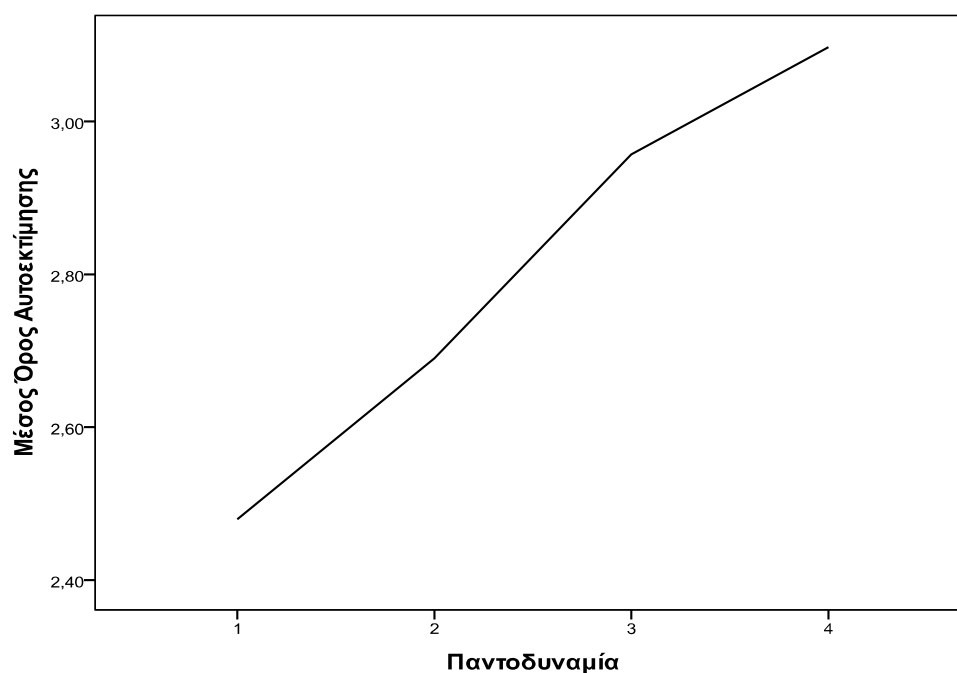
Πίνακας 11

Συσχέτιση Αυτοεκτίμησης και Παντοδυναμίας

Παντοδυναμία (Ερ.37)	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης	N	Τυπική Απόκλιση
1	2,479	18	,366
2	2,690	64	,365
3	2,957	83	,303
4	3,097	10	,364
Σύνολο	2,818	175	,378

Σημείωση. Ερώτηση 37

1= Κάποιοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι	μου ταιριάζει απόλυτα
2= Κάποιοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι	μάλλον μου ταιριάζει
3= Κάποιοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι	μάλλον μου ταιριάζει
4= Κάποιοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι	μου ταιριάζει απόλυτα

Σχήμα 13. Σχέση αυτοεκτίμησης και παντοδυναμίας (ερ.37)

Επίσης, το γενικό προφίλ αυτοεκτίμησης βρέθηκε ότι συσχετίζεται με την ερώτηση 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*). Η σύγκριση μέσων όρων μεταξύ αυτοεκτίμησης και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, (ANOVA, $F= 7,024$, $p<.001$) έδειξε θετική συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Δηλαδή, η αυξημένη γενική αυτοεκτίμηση, σχετίζεται με την τάση της πίστης ότι μαθαίνει κανείς από τα λάθη του (βλ. Πίνακα 12, Σχήμα 14).

Πίνακας 12

Αυτοεκτίμηση και Δήλωση «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας ή από τα Ατυχήματά μας, Άλλοτε Πάλι το να Κάνουμε ένα Λάθος μας Κοστίζει πολύ»

Προσωπικός Μύθος (Ερ. 38)	N	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση
1	10	2,505	,240
2	17	2,582	,423
3	46	2,784	,369
4	102	2,904	,354
Σύνολο	175	2,818	,378

Σημείωση. Ερώτηση 38

1= Ένα λάθος μας κοστίζει πολύ

2= Ένα λάθος μας κοστίζει πολύ

3= Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας / ατυχήματά μας

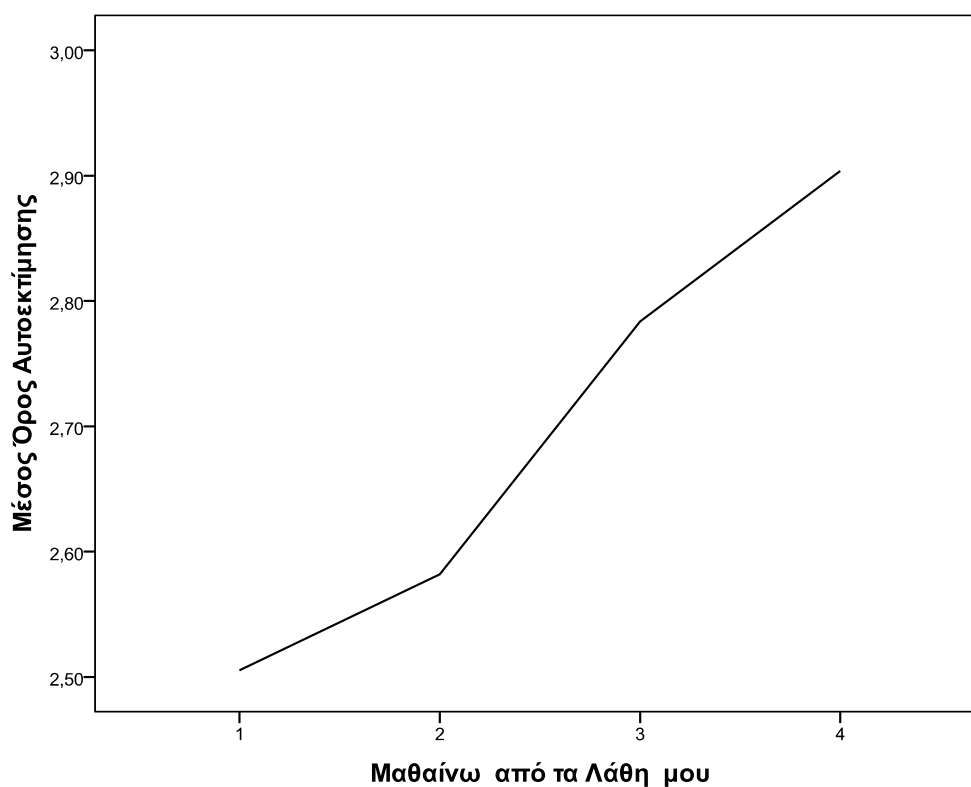
4= Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας / ατυχήματά μας

μου ταιριάζει απόλυτα

μάλλον μου ταιριάζει

μάλλον μου ταιριάζει

μου ταιριάζει απόλυτα

Σχήμα 14. Αυτοεκτίμηση και προσωπικός μύθος, όπως φαίνεται από την δήλωση «συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας, άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ».

Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης. Στη συνέχεια κάναμε ειδικές αναλύσεις για να διερευνήσουμε την πιθανή σχέση μεταξύ των επιμέρους τομέων αυτοεκτίμησης και του προσωπικού μύθου. Βρέθηκε ότι το προφίλ σφαιρικής αυτοεκτίμησης σχετίζεται, με την ερώτηση 37 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι. Άλλοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι*) ($F= 22,025, p<.001$). Η σύγκριση μέσων όρων μεταξύ των δύο μεταβλητών έδειξε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση. Τα υποκείμενα που συγκέντρωσαν υψηλές τιμές στην σφαιρική αυτοεκτίμηση, παρουσίασαν υψηλές τιμές και στην ερώτηση 37. Δηλαδή, τα υποκείμενα με υψηλή σφαιρική αυτοεκτίμηση παρουσίασαν αυξημένη αίσθηση παντοδυναμίας (βλ. Πίνακα 13).

Πίνακας 13

Σφαιρική Αυτοεκτίμηση και Αίσθηση Παντοδυναμίας

	Παντοδυναμία (Ερ. 37)	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση
	Μέσος Όρος	2,155
1	N	18
	Τυπική Απόκλιση	,580
	Μέσος Όρος	2,666
2	N	67
	Τυπική Απόκλιση	,642
	Μέσος Όρος	3,183
3	N	83
	Τυπική Απόκλιση	,592
	Μέσος Όρος	3,540
4	N	10
	Τυπική Απόκλιση	,534
	Μέσος Όρος	2,904
Σύνολο	N	178
	Τυπική Απόκλιση	,708

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4 της ερώτησης 37, βλ. παραπάνω Πίνακα 11

Επίσης, βρέθηκε ότι η σφαιρική αυτοεκτίμηση συσχετίζεται θετικά και με την ερώτηση 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*) ($F= 5,054, p<.01$). Πιο συγκεκριμένα, στο δείγμα μας, φαίνεται πως τα υποκείμενα με υψηλή σφαιρική αυτοεκτίμηση, θεωρούσαν πως συχνά μαθαίνουν από τα λάθη τους (βλ. Πίνακα 14).

Πινάκας 14

Σφαιρική Αυτοεκτίμηση και Προσωπικός μύθος, όπως Φαίνεται από την Δήλωση «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας ή από τα Ατυχήματά μας, Άλλοτε Πάλι το να Κάνουμε ένα Λάθος μας Κοστίζει Πολύ» (Ερ.38)

Προσωπικός Μύθος (Ερ. 38)	N	Μέσος Όρος Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση
1	10	2,360	,587
2	18	2,533	,739
3	48	2,950	,637
4	102	3,023	,692
Σύνολο	178	2,917	,700

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4 της ερώτησης 38, βλ. παραπάνω Πίνακα 12

Σχέση Προσωπικού Μύθου και Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς

Ο προσωπικός μύθος αφορά στις ερωτήσεις 26-30, 37, 38, ενώ η ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά αντιστοιχεί στις ερωτήσεις 36, 39 και 40. Για να βρούμε τυχόν συσχετίσεις μεταξύ των παραπάνω ερωτήσεων, διεξήγαμε ANOVA και διαπιστώσαμε ότι η ερώτηση 36 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο. Άλλοι έφηβοι/νέοι διστάζουν να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο*) συσχετίζεται αρνητικά με την ερώτηση 37 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι. Άλλοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι*) ($F=3,753, p<.05$). Δηλαδή, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι θεωρούν πως είναι παντοδύναμα, απάντησαν περισσότερο ότι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο (βλ. Πίνακας 15, Σχήμα 15)

Πίνακας 15

Σχέση Παντοδυναμίας/Προσωπικού Μύθου με την Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά

Παντοδυναμία (Ερ. 37)	N	Μέσος Όρος Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ. 36)	Τυπική Απόκλιση
1	18	2,67	1,029
2	67	2,52	1,064
3	83	2,08	,978
4	10	1,80	1,317
Σύνολο	178	2,29	1,060

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4 της ερώτησης 37, βλ. παραπάνω Πίνακα 11

Ερώτηση 36

1= Κάποιοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο

2= Κάποιοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο

3= Κάποιοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο

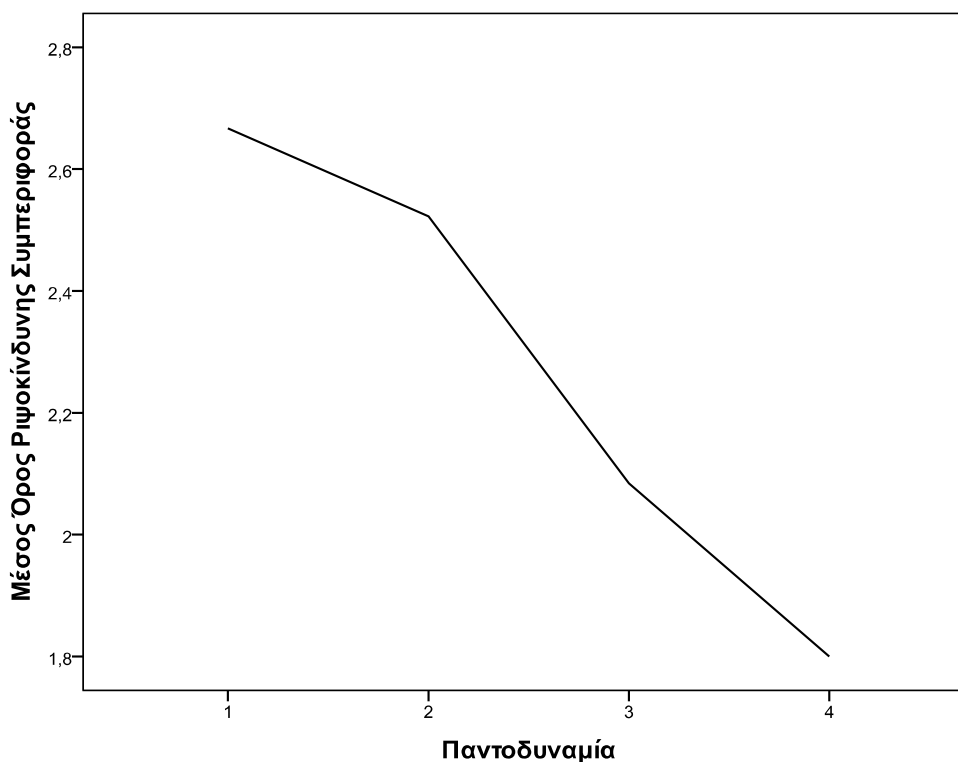
4= Κάποιοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο

μου ταιριάζει απόλυτα

μάλλον μου ταιριάζει

μάλλον μου ταιριάζει

μου ταιριάζει απόλυτα

Σχήμα 15. Σχέση παντοδυναμίας/προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς

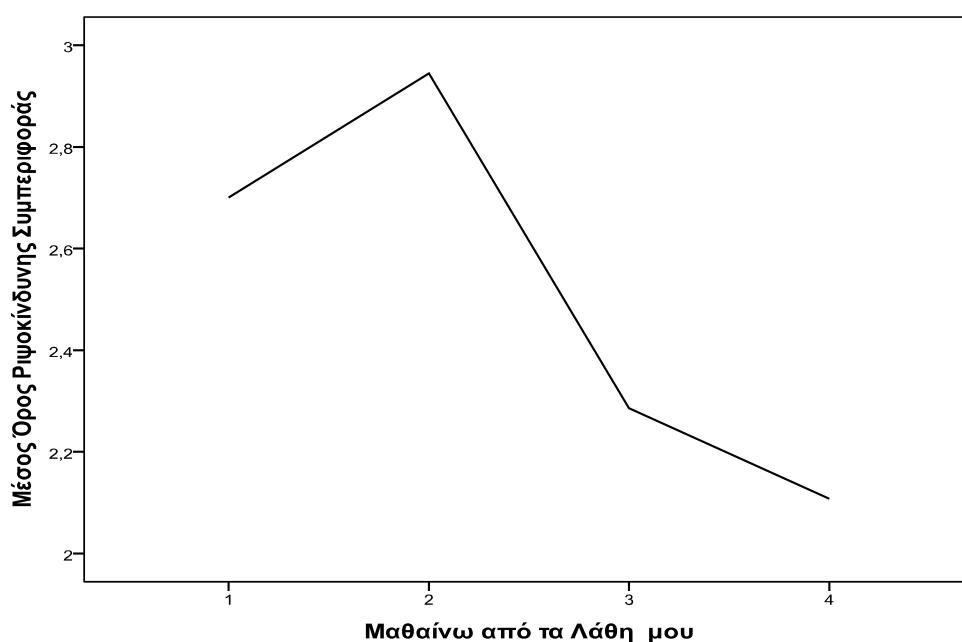
Επίσης, η ερώτηση 36 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο. Άλλοι έφηβοι/νέοι διστάζουν να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο*) βρέθηκε ότι συσχετίζεται αρνητικά με την ερώτηση 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*), ($F=3,931$, $p<.05$). Δηλαδή, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο, απάντησαν περισσότερο ότι μαθαίνουν από τα λάθη τους (προσωπικός μύθος) (βλ. Πίνακα 16, Σχήμα 16).

Πίνακας 16

Σχέση της Πίστης ότι οι Έφηβοι-Νέοι «Μαθαίνουν από τα Λάθη τους» (Ερ. 38) με τη Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ.36)

Προσωπικός Μύθος (Ερ. 38)	Μέσος Όρος Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ. 36)	N	Τυπική Απόκλιση
1	2,70	10	1,160
2	2,94	18	,998
3	2,29	49	,979
4	2,11	102	1,062
Σύνολο	2,27	179	1,064

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4 των ερωτήσεων 38,36, βλ. παραπάνω Πίνακα 12, 15 αντίστοιχα

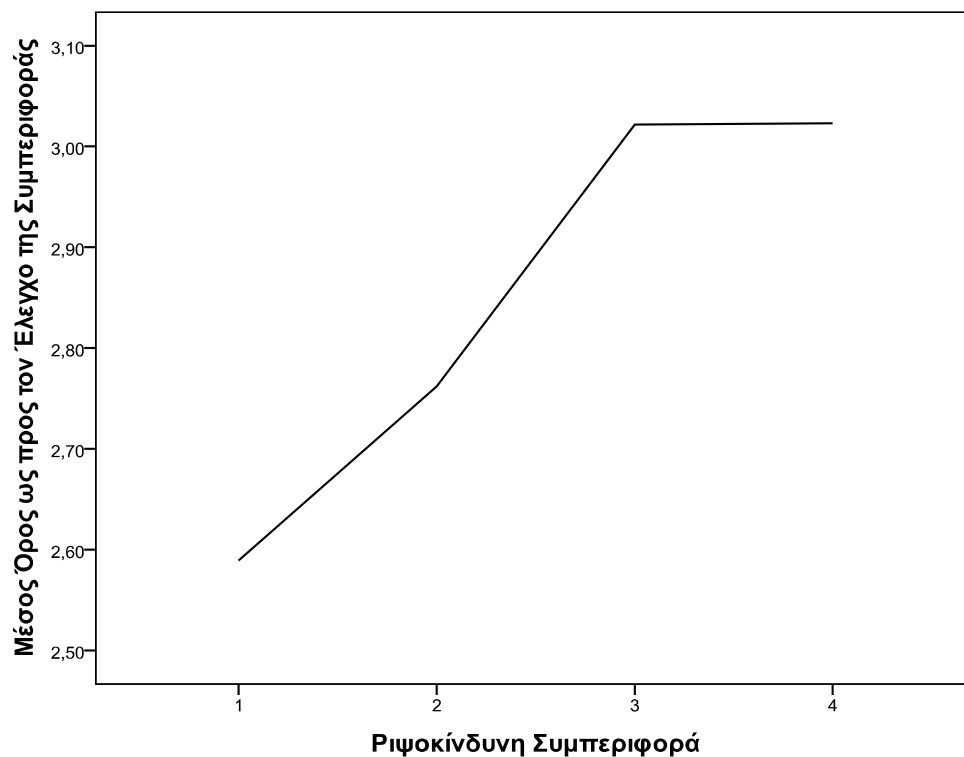
Σχήμα 16. Σχέση της πίστης ότι οι έφηβοι-νέοι «μαθαίνουν από τα λάθη τους» (ερ. 38) με τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (ερ.36)

Η ίδια ερώτηση (ερ. 36), επίσης, βρέθηκε ότι συσχετίζεται θετικά με τις ερωτήσεις που αφορούν στον έλεγχο της συμπεριφοράς ($F=2,382$, $p<.01$). Στην έρευνα μας, φαίνεται πως τα υποκείμενα που απάντησαν ότι διστάζουν να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο, έτειναν να απαντούν θετικότερα στις ερωτήσεις ως προς τον έλεγχο της συμπεριφοράς (βλ. Πίνακα 17, Σχήμα 17).

Πίνακας 17

Σχέση Ελέγχου της Συμπεριφοράς και Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ.36)

Έλεγχος Συμπεριφοράς	Μέσος Όρος Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς (Ερ. 36)	N	Τυπική Απόκλιση
1	1,00	17	1,444
2	1,14	69	,378
3	2,68	87	,839
4	3,17	6	,753
Σύνολο	2,28	179	1,061

Σχήμα 17. Σχέση ελέγχου της συμπεριφοράς και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς (ερ.36)

Ακόμη, βρέθηκε θετική συσχέτιση μεταξύ της ερώτησης 37 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι. Άλλοι έφηβοι/νέοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι*) και της επιλογής, «για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων» στην ερώτηση 40 (δηλ. *Για ποιο λόγο οι έφηβοι/νέοι ριψοκινδυνεύουν συχνά;*), ($t=3,735$, $p<.001$). Συγκεκριμένα, στο δείγμα μας, τα υποκείμενα που απάντησαν θετικά ως προς την παντοδυναμία, επέλεξαν λιγότερο το ότι οι έφηβοι/νέοι ριψοκινδυνεύουν συχνά για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων (βλ. Πίνακας 18).

Πίνακας 18

Σχέση Παντοδυναμίας (Προσωπικού Μύθου) και Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς, όταν οι Έφηβοι/Νέοι Ριψοκινδυνεύουν Συχνά «για να Τραβήξουν την Προσοχή των Άλλων»

	Παντοδυναμία (Ερ. 37)	Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά (Προσέλκυση Προσοχής)
	Μέσος Όρος	,83
1	N	18
	Τυπική Απόκλιση	,383
	Μέσος Όρος	,85
2	N	67
	Τυπική Απόκλιση	,359
	Μέσος Όρος	,660
3	N	83
	Τυπική Απόκλιση	,476
	Μέσος Όρος	,300
4	N	10
	Τυπική Απόκλιση	,483
	Μέσος Όρος	,730
Σύνολο	N	178
	Τυπική Απόκλιση	,445

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4 της ερώτησης 37, βλ. παραπάνω Πίνακας 11

Τέλος, βρέθηκε συσχέτιση της ερώτησης 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*) και της επιλογής στην ερώτηση 39 (δηλ. *Τι θεωρείτε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά;*), «να

δοκιμάσω μία ναρκωτική ουσία» ($F=2,621, p<.05$). Τα υποκείμενα που επέλεξαν την χρήση ναρκωτικών ουσιών ως ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, επέλεξαν, λιγότερο την απάντηση ότι συχνά οι έφηβοι/νέοι μαθαίνουν από τα λάθη τους (βλ. Πίνακα 19).

Πίνακας 19

Σχέση της Δήλωσης ότι «Συχνά Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας» (Προσωπικός Μύθος) με την Επιλογή της «Χρήσης Ναρκωτικών Ουσιών» ως Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς

Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά Χρήση Ναρκωτικών		Προσωπικός Μύθος Μαθαίνουμε από τα Λάθη μας (Ερ. 38)
	Μέσος Όρος	3,57
Όχι	N	49
	Τυπική Απόκλιση	,577
	Μέσος Όρος	3,28
Ναι	N	130
	Τυπική Απόκλιση	,957
	Μέσος Όρος	3,36
Σύνολο	N	179
	Τυπική Απόκλιση	,878

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των μέσων όρων της ερώτησης 38, βλ. παραπάνω Πίνακα 12

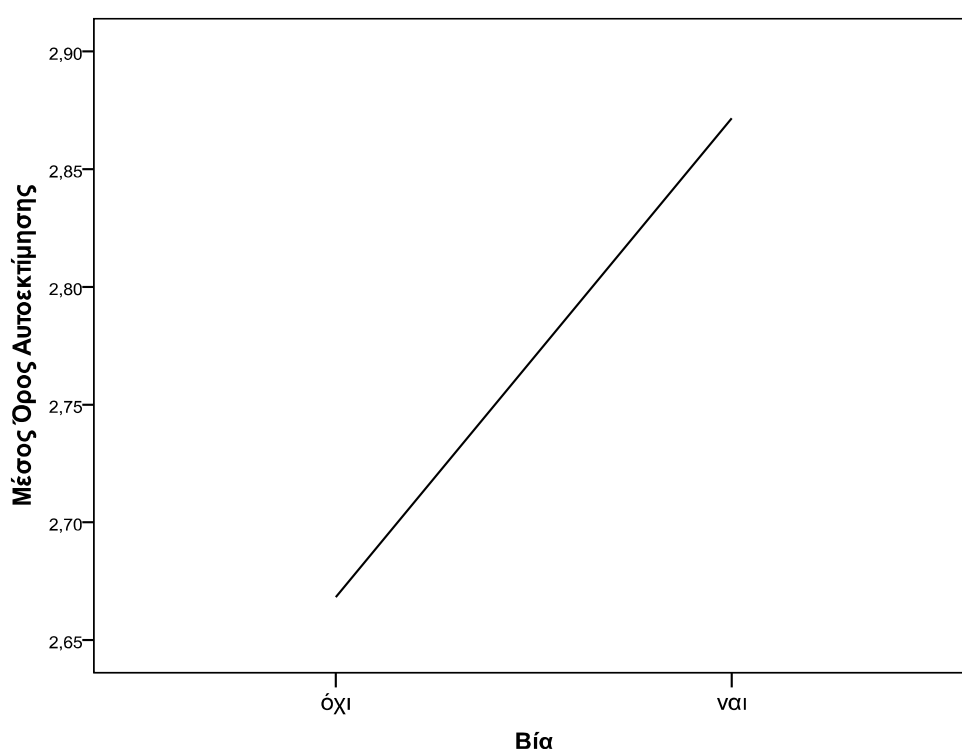
Σχέση Ριψοκίνδυνης Συμπεριφοράς και Αυτοεκτίμησης

Γενική αυτοεκτίμηση. Ως προς τη σχέση ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και αυτοεκτίμησης, βρέθηκε ότι η αυτοεκτίμηση συσχετίζεται θετικά με την επιλογή «να κάνω παρέα με άτομα που χρησιμοποιούν βία ή να εμπλακώ σε συμμορίες» του ερωτήματος 39 (δηλ. Τι θεωρείτε ως ριψοκίνδυνη συμπεριφορά;) (T-test, $t= -3,217, p <.01$). Στο δείγμα μας, τα υποκείμενα που επέλεξαν ως ριψοκίνδυνη συμπεριφορά την εμπλοκή σε παρέες ή συμμορίες που ασκούν βία, παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στην γενική αυτοεκτίμηση (βλ. Πίνακα 20, Σχήμα 18)

Πίνακας 20

Σχέση Αυτοεκτίμησης και της Επιλογής Θεωρώ ως Ριψοκίνδυνη Συμπεριφορά το «να Κάνω Παρέα με Άτομα που Χρησιμοποιούν Βία ή να Εμπλακώ σε Συμμορίες»

		N	Μέσος Όρος Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Βία /	Όχι	46	2,668	,374	,055
Συμμορίες	Ναι	129	2,872	,366	,032

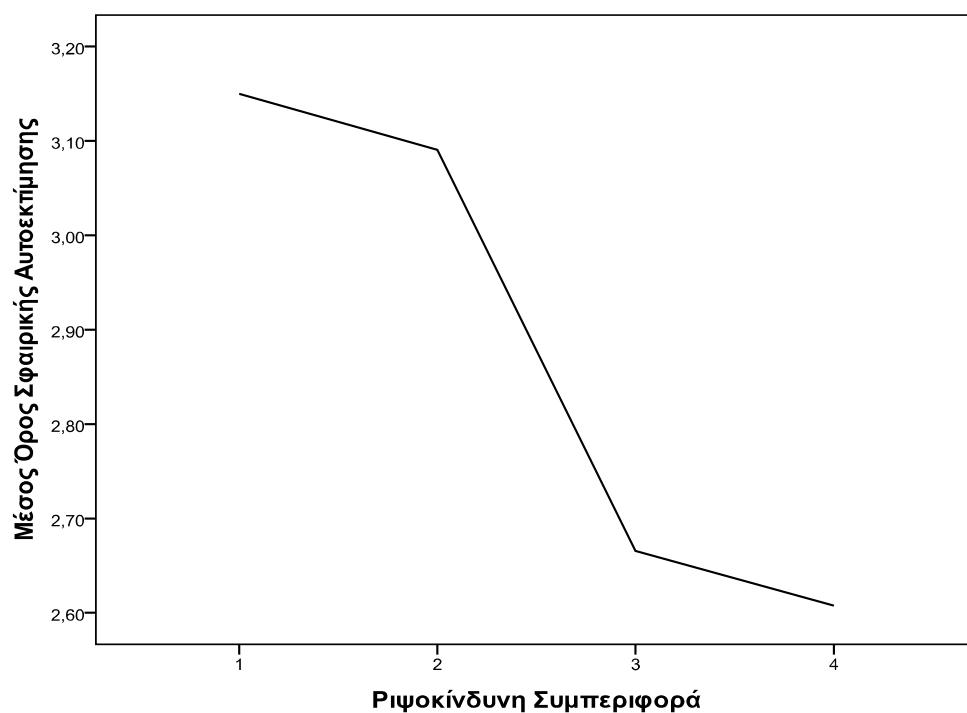
Σχήμα 18. Σχέση αυτοεκτίμησης και της επιλογής θεωρώ ως ριψοκίνδυνη συμπεριφορά το «να κάνω παρέα με άτομα που χρησιμοποιούν βία ή να εμπλακώ σε συμμορίες».

Επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης. Το προφίλ σφαιρικής αυτοεκτίμησης, βρέθηκε ότι συσχετίζεται αρνητικά με την ίδια ερώτηση 36 ($F= 7,586, p<.001$). Τα υποκείμενα που απάντησαν ότι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στο προφίλ σφαιρικής αυτοεκτίμησης (βλ. Πίνακα 21).

Πίνακας 21

Σχέση Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης με την Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ. 36)

	Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ. 36)	Σφαιρική Αυτοεκτίμηση
1	Μέσος Όρος	3,150
	N	56
	Τυπική Απόκλιση	,667
2	Μέσος Όρος	3,090
	N	42
	Τυπική Απόκλιση	,612
3	Μέσος Όρος	2,66
	N	55
	Τυπική Απόκλιση	,678
4	Μέσος Όρος	2,608
	N	26
	Τυπική Απόκλιση	,754
Σύνολο	Μέσος Όρος	2,908
	N	179
	Τυπική Απόκλιση	,708

Σχήμα 19. Σχέση σφαιρικής αυτοεκτίμησης με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (ερ. 36)

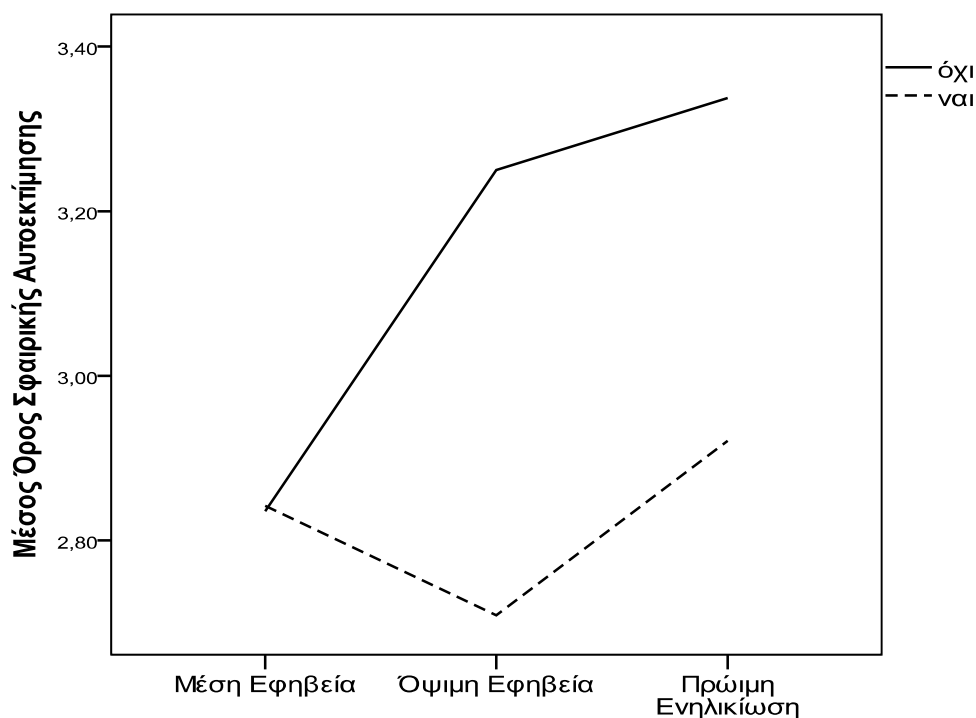
Σχέση Εγωκεντρισμού, Αυτοεκτίμησης, Προσωπικού Μύθου και Ρισκοκίνδυνης Συμπεριφοράς

Στο δείγμα μας, βρέθηκε ότι η σφαιρική αυτοεκτίμηση συσχετίζεται με την επιλογή ότι οι έφηβοι/νέοι συχνά ρισκινδυνεύουν «για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων» ($t=2,67, p<.01$). Τα υποκείμενα που επέλεξαν ότι «κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο για να τραβήξει την προσοχή των άλλων», παρουσίασαν χαμηλότερες τιμές στην σφαιρική αυτοεκτίμηση (βλ. Πίνακα 22, Σχήμα 20)

Πίνακας 22

Σφαιρική Αυτοεκτίμηση όταν Κάποιος Κάνει Κάτι Ρισκοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων»

Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά (Προσέλευση Προσοχής)	N	Μέσος Όρος Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση	Τυπικό Σφάλμα
Όχι	49	3,135	,732	,104
Ναι	130	2,823	,682	,060

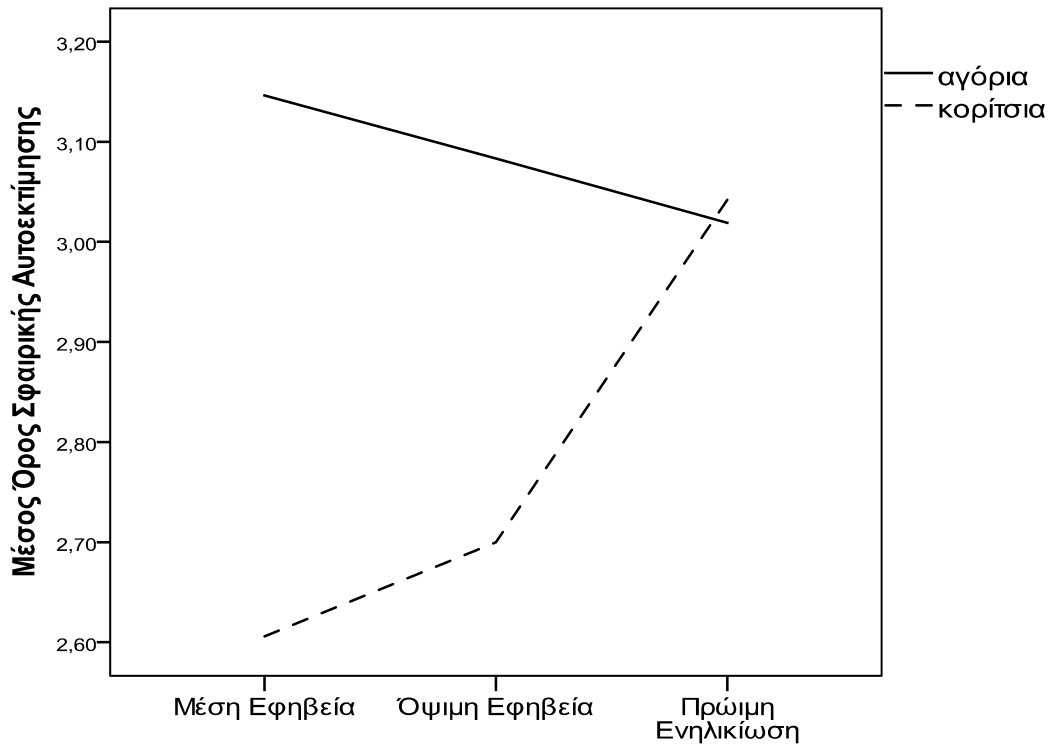
Σχήμα 20. Σφαιρική αυτοεκτίμηση όταν κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο «για να τραβήξει την προσοχή των άλλων»

Κατόπιν, επιλέξαμε μόνο όσους είχαν απαντήσει ότι οι έφηβοι/νέοι ριψοκινδυνεύουν συχνά «για να τραβήξουν την προσοχή», και βρέθηκε επίδραση φύλου στη σφαιρική αυτοεκτίμηση (T-test, $t= 2,643$, $p<.01$). Τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερες τιμές απ' ό,τι τα κορίτσια (βλ. Πίνακα 23, Σχήμα 21).

Πίνακας 23

Σφαιρική Αυτοεκτίμηση, όταν Κάποιος Κάνει Κάτι Ριψοκίνδυνο «για να Τραβήξει την Προσοχή των Άλλων» κατά Ηλικία και Φύλο

		N	Μέσος Όρος Σφαιρικής Αυτοεκτίμησης	Τυπική Απόκλιση
Αγόρια	Μέση Εφηβεία	19	3,147	,632
	Όψιμη Εφηβεία	15	2,987	,521
	Πρώιμη Ενηλικίωση	14	2,900	,743
	Σύνολο	48	3,025	,631
Κορίτσια	Μέση Εφηβεία	24	2,600	,760
	Όψιμη Εφηβεία	29	2,565	,695
	Πρώιμη Ενηλικίωση	29	2,931	,569
	Σύνολο	82	2,705	,686
Σύνολο	Μέση Εφηβεία	43	2,842	,750
	Όψιμη Εφηβεία	44	2,709	,666
	Πρώιμη Ενηλικίωση	43	2,921	,622
	Σύνολο	130	2,823	,682

Σχήμα 21. Σφαιρική αυτοεκτίμηση και επιλογή της δήλωσης ότι «κάποιος κάνει κάτι ριψοκίνδυνο για να τραβήξει την προσοχή των άλλων» κατά ηλικία και φύλο.

Ο εγωκεντρισμός αντιστοιχεί, επίσης, στις ερωτήσεις 29, 30 και 38. Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά αντιστοιχεί στις ερωτήσεις 36, 39 και 40. Ο προσωπικός μύθος αντιστοιχεί στις ερωτήσεις 37 και στην επιλογή «γιατί πιστεύουν πως, ό,τι κι αν συμβεί, θα τα καταφέρουν» στην ερώτηση 40.

Στο δείγμα μας βρέθηκε συσχέτιση μεταξύ της ερώτησης 29 (δηλ. *Μερικοί έφηβοι/νέοι συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν. Άλλοι έφηβοι/νέοι σπάνια κάνουν πράγματα που ξέρουν ότι δεν θα έπρεπε να κάνουν*) και της ερώτησης 36 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο. Άλλοι έφηβοι/νέοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο*) ($F= 6,856, p<.001$). Από τη σύγκριση μέσων όρων, φαίνεται ότι οι δύο μεταβλητές συσχετίζονται θετικά, δηλαδή, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι «*συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν*», επέλεξαν ότι «*δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο*» (βλ. Πίνακα 24)

Επίσης, βρέθηκε συσχέτιση μεταξύ της ερώτησης 38 (δηλ. *Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας. Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ*) και της ερώτησης 36 (δηλ. *Κάποιοι έφηβοι/νέοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο. Άλλοι έφηβοι/νέοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο*) ($F= 3,588, p<.05$).

Από τη σύγκριση μέσων όρων, φαίνεται ότι οι δύο μεταβλητές συσχετίζονται αρνητικά. Πιο συγκεκριμένα, τα υποκείμενα που επέλεξαν ότι «μαθαίνουν από τα λάθη τους» απάντησαν ότι «δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο» (βλ. Πίνακα 24).

Πίνακας 24

Συσχέτιση Εγωκεντρισμού με τη Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά και τον Προσωπικό Μύθο

Ρισκοκίνδυνη Συμπεριφορά (Ερ. 36)	Εγωκεντρισμός - Κάνω πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνω (Ερ.29)	Προσωπικός Μύθος - Μαθαίνω από τα λάθη μου (Ερ. 38)	
	Μέσος Όρος	2,14	3,56
1	N	57	57
	Τυπική Απόκλιση	,953	,756
	Μέσος Όρος	2,57	3,52
2	N	42	42
	Τυπική Απόκλιση	,914	,740
	Μέσος Όρος	2,80	3,15
3	N	55	54
	Τυπική Απόκλιση	,869	,920
	Μέσος Όρος	2,96	3,08
4	N	26	26
	Τυπική Απόκλιση	,958	1,09
	Μέσος Όρος	2,56	3,36
Σύνολο	N	180	179
	Τυπική Απόκλιση	,964	,878

Σημείωση. Για επεξηγήσεις των τιμών 1 – 4, βλ. παραπάνω Πίνακας 12, για ερώτηση 38 βλ. Πίνακα 12 Ερώτηση 29

- 1= Κάποιοι συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν μου ταιριάζει απόλυτα
 2= Κάποιοι συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν μάλλον μου ταιριάζει
 3= Κάποιοι σπάνια κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν μάλλον μου ταιριάζει
 4= Κάποιοι σπάνια κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν μου ταιριάζει απόλυτα

Συζήτηση

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση των σχέσεων μεταξύ αυτοεκτίμησης, προσωπικού μύθου και ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς, σε αναπτυξιακό πλαίσιο από την μέση εφηβεία ως την πρώιμη ενηλικίωση. Αρχικά, αναζητήθηκαν οι διαφορές κατά ηλικία και φύλο σε κάθε φαινόμενο χωριστά και ακολούθως οι μεταξύ τους σχέσεις, δηλαδή η σχέση της αυτοεκτίμησης με τον προσωπικό μύθο, η σχέση του προσωπικού μύθου με τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά και η σχέση της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς με την αυτοεκτίμηση. Καταλήγοντας, το γεγονός ότι σε προηγούμενες έρευνες, υπήρχε η τάση να συνδέεται ο εγωκεντρισμός με τον προσωπικό μύθο και την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, μας ώθησε στο να διερευνήσουμε το πώς σχετίζεται ο εγωκεντρισμός με την αυτοεκτίμηση. Στη συνέχεια, συνοψίζουμε τα αποτελέσματα και επιχειρούμε να τα συσχετίσουμε με ευρήματα άλλων μελετών, καθώς και να τα ερμηνεύσουμε με βάση τις αντίστοιχες θεωρητικές προσεγγίσεις.

Ως προς τη γενική αυτοεκτίμηση, σε συμφωνία με τα ευρήματα σχετικών ερευνών (Ketlikangas-Järvinen, 1990· Robins, Fraley, Roberts, & Trzesniewski, 2001· Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, & Potter, 2002· Trzesniewski, Donnellan, & Robins, 2003), διαπιστώθηκε ότι στο δείγμα μας παρουσιάστηκε αύξηση της γενικής αυτοεκτίμησης στην πρώιμη ενηλικίωση και στα δύο φύλα. Στους επιμέρους τομείς αυτοεκτίμησης, τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερες τιμές στη σφαιρική αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα κορίτσια. Το εύρημα αυτό είναι σύστοιχο με πληθώρα ερευνών (βλ. Rosenberg & Simmons, 1975· Simmons, Blyth, & Bush, 1978· Simmons, Blyth, Van Cleave, & Bush, 1979· Simmons & Blyth, 1987, Marsh, 1989α· Block & Robins, 1993· Bolognini, Plancherel, Bettschart, & Halfon, 1996· Polce-Lynch, Myers, Kliewer, & Kilmartin, 2000· Robins, Trzesniewski, Tracy, Gosling, & Potter, 2002). Από την άλλη, τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές αυτοεκτίμησης στον τομέα των σχέσεων με τους φίλους (το εύρημα αυτό συμφωνεί με τα ευρήματα της έρευνας της Μακρή-Μπότσαρη, 1999).

Επίσης, στους επιμέρους τομείς παρατηρήθηκαν ηλικιακές διαφορές. Τα κορίτσια, στην πρώιμη ενηλικίωση, παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης στους τομείς: α) της σχέσης με τους γονείς, β) της εργασιακής ετοιμότητας και γ) των συναισθηματικών σχέσεων με το αντίθετο φύλο. Από την άλλη, τα αγόρια στην όψιμη εφηβεία παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης ως προς τη σχέση με τους γονείς, ενώ στις συναισθηματικές σχέσεις με το αντίθετο φύλο, η αυτοεκτίμηση των αγοριών παρουσίασε

αύξηση στην πρώιμη ενηλικίωση. Τέλος, στον τομέα της εργασιακής ετοιμότητας, οι τιμές αυτοεκτίμησης των αγοριών ήταν σχετικά σταθερές από τη μέση εφηβεία ως και την πρώιμη ενηλικίωση. Η αυτοεκτίμηση και στους τρεις επιμέρους τομείς ήταν υψηλότερη στην πρώιμη ενηλικίωση.

Τα παραπάνω ευρήματα - που αφορούν στην αύξηση της γενικής αυτοεκτίμησης, αλλά και των επιμέρους τομέων αυτοεκτίμησης στην πρώιμη ενηλικίωση – θα μπορούσαν να ερμηνευτούν στο πλαίσιο διαμόρφωσης της ταυτότητας. Ο Blos (1962) αναφέρει ότι κατά την μετεφηβεία (πρώιμη ενηλικίωση) το άτομο έχει καταφέρει να εναρμονίσει τις διάφορες πλευρές της προσωπικότητάς του, σε έναν ικανοποιητικό βαθμό, και βασικό καθήκον αυτής της φάσης είναι να συμφιλιώσει τα επιτεύγματα των προηγούμενων φάσεων σε μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Στη μετεφηβεία, οι νέοι βασίζονται πλέον περισσότερο στην αξιοπρέπεια και την αυτοεκτίμησή τους, παρά στους περιορισμούς του Υπερεγώ και την ικανοποίηση των ενστίκτων (Blos, 1962). Επίσης, σ' αυτή τη φάση αναμένεται να επιτευχθούν αναπτυξιακοί στόχοι, όπως η επιλογή επαγγέλματος, η σύναψη ενός σταθερού ερωτικού δεσμού και η γονικότητα. Η επίτευξη των παραπάνω στόχων προϋποθέτει την ανεξαρτητοποίηση και αυτονόμηση του ατόμου, μέσω της διαδικασίας αποχωρισμού-εξατομίκευσης.

Το εύρημα ότι τα αγόρια, στο δείγμα μας, παρουσίασαν υψηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, σε σχέση με τα κορίτσια, στους τομείς των σχέσεων με τους γονείς, την εργασιακή ετοιμότητα και την σφαιρική αυτοεκτίμηση, ενώ τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερες τιμές στην αυτοεκτίμηση ως προς τη σχέση με τους φίλους, ίσως σχετίζεται με τα στερεότυπα των φύλων και την διαφορετική κοινωνικοποίηση των φύλων. Ο Gilbert (1992) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «το φύλο δεν αναφέρεται μόνο στο βιολογικό φύλο αλλά επίσης στα ψυχολογικά, στα κοινωνικά και στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που έχουν συνδεθεί με τις βιολογικές κατηγορίες του θηλυκού και του αρσενικού» (σ. 385). Επίσης, οι Schwalbe και Staples (1991) έχουν καταδείξει ερευνητικά ότι η αυτοεκτίμηση των δύο φύλων ενισχύεται από διαφορετικές πηγές. Τα αγόρια θεωρείται πως δέχονται μεγαλύτερη ενθάρρυνση για αυτονομία και δραστηριοποίηση που συμβάλλει στην πίστη στην αξία και στις ικανότητες τους (σφαιρική αυτοεκτίμηση), ενώ τα κορίτσια ανατρέφονται έτσι ώστε να είναι περισσότερο συναισθηματικά και παθητικά. Συνεπώς, Οι αυτοαντιλήψεις των αγοριών επηρεάζονται περισσότερο μέσα από τις κοινωνικές συγκρίσεις σχετικά με το πρότυπο του αρσενικού (έμφαση στην ικανότητα, τον ανταγωνισμό και το στάτους), ενώ οι αυτοαντιλήψεις των

κοριτσιών επηρεάζονται από τις συναισθηματικές σχέσεις και την κοινωνικότητα (Schwalbe & Staples, 1991).

Αναφορικά με τον εγωκεντρισμό, παρότι φαίνεται πως υπάρχουν στοιχεία εγωκεντρισμού στην εφηβεία και στην ενηλικίωση (βλ. Πίνακας 25), δεν διαπιστώθηκαν στατιστικώς σημαντικές διαφορές ως προς την ηλικία (βλ. επίσης τις έρευνες των Adams & Johns, 1981· Peterson, 1982· Gray & Hudson, 1984) ή το φύλο. Το παραπάνω εύρημα είναι ασύμφωνο με την θεωρία που προτείνει ο Elkind (1967α), ο οποίος υποστηρίζει ότι ο εγωκεντρισμός φθίνει στην μέση εφηβεία γύρω στα 15-16 έτη, λόγω σταθεροποίησης των τυπικών λειτουργιών, εξαιτίας γνωστικών και συναισθηματικών αλλαγών που συντελούνται και εξαιτίας της αύξησης της κοινωνικής εμπειρίας. Μια πιθανή ερμηνεία για την ύπαρξη του εγωκεντρισμού στην πρώιμη ενηλικίωση πηγάζει από την θεωρητική προσέγγιση του Lapsley (1993), ο οποίος υποστηρίζει ότι ο εγωκεντρισμός πλαισιώνεται ανεπαρκώς στο οντογενετικό πιαζεϊκό μοντέλο, ενώ μπορεί να εκληφθεί ως μέρος της ανάπτυξης του Εγώ. Ακόμη, μια πιθανή εξήγηση για την ύπαρξη του εγωκεντρισμού πέρα από τη μέση εφηβεία, είναι ότι η ανάπτυξη του εγωκεντρισμού δεν είναι κανονιστική. Τα άτομα φθάνουν στην εφηβεία σε διαφορετικές ηλικίες και αυτό επηρεάζει σαφώς και την ανάπτυξη της ταυτότητάς τους. Ο εφηβικός εγωκεντρισμός μπορεί, επομένως, να εμφανιστεί και να κορυφωθεί σε διαφορετικές ηλικίες για διαφορετικά άτομα (O' Connor, 1994), κυρίως, σε μεταβατικές περιόδους-γεγονός που ισχύει εν μέρει για το δείγμα μας (βλ. την έρευνα των Schwartz, Maynard, & Uzelac, 2008).

Ως προς τον προσωπικό μύθο, διαπιστώθηκαν διαφορές κατά φύλο υπέρ των αγοριών. Τα αγόρια σημείωσαν υψηλότερες τιμές στην διάσταση της παντοδυναμίας από ό,τι τα κορίτσια (βλ. επίσης τις έρευνες των Γαλανάκη, 1996· Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006· Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007). Στη διάσταση του προσωπικού μύθου δεν παρατηρήθηκαν ηλικιακές διαφορές.

Το παραπάνω εύρημα θα μπορούσε να συζητηθεί στο πλαίσιο της κοινωνικογνωστικής –ψυχοδυναμικής προσέγγιση του Lapsley (1993) σε συνδυασμό με την κοινωνικοποίηση των φύλων. Οι κοινωνικές απαιτήσεις για την ανεξαρτησία των αγοριών είναι εντονότερες. Ο προσωπικός μύθος, κατά τον Lapsley (1993), αποτελεί προσαρμοστικό αμυντικό μηχανισμό που ασυνείδητα χρησιμοποιεί ο έφηβος-νέος για να αντιμετωπίσει το άγχος που του δημιουργεί η διαδικασία ανεξαρτητοποίησης του. Πιο συγκεκριμένα, ο προσωπικός μύθος εξυπηρετεί την άρνηση της ανάγκης για εξάρτηση από τους άλλους. Ο Blos (1962), -η θεωρία του οποίου επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την προσέγγιση του Lapsley-, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η αίσθηση παντοδυναμίας

αναπτύσσεται λόγω της προσπάθειας του εφήβου να διατηρήσει την συνοχή, την ακεραιότητα και τα όρια του εαυτού του.

Σχετικά με τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, σε συμφωνία με ένα μεγάλο μέρος ερευνών που εξετάζουν την επίδραση του φύλου (Maggs, Frome, Eccles, & Barber, 1997· Parsons, Halkitis, Bimbi, & Borkowski, 2000· Gardner & Steinberg, 2005), στην έρευνά μας, τα κορίτσια σημείωσαν υψηλότερους δείκτες στην δήλωση «*διστάζω να κάνω κάτι ρισκοκίνδυνο*» απ' ό,τι τα αγόρια. Ωστόσο, δεν παρατηρήθηκε επίδραση της ηλικίας.

Στο δείγμα μας, τα αγόρια εκτός από μεγαλύτερες τάσεις για ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, -όπως προαναφέρθηκε- σημείωσαν υψηλότερες τιμές και στην διάσταση της παντοδυναμίας, εύρημα το οποίο είναι, επίσης, σύμφωνο με αρκετές έρευνες (Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, & Hale, 2000· Γαλανάκη, 2001· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006· Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007). Το εύρημα αυτό θα μπορούσε να ερμηνευτεί, λαμβάνοντας υπόψη την τάση των αγοριών να χρησιμοποιούν στρατηγικές εξωτερίκευσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων, ενώ τα κορίτσια χρησιμοποιούν στρατηγικές εσωτερίκευσης (Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006). Επίσης, σύμφωνα με τους Feldman, Fisher, και Ransom (1995) τα κορίτσια τείνουν να αναζητούν κοινωνική στήριξη μέσω των διαπροσωπικών σχέσεων για την αντιμετώπιση καταστάσεων, ενώ τα αγόρια είναι πιο πιθανό να εκφράζουν τον θυμό τους μέσω της «εκδραμάτισης» (acting-out) μιας κατάστασης.

Σχετικά με την μη ύπαρξη ηλικιακών διαφορών, οι Maggs, Frome, Eccles, και Barber (1997) συμπέραναν ότι ο βαθμός και η συχνότητα εμπλοκής σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές κατά την εφηβεία, αποτελούν δείκτες πρόβλεψης για την εξέλιξη του ατόμου στην πρώιμη ενηλικίωση. Στην έρευνά τους, τα υποκείμενα που παρουσίασαν αυξημένα επίπεδα ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς ως έφηβοι, παρουσίασαν χαμηλή προσαρμογή και αυξημένη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά κατά την πρώιμη ενηλικίωση, γεγονός που δικαιολογεί την ύπαρξη ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών στην ενηλικίωση.

Ως προς την αντίληψη του κινδύνου, τα υποκείμενα του δείγματός μας επέλεξαν ως ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές: τη «χρήση ναρκωτικών» (περισσότερο στη μέση εφηβεία) και τη «συμμετοχή σε παρέες που ασκούν βία ή σε συμμορίες» (ανεξάρτητα από ηλικία). Επιπλέον, τα υποκείμενα στο δείγμα μας, απάντησαν ότι οι έφηβοι/νέοι ρισκοκινδυνεύουν συχνά: α) «γιατί τους αρέσει να κάνουν ό,τι απαγορεύεται» και β) «για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων. Οι επιλογές αυτές μπορούν να ερμηνευτούν στο πλαίσιο της ψυχοκοινωνικής προσέγγισης του Jessor (1992), ο οποίος υποστηρίζει ότι οι ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές πρέπει να εκλαμβάνονται ως στοχοθετημένες δράσεις, καθώς είναι

κεντρικής σημασίας για την αποδοχή και τον σεβασμό των συνομηλίκων, την εδραίωση της αυτονομίας από τους γονείς και την απόρριψη των νορμών και των αξιών της συμβατικής εξουσίας. Οι συμπεριφορές αυτές συνδέονται με την αντιμετώπιση του άγχους, την επιβεβαίωση, -στον εαυτό και στους άλλους-, συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ταυτότητας ή την επιβεβαίωση της ωριμότητας (Jessor, 1992). Σε αυτό το πλαίσιο, θα μπορούσε να ερμηνευτεί και το γεγονός ότι οι έφηβοι αναφέρουν ως ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά τη χρήση ναρκωτικών, περισσότερο στην μέση εφηβεία παρά στην όψιμη εφηβεία ή στη πρόωμη ενηλικίωση. Σύμφωνα με ευρήματα σχετικών ερευνών, η χρήση ναρκωτικών θεωρείται ότι παρουσιάζει αυξημένα ποσοστά κατά την μέση εφηβεία (Gans, Blyth, Elster, & Gaveras, 1990· Johnston, O'Malley, Bachman, & Schulenberg, 2008). Το γεγονός ότι την επιλέγουν ως ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, ίσως, υποδεικνύει ότι δεν υπάρχει κάποιο γνωστικό έλλειμμα σχετικά με την αναγνώριση του κινδύνου από τους εφήβους, αλλά η εμπλοκή σε μια τέτοιου είδους ρισκοκίνδυνη πράξη, είναι στοχοθετημένη, σηματοδοτώντας την τάση τους για ανεξαρτησία.

Σχετικά με την πρώτη επιλογή, (δηλ. ρισκοκινδυνεύουν «γιατί τους αρέσει να κάνουν ό,τι απαγορεύεται»), οι Jessor και Jessor (1977) αναφέρουν ότι οι έφηβοι συμμετέχουν σε προβληματικές συμπεριφορές σε τομείς που είναι απαγορευμένοι σε αυτούς, αλλά επιτρεπτοί στους ενήλικες, προκειμένου να εδραιώσουν ρόλους ενηλίκων. Επίσης, η Baumrind (1987) τονίζει πως η υπέρβαση των ορίων, δευτερευόντως, ενισχύει την αυτοεκτίμηση των εφήβων, βοηθάει στην αντιμετώπιση του άγχους και παρέχει ενίσχυση στην ανάληψη πρωτοβουλιών, ενώ η βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση των Irwin και Millstein (1992) προσθέτει ότι οι ρισκοκίνδυνη συμπεριφορές ίσως να εκπληρώνουν την ανάγκη των εφήβων για αυτοδιαχείριση. Πρέπει να σημειωθεί ότι και οι τρεις θεωρίες εκλαμβάνουν την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά ως φυσιολογική εφηβική αντίδραση και δεν αποτελεί δείκτη πρόβλεψης για παραβατική συμπεριφορά.

Η δεύτερη επιλογή (δηλ. ρισκοκινδυνεύουν «για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων») θα μπορούσε να ερμηνευτεί υπό την οπτική του εφηβικού εγωκεντρισμού, μέσω της διάστασης του φανταστικού ακροατηρίου. Ο Elkind (1967α), ως εισηγητής του όρου, πρότεινε ότι οι έφηβοι νιώθουν ότι βρίσκονται στο επίκεντρο της προσοχής και ότι διαρκώς αξιολογούνται. Γι' αυτό πολλές φορές γίνονται κραυγαλέοι, προκειμένου να τραβήξουν την προσοχή ενός φανταστικού ακροατηρίου, ενισχύοντας κατά αυτό τον τρόπο την αυτοεκτίμηση τους. Επίσης, αναφέρει ότι το φανταστικό ακροατήριο (όπως και ο προσωπικός μύθος) δεν μας εγκαταλείπει ποτέ. Ακόμα και οι ενήλικοι καταφεύγουν σε τέτοιου είδους πίστες υπό αγχογόνες καταστάσεις. Από την άλλη, ο Lapsley (1993),

θεωρεί ότι το φανταστικό ακροατήριο αποτελεί μηχανισμό άμυνας για την αντιμετώπιση του άγχους που πηγάζει από τη διαδικασία εξατομίκευσης-αποχωρισμού, επιτρέποντας στον έφηβο να διατηρεί στην φαντασία του, τους διαπροσωπικούς του δεσμούς κατά τη διαδικασία του ψυχολογικού αποχωρισμού. Τέλος, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως τα υποκείμενα στο δείγμα μας, έχοντας θεωρητικά κατακτήσει τις τυπικές λειτουργίες, αναφέρουν ότι οι έφηβοι/νέοι ρισκοκινδυνεύουν συχνά για να τραβήξουν την προσοχή ενός «πραγματικού ακροατηρίου», όπως είναι η ομάδα συνομηλίκων. Ο Elkind (1967α) αναφέρει ότι από τη στιγμή που ο έφηβος θα αρχίσει να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του πιο ρεαλιστικά, το φανταστικό ακροατήριο αντικαθίσταται από το πραγματικό, επιτρέποντας στον έφηβο να εδραιώσει, πλέον, αληθινές διαπροσωπικές σχέσεις, παρά σχέσεις εστιασμένες στον εαυτό. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται ερευνητικά, όλο και περισσότερο, από σύγχρονες έρευνες (βλ. τις έρευνες των (Vartanian & Powlishita, 2001· Bell & Brominick, 2003· Gardner & Steinberg, 2005).

Ως προς τη σχέση αυτοεκτίμησης και προσωπικού μύθου, στην παρούσα έρευνα, διαπιστώθηκε θετική συσχέτιση. Παρατηρήθηκε ότι η αυξημένη γενική αυτοεκτίμηση ή η σφαιρική αυτοεκτίμηση, σχετίζεται με την αυξημένη αίσθηση της διάστασης της παντοδυναμίας του προσωπικού μύθου (βλ. επίσης έρευνα των Goossens, Seiffge-Krenke, & Alfons, 1992). Επίσης, η αυξημένη γενική αυτοεκτίμηση ή η σφαιρική αυτοεκτίμηση, σχετίζεται με την αυξημένη τάση να πιστεύει κανείς ότι μαθαίνει από τα λάθη του, χωρίς να θεωρεί ότι κάποια πράξη του μπορεί να έχει μεγάλο κόστος (προσωπικός μύθος).

Τα παραπάνω ευρήματα μπορούν να ερμηνευθούν στο πλαίσιο των στρατηγικών αυτοενίσχυσης. Μερικοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι οι προσωπικοί μύθοι μπορεί να ανήκουν στην οικογένεια των θετικών ψευδαισθήσεων που συνδέονται με την ψυχολογική ευημερία. Ο προσωπικός μύθος έχει εκληφθεί ως προσαρμοστικός παράγοντας στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ, ως μορφή αμυντικού ναρκισσισμού και ως μορφή θετικής γνωστικής ψευδαίσθησης. Διαφαίνεται, λοιπόν, ότι συμβάλλει θετικά στην τόνωση της αυτοεκτίμησης, κυρίως, λόγω της συσχέτισής του με προσαρμοστικές ιδιότητες και αποτελεί δείκτη πρόβλεψης της αυταξίας, του αυτοελέγχου και της ψυχικής υγείας των εφήβων και των ενηλίκων (Taylor & Brown, 1988, 1994· Robins & Beer, 2001· Lapsley & Flannery, 2002). Η ερμηνεία αυτή είναι ανάλογη των απόψεων του Elkind (1967α) και του Lapsley (1993), οι οποίοι επίσης τονίζουν την συμβολή του ιδεασμού του προσωπικού μύθου στην διατήρηση ή ενίσχυση της αυτοεκτίμησης. Μία εναλλακτική ερμηνεία θα μπορούσε να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της δέσμευσης σε μια μορφή ταυτότητας (Marcia, 1980). Στη φάση της «επίτευξης ταυτότητας» (δέσμευση και βίωση

κρίσης), θεωρείται ότι η αυτοεκτίμηση διατηρείται, κυρίως, μέσω της αίσθησης αυταρέσκειας για την δύναμη του εφήβου, της αυτοπεποίθησης ότι θα τα καταφέρει με τις ικανότητες που έχει και της πίστης στην ατομική του αξία (προσαρμοστικός ναρκισσισμός) (Cramer, 1995).

Ως προς τη σχέση του προσωπικού μύθου με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, στην έρευνά μας, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο, απάντησαν υψηλά ως προς την παντοδυναμία. Το εύρημα αυτό είναι σύμφωνο με τα αποτελέσματα ερευνών που συνδέουν την αίσθηση του άτρωτου με την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά (Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale, & Hale, 2000· Lapsley & Flannery, 2002· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006· Aalsma, Lapsley, & Hill, 2009· Ravert, Schwartz, Zamboanga, Kim, Weisskirch, & Bersamin, 2009). Η αίσθηση του άτρωτου συσχετίζεται θετικά με την αίσθηση της παντοδυναμίας, ενώ συσχετίζεται αρνητικά με αίσθηση της μοναδικότητας (Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002).

Επιπλέον, στο δείγμα μας, βρέθηκε ότι τα υποκείμενα που απάντησαν ότι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο, απάντησαν περισσότερο και ότι μαθαίνουν από τα λάθη τους, ενώ αυτά που διστάζουν να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο, απάντησαν περισσότερο ότι έχουν καλά επίπεδα έλεγχου της συμπεριφοράς. Αρκετές έρευνες υποστηρίζουν ότι οι έφηβοι δεν προβαίνουν σε ρισκοκίνδυνες συμπεριφορές λόγω άγνοιας ή μειωμένης αντίληψης κινδύνου, όπως πρότεινε ο Elkind (1967α), αλλά αντιλαμβάνονται ότι αυτές οι συμπεριφορές προκαλούν αρνητικά αποτελέσματα (Beyth-Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren, & Jacobs-Quadrel, 1993· Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Gerrard, Gibbons, Benthin, & Hessling, 1996· Millstein & Halpern-Felsher, 2002). Η συσχέτιση των δυο αυτών επιλογών, υποδηλώνει ότι τα άτομα που δηλώνουν ότι μαθαίνουν από τα λάθη τους, ίσως, μεροληπτούν και δεν λαμβάνουν αρκετά υπόψη τις πιθανές καταστρεπτικές επιπτώσεις κάποιων συμπεριφορών, επειδή, ίσως, τη στιγμή που πρόκειται να εμπλακούν σε μια ρισκοκίνδυνη πράξη πιστεύουν ότι μπορούν να την διαχειριστούν ικανοποιητικά. Μια πιθανή ερμηνεία προκύπτει από την θεωρία των Taylor και Brown (1988), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το διανοητικά υγιές άτομο έχει τη ζηλευτή ικανότητα να διαστρεβλώνει την πραγματικότητα (γνωστική μεροληψία) προς μια κατεύθυνση που ενισχύει την αυτοεκτίμηση, διατηρεί την πίστη στην προσωπική αποτελεσματικότητα, και προωθεί μια αισιόδοξη άποψη για το μέλλον. Επίσης, μια εναλλακτική ερμηνεία έγκειται στη βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση των Irwin και Millstein (1992) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι, όταν οι έφηβοι ωριμάσουν βιολογικά και ψυχοκοινωνικά, έχουν την τάση να μειώνουν την αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στην συμπεριφορά, λόγω της προηγούμενης θετικής

εμπειρίας, των προηγμένων γνωστικών ικανοτήτων και της καλύτερης αντίληψης του κινδύνου, υπολογίζοντας κυρίως τις βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις και όχι τις μακροπρόθεσμες.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, το εύρημα ότι, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι θεωρούν πως είναι παντοδύναμα, επέλεξαν λιγότερο το ότι οι έφηβοι/νέοι ρισκοκινδυνεύουν συχνά «για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων». Το εύρημα αυτό ίσως υποδηλώνει ότι το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικό μύθος δεν αλληλεπιδρούν στο φαινόμενο του εγωκεντρισμού, αλλά είναι ανεξάρτητες και πολυπαραγοντικές κατασκευές. Μια εναλλακτική ερμηνεία δίνεται μέσω της οπτικής του Baumeister (1991), ο οποίος υποστηρίζει ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση χρησιμοποιούν άμεσες στρατηγικές αυτοενίσχυσης, ενισχύοντας απευθείας τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά, ενώ τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση έχουν την τάση να ενισχύουν την αυταξία τους έμμεσα, μέσω των άλλων.

Ως προς τη σχέση αυτοεκτίμησης και αντίληψης της ρισκοκίνδυνης συμπεριφοράς, παρατηρήθηκε ότι τα άτομα που θεωρούν ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά την «εμπλοκή σε παρέες ή συμμορίες που ασκούν βία», εμφανίζουν υψηλότερες τιμές στη γενική αυτοεκτίμηση. Σύμφωνα με τον Jessor(1992), τα νεαρά υποκείμενα με υψηλή αυτοεκτίμηση δεν νιώθουν την ανάγκη για αυτο-επιβεβαίωση μέσω της χρήσης βίας. Και αντίστροφα, η εμπλοκή σε βίαιες συμπεριφορές προϋποθέτει την ύπαρξη χαμηλής αυτοεκτίμησης, καθώς αυτά τα άτομα που ασκούν βία, συχνά, έχουν προηγουμένως τα ίδια υποστεί βία (ψυχολογική, κοινωνική ή σωματική). Φαίνεται ότι η βία, ως ρισκοκίνδυνη ή απαγορευμένη συμπεριφορά, ασκείται από νεαρά άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση, προκειμένου να εναντιωθούν στο κατεστημένο και να διαχειριστούν το άγχος τους που προκύπτει από την ανάγκη για προσδιορισμό της ταυτότητάς τους έξω από τις νόρμες των ενηλίκων (Jessor, 1992). Συμπερασματικά, το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει ότι η αυτοεκτίμηση αποτελεί δείκτη πρόβλεψης για την αντίληψη των ρισκοκίνδυνων συμπεριφορών.

Τέλος, ως προς την σχέση του εγωκεντρισμού με την αυτοεκτίμηση, τον προσωπικό μύθο και την ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά, στο δείγμα μας, τα υποκείμενα που απάντησαν ότι «συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν» και ότι «μαθαίνουν από τα λάθη τους», απάντησαν ότι «δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ρισκοκίνδυνο», ενώ είχαν υψηλότερες τιμές στην σφαιρική αυτοεκτίμηση. Τα υποκείμενα που επέλεξαν ότι «κάποιος κάνει κάτι ρισκοκίνδυνο για να τραβήξει την προσοχή των άλλων», είχαν χαμηλότερες τιμές στην σφαιρική αυτοεκτίμηση. Αυτή η τάση διαπιστώθηκε εντονότερα

στα αγόρια. Τα ευρήματα αυτά, είναι πιθανό να σχετίζονται με τη διπλή όψη της υψηλής αυτοεκτίμησης (Baumeister, Heatherton, & Tice, 1993).

Συγκεκριμένα, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση υπερτερούν έναντι των ατόμων με χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της διαχείρισης του εαυτού μόνο υπό φυσιολογικές, μη απειλητικές συνθήκες. Όταν, όμως, βρεθούν αντιμέτωπα με μια απειλή του Εγώ, η αυτοεκτίμηση καθίσταται ένας ισχυρός παράγοντας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, υπό την έννοια ότι μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική αυτοπεποίθηση, υπερεκτίμηση, και επακόλουθη αποτυχία, καθώς τα άτομα αυτά δεσμεύονται, λόγω του εγωκεντρισμού τους και των παραισθήσεων αυτοενίσχυσης, σε μη εφικτούς ριψοκίνδυνους στόχους. Από τα παραπάνω αποτελέσματα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ο εγωκεντρισμός, στο δείγμα μας, συνδέεται περισσότερο με την ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και την αυτοεκτίμηση παρά με τον προσωπικό μύθο, καθώς δεν διαπιστώθηκε κάποιο στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα σχετικά με την διάσταση της παντοδυναμίας.

Περιορισμοί Έρευνας

Σχετικά με τους περιορισμούς της παρούσας έρευνας πρέπει να αναφερθεί ότι χρησιμοποιήθηκε μόνο ένα ποσοτικό εργαλείο μέτρησης για την αντίληψη του εαυτού και την αυτοεκτίμηση: το πολυδιάστατο ερωτηματολόγιο αυτο-αναφορών ΠΑΤΕΜ IV. Το ερωτηματολόγιο αυτό θεωρείται από τα πιο αξιόπιστα σύγχρονα εργαλεία μέτρησης της έννοιας του εαυτού (Byrnes, 1996), όμως δεν μπορεί να διασφαλιστεί η ειλικρίνεια των ατόμων που απαντούν. Επίσης, ο Burns (1979) θεωρεί πως ένα πρόβλημα μέτρησης της έννοιας του εαυτού είναι η υποκειμενική ερμηνεία των λέξεων, που περιέχονται σε αυτο-περιγραφικές δηλώσεις. Ο ίδιος θέτει το θέμα της διαφοράς ανάμεσα στην έννοια του εαυτού (πώς βλέπει ένα άτομο τον εαυτό του) και στην αναφορά στον εαυτό (τι θα έλεγε σε έναν άγνωστο για τον εαυτό του) (Burns, 1979, σσ. 75-77). Ένας δεύτερος περιορισμός της παρούσας έρευνας είναι η κατασκευή αυτοσχέδιων ερωτήσεων για την μέτρηση του προσωπικού μύθου και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Ένας τρίτος περιορισμός είναι το μικρό και δημογραφικά περιορισμένο δείγμα (N=180).

Προτάσεις για Περαιτέρω Έρευνα

Στην έρευνά μας προσπαθήσαμε να διαπιστώσουμε τυχόν συσχετίσεις μεταξύ της αυτοεκτίμησης, του προσωπικού μύθου και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, έχοντας ως γνωστό υπόβαθρο την άποψη ότι κατά την μέση εφηβεία -από όπου ξεκινά το δείγμα μας- έχουν σταθεροποιηθεί ως ένα βαθμό οι τυπικές λειτουργίες. Παρόλα αυτά, θα άξιζε να

διερευνηθεί η συμβολή των τυπικών λειτουργιών και της λήψης οπτικής στην μεταξύ τους σχέση. Για την λήψη οπτικής θα μπορούσε να διενεργηθεί πειραματική διαδικασία σε ένα εργαστήριο που να εντοπίζει τυχόν αλλαγές στην λήψη οπτικής μεταξύ εφήβων και ενηλίκων ή να πραγματοποιηθούν ημι-δομημένες συνεντεύξεις. Ταυτόχρονα, καλό θα ήταν να χορηγηθούν χωριστές σταθμισμένες κλίμακες για κάθε ένα από τα υπό μελέτη φαινόμενα. Επίσης, κρίνεται αναγκαίο για την αξιοπιστία της έρευνας να διευρυνθεί το δείγμα τόσο δημογραφικά, όσο και ηλικιακά, λαμβάνοντας υπόψη και την πρόωμη εφηβεία, κατά την οποία αναμένεται να διαπιστωθούν σημαντικές αλλαγές σε σύγκριση με την μέση εφηβεία και την πρόωμη ενηλικίωση.

Επίσης, θα είχε ενδιαφέρον να ερευνηθεί η σχέση των υπό μελέτη φαινομένων - αυτοεκτίμησης, προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς- σε μεταβατικές περιόδους. Σε προηγούμενες έρευνες έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η αντιμετώπιση νέων καταστάσεων σε νέα περιβαλλοντικά πλαίσια, κατά την εφηβεία, αυξάνουν το άγχος και την επικέντρωση στον εαυτό και προκαλούν γνωστική σύγχυση (Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002· Kroger, 2003· Aalsma, Lapsley & Flannery, 2006· Schwartz, Maynard & Uzelac, 2008). Ερευνητικά έχει υποστηριχτεί ότι η αυτοεκτίμηση μειώνεται όταν τα άτομα αντιμετωπίζουν μια μετάβαση σε νέα σχολικά και κοινωνικά πλαίσια (Simmons, Blyth, & Bush, 1978· Eccles, Wigfield, Flanagan, Miller, Reuman, & Yee, 1989· Eccles, Wigfield, Iver, Reuman, & Midgley, 1991). Επίσης, ο εγωκεντρισμός (Goossens, Beyers, Emmen, & Aken, 2002· Schwartz, Maynard, & Uzelac, 2008) και πιο συγκεκριμένα ο προσωπικός μύθος, έχουν συσχετιστεί θετικά με την προσαρμοστικότητα (Lapsley & Flannery, 2002· Aalsma, Lapsley, & Flannery, 2006). Τέλος, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά έχει βρεθεί ότι συσχετίζεται αρνητικά με την προσαρμογή (Maggs, Frome, Eccles, & Barber, 1997, Byrnes, Miller, & Schafer, 1999). Τι συμβαίνει, λοιπόν, ως προς τα υπό μελέτη φαινόμενα, σε τέτοιου είδους μεταβατικές περιόδους; Η έρευνα αυτή θα μπορούσε να σχεδιαστεί σε δύο φάσεις, δηλαδή, να μετρηθεί αμέσως μετά την μετάβαση (π.χ. από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο, από το Γυμνάσιο στο Λύκειο και από το Λύκειο στο Πανεπιστήμιο), κατά το φθινόπωρο, και η ίδια διαδικασία να ακολουθηθεί την άνοιξη, όταν τα υποκείμενα θεωρητικά θα έχουν πλέον προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Aalsma, M., Lapsley, D., & Flannery, D. (2006). Personal fables, narcissism, and adolescent adjustment. *Psychology in the Schools, 43*(4), 481-491.
- Alberts, A., Elkind, D., & Ginsberg, S. (2007). The personal fable and risk-taking in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 36*, 71-76.
- Anton, W. D., & Reed, J. R. (1991). *College adjustment scales*. Odessa, FL: Psychological Resources Inc.
- Arnett, J. (1989). *Understanding reckless behavior in adolescence*. Presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Kansas City.
- Arnett, J. (1990α). Drunk driving sensation seeking, and egocentrism among adolescents. *Personality and Individual Differences, 11*, 541-546.
- Arnett, J. (1990β). Contraceptive use, sensation seeking and adolescent egocentrism. *Journal of Youth of Adolescence, 19*, 171-180.
- Arnett, J. (1991). Still crazy after all these years: Reckless behavior among young adults aged 23-27. *Person. individ. Diff., 12* (12), 1305-1313.
- Arnett, J. (1992). Reckless behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review, 12*, 339-373.
- Arnett, J., Offers, D. & Fine, M. A. (1997). Reckless driving in adolescence: “Stait” and “Trait” factors. *A&d. Anal. and Prev., 29* (1), 57-63.
- Arnett, J. (1999). Adolescent Storm and Stress, Reconsidered, *American Psychological Association, 54*(5), 317-326.
- Arnett, J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*, 469-480.
- Austrian, S.G. (2008). *Developmental theories through the life circle*. New York: Columbia University Press.
- Baumeister, R. F., Tice, D.M. & Hutton, D.G. (1989). Self presentational motivations and personality differences in self esteem. *Journal of Personality, 57*, 547-579.
- Baumeister, R.F. (1991). *Escaping the Self: Alcoholism, Spirituality, Masochism, and Other Flights from the Burden of Selfhood*. New York: Basic Books.
- Baumeister, R.F. (1993). *Self-esteem: The puzzle of low self-regard*. NY: Plenum

- Baumeister, R. F., Heatherton, T. F., & Tice, D. M. (1993). When ego threats lead to self-regulation failure: Negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, *64*, 141-156.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *American Psychological Society*, *4* (1), 1-45.
- Baumrind, D. (1987). A developmental perspective on adolescent risk taking in contemporary America. C E Irwin, Jr. (ed.). *Adolescent social behavior and Health, New directions for Child development*, *37*, 93-125.
- Beck, A. T., & Steer, R. A. (1987). *Manual for the revised Beck Depression Inventory*. San Antonio: Psychological Corporation.
- Bell, H. J., & Bromnick, D. R. (2003). The social reality of the imaginary audience a grounded theory approach. *Adolescence*, *38* (150), 205-219.
- Benthin, A., Slovic, P., & Severson, H. (1993). A psychometric study of risk perception. *Journal of Adolescence*, *16*, 153-168.
- Bernstein, R. M. (1980). The development of the self-system during adolescence. *Journal of Genetic Psychology*, *136*, 231-245.
- Beyth-Marom, R., Austin, L., Fischhoff, B., Palmgren, C., & Jacobs-Quadrel, M. (1993). Perceived consequences of risky behaviors: Adults and adolescents. *Developmental Psychology*, *29*, 549-563.
- Block, J. H., & Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.), *Minnesota symposium on child psychology* (Vol. 13, pp. 39-101). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Block, J., & Robins, R. W. (1993). A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood. *Child Development*, *64*, 909-923.
- Blos, P. (1962). *On adolescence*. NY: Free press.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *Psychoanalytic study of the child*, *22*, 162-186.
- Blos, P. (1968). Character formation in adolescence. *Psychoanalytic study of the child*, *23*, 245-263.
- Boyer, T. W. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental Review*, *26*, 291-345.
- Broughton, J. (1978). Development of concepts of self, mind, reality and knowledge. *New Directions for Child Development*, *1*, 75-99.

- Brown, B. B., Clasen, D. R., & Eicher, S. A. (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Developmental Psychology, 22*, 521–530.
- Brown, J. D. (1993). Self-esteem and self-evaluation: Feeling is believing. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 4, pp. 27-58). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Buber, M. (1937/1958). *I and Thou*. Edinburgh: T. & T. Clark.
- Burns, B. R. (1979). *The self-concept*. England: Longman.
- Byrne, B. (1996). *Measuring self-concept across the life span*. Washington DC: American Psychological Association.
- Byrnes, J. P. Miller, D. C., & Schafer, W. D. (1999). Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis, *Psychological Bulletin, 125* (3), 367-383.
- Bolognini, M. Plancherel, B. Bettschart, W., & Halfon, O. (1996). Self-esteem and mental health in early adolescence: development and gender differences. *Journal of Adolescence, 19*, 233–245.
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and the clarity of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 538-549.
- Campbell, J. D., & Lavalley, L. F. (1993). Who am I? The role of self-concept confusion in understanding the behavior of people with low self-esteem. In R. F. Baumeister (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* (pp. 3-20). New York: Plenum.
- Cast, A. D., & Burke, P. J. (2002). A Theory of Self-Esteem. *Social Forces, 80* (3), 1041-1068.
- Cauffman, E., & Steinberg, L. (2000). (Im)maturity of Judgment in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Capable Than Adults. *Behavioral Sciences and the Law, 18*, 741- 760.
- Chubb, N. H., Fertman, C. I., & Ross, J. L. (1997). Adolescent self-esteem and locus of control: A longitudinal study of gender and age differences. *Adolescence, 32*, 113–129.
- Cohn, L. D., Macfarlane, S., Yanez, C., & Imai, W. K. (1995). Risk perception: Differences between adolescents and adults. *Health Psychology, 14*, 217–222.
- Connell, W. F., Stroobant, R. E., Sinclair, E. E., Connell, R. W., & Rogers, K. W. (1975). *Studies of city youth*. Sydney: Hicks-Smith.
- Coopersmith, S. (1967). *Antecedents of Self-Esteem*. San Francisco: Freeman.
- Côté, J. E. (2009). Identity formation and self development in adolescence. In R. M. Lerner, L. D. Steinberg (eds.), *Handbook of Adolescent Psychology: Individual bases of adolescents development, 1* (pp. 266-305), Hoboken, NJ : Wiley.

- Cramer, P. (1991). *The development of defense mechanisms: Theory, research and assessment*. New York: Springer-Verlag.
- Cramer, P. (1995). Identity, narcissism, and defense mechanisms in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 29, 341-361.
- Cramer, P. (1997). Identity, Personality, and Defense Mechanisms: An Observer-Based Study. *Journal of Research in Personality*, 31, 58-77.
- Damon, W. & Hart, D. (1982). The Development of Self-Understanding from Infancy through Adolescence. *Child Development*, 53, 841-864.
- Damon, W. & Hart, D. (1988). *Self understanding in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press.
- Davis, M. H. (1994). *Empathy: A Social Psychological Approach*. Dubuque, Iowa: Brown and Benchmark.
- Demo D. H., & Savin-Williams, R. C. (1983). Early Adolescent Self-Esteem as a Function of Social Class: Rosenberg and Pearlin Revisited. *American Journal of Sociology*, 88 (4), 763-774.
- Donovan, J. E., Jessor, R., & Costa, F. M. (1991). Adolescent health behavior and conventionally-unconventionally: An extension of Problem Behavior Theory. *Health Psychology*, 10 (1), 52-61.
- DuBois, D., Felner, R. D., Brand, S., Phillips, R. S. C., & Lease, A. M. (1996). Early adolescent self-esteem: A developmental-ecological framework and assessment strategy. *Journal of Research on Adolescence*, 6, 543-579.
- Duggan, P. M., Lapsley, D. K., & Norman, K. (2000). *Adolescent invulnerability and personal uniqueness: Scale development and initial construct validation*. Paper presented at the 8th Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence, Chicago, Illinois.
- Dusek, J. B., Flaherty, J. F., & Hill, J. P. (1981). The Development of the Self-Concept during the Adolescent Years. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 46 (4), 1-67.
- Eccles, J. S., Wigfield, A., Flanagan, C. A., Miller, C., Reuman, D., & Yee, D. (1989). Self-concepts, domain values and self-esteem: Relations and changes at early adolescence. *Journal of Personality*, 57, 283-310.
- Eccles, J. S., Wigfield, A., Iver, D. M., Reuman, D. A., & Midgley, C. (1991). Transitions during early adolescence: Changes in children's domain specific self-perceptions and general self-esteem across the transition to high school. *Developmental Psychology*, 27 (4), 552-565.

- Eisenberg, N., Guthrie, I.K., Cumberland, A., Murphy, B.C., Shepard, S.A., Zhou, Q., & Carlo, G. (2002). Prosocial development in early adulthood: a longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82 (6), 993-1006.
- Elkind, D. (1967α). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38, 1025-1034.
- Elkind, D. (1967β). Middle-class delinquency. *Mental Hygiene*, 51, 80-84.
- Elkind, D. (1976). Cognitive development and psychopathology: observations on egocentrism and ego defense. In E. Schopler & R.J. Reichler (Eds.), *Psychopathology and child development* (pp.742-775). New York: Plenum.
- Elkind, D. (1978). *The Child's Reality: Three Developmental Themes*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Elkind, D., & Bowen, R. (1979). Imaginary audience behavior in children and adolescents. *Developmental Psychology*, 15, 38-44.
- Elkind, D. (1980). Child development and counseling. *The Personnel and Guidance Journal*, 58, 353-355.
- Elkind, D. (1985α). Egocentrism redux. *Developmental Review*, 5, 210-226.
- Elkind, D. (1985β). Cognitive development and adolescent disabilities. *Journal of Adolescent Health Care*, 6, 84-89.
- Enright, R., Lapsley, D., & Shukla, D. (1979). Adolescent egocentrism in early and late adolescence. *Adolescence*, 14, 687-695.
- Enright R., Shukla D., & Lapsley, D. (1980). Adolescent egocentrism-Sociocentrism and self-consciousness. *Journal of Youth Adolescence*, 9 (2), 101-116.
- Epley, N., Morewedge, C. K., & Keysar, B. (2004). Perspective taking in children and adults: Equivalent egocentrism but differential correction. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 760-768.
- Erickson, S., Feldman, S.S., & Steiner, H. (1997). Defense Reactions and Coping Strategies in Normal Adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 28 (1), 45-57.
- Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle*. New York: International Universities Press.
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton.
- Feldman, S.S., Fisher, L., & Ransom, D.C. (1995). Is "What is good for the goose good for the gander"? Sex differences in relationships between adolescent coping and adult adaptation. *J.Res. Adolesc.*, 5, 333-359.
- Fischer, K. W. (1980). A theory of cognitive development: the control and construction of hierarchies of skills. *Psychological review*, 87, 477-531.

- Fisher, M., Schneider, M., Pegler, C., & Napolitano, B. (1991). Eating attitudes, health - risk behaviours, self-esteem, and anxiety among adolescent females in Suburban High school. *Journal of Adolescence Health, 12*, 377-384.
- Ford, M., Wentzel, K., Wood, D., Stevens, E., & Siesfeld, G. A. (1990). Processes associated with integrative social competence: Emotional and contextual influences on adolescent social responsibility. *Journal of Adolescent Research, 4*, 405-425.
- Fox, R. K., & Corbin, C. B. (1989). The Physical Self-Perception Profile: Development and Preliminary Validation, *Journal of Sports and Exercise Psychology, 11*, 408-30.
- Frankenberger, K. D. (2000). Adolescent egocentrism: a comparison among adolescents and adults. *Journal of Adolescence, 23*, 343-354.
- Freud, A. (1958/1998). On adolescence. In Maja Perret-Catipovic & Francois Ladame (eds.), *Adolescence and psychoanalysis: the story and the history* (pp. 67-103), London: Karnac Books.
- Freud, A. (1966/2007). *Το εγώ και οι μηχανισμοί άμυνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Freud, S. (1905/1953). The transformation of puberty. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud, 7*, London: Hogarth Press.
- Gans, J., Blyth, D., Elster, A., & Gaveras. L. L. (1990). America's adolescents: How Healthy Are They? *American Medical Association, 1*, Chicago III .
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer Influence on Risk Taking, Risk Preference, and Risky Decision Making in Adolescence and Adulthood: An Experimental Study. *Developmental Psychology, 41* (4), 625-635.
- Garner, D. M., & Garfinkel, P. E. (1979). The Eating Attitudes Test: An index of tile symptoms of anorexia nervosa. *Psychol. Med., 9*, 273-279.
- Gerrard, M., Gibbons, F. X., Benthin, A. C., & Hessling, R. M. (1996). A longitudinal study of the reciprocal nature of risk behaviors and cognitions in adolescents: What you do shapes what you think, and vice versa. *Health Psychology, 15*, 344-354.
- Gibbons, F. X., & Gerrard, M. (1995). Predicting young adults' health risk behavior. *Journal of Personality and Social Psychology, 69*, 505-517.
- Gilbert, L. A. (1992). Gender and counseling psychology: Current knowledge and directions for research and social action. In S. D. Brown, & R. W. Lent (Eds.), *Handbook of Counseling Psychology* (pp. 383-416). New York: Wiley.
- Goossens, L. (1984). Imaginary audience behavior as a function of age, sex, and formal operational thinking. *International Journal of Behavioral Development, 7*, 77-93.

- Goossens, L., Seiffge-Krenke, I., & Alfons M. (1992). The many faces of adolescent egocentrism: Two European Replications. *Journal of Adolescent Research, 7*, 43-58.
- Goossens, L., Beyers, W., Emmen, M., & Van Aken, M. A. G. (2002). The imaginary audience and personal fable: Factor analyses and concurrent validity of the “new look” measures. *Journal of Research on Adolescence, 12*, 193–215.
- Gray, W. M. (1976). *How is your logic?*. (Experimental ed., Form A). Boulder, CO: Biological Sciences, Curriculum Study.
- Gray, M. W., & Hudson, M. L. (1984). Formal operations and the imaginary audience. *Development Psychology, 20* (4), 619-627.
- Greenberger, E., Josselson, R., Knerr, C., & Knerr, B. (1974). The measurement and structure of psychosocial maturity. *Journal of Youth and Adolescence, 4*, 127-143.
- Greene, K., Kromar, M., Walters, H. L., Rubin, D. L. Hale, J., & Hale, L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation seeking. *Journal of Adolescence, 23*, 439-461.
- Greening, L., Stoppelbein, L. Chandler, C. C., & Elkin, T. D. (2005). Predictors of children’s and adolescents’ risk perception. *Journal of Pediatric Psychology, 30* (5), 425-435.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist, 35*, 603-618.
- Gullette, D. L., & Lyons, M. A. (2006). Sensation seeking, self-esteem, and unprotected sex in college students. *JANAC, 17* (5), 24-31.
- Harter, S. (1982). The perceived competence scale for children. *Child Development, 53*, 87–97.
- Harter, S. (1983). Developmental perspectives on the self-system. In E.M. Hetherington (Ed.), *Handbook of child Psychology: Socialization, personality and social development*, (Vol. 4. pp.275-386). New York: Wiley.
- Harter, S. (1986). Processes underlying the construction, maintenance and enhancement of the self-concept in children. In J. Suls & A. Greenwald (Eds.), *Psychological perspectives on the self*, (Vol. 3, pp.137-181). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Harter, S. (1988). *Manual for the self-perception profile for adolescents*. Denver, CO: University of Denver Press.
- Harter, S. (1990a). Processes underlying adolescent self-concept formation. In R. Montemayor, G.R. Adams & T.P. Gullota (Eds.), *From childhood to adolescence: A traditional period?* (pp.205-239). Newbury Park, CA: Sage.

- Harter, S. (1990β). Self and identity development. In S. S. Feldman & G. R. Elliot (Eds.), *At the threshold: The developing adolescent*, (pp. 352-387). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: A Developmental Perspective*. New York: Guilford.
- Harter, S., & Monsour, A. (1992). Developmental analysis of opposing self-attributes in the adolescent self-portrait. *Developmental psychology*, 28 (2), 251-260.
- Harter, S., Bresnick, S., Heather, A. B., & Whitesell, N. R. (1997). The development of multiple role related selves during adolescence. *Development and Psychopathology*, 9, 835-853.
- Hatcher, R. A., Trussell, J., Stewart, F., & Stewart, G. (1994). *Contraceptive technology*. New York: Irvington.
- Hattie, J. (1992). *Self-concept*. Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Hatzinikolaou, K. (2002). *The development of empathy and sympathy in the first year*. Thesis, PhD degree. Winnicott Research Unit, School of Psychology, The University of Reading.
- Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94 (3), 319-340.
- Hirsch, B. J., & Rapkin, B. D. (1987). The transition to junior high school: A longitudinal study of self-esteem, psychological, symptomatology, school life, and social support. *Child Development*, 58 (5), 1235-1243.
- Hoffman, L.M. (2000). *Empathy and moral development: implications for caring and justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Igra, V., & Irwin, C. E. (1996). Theories of adolescent risk-taking behavior. In R. J. DiClemente & H. B. Hansen et al. (Eds.), *Handbook of adolescent health risk behavior* (pp. 35-51). New York: Plenum Press.
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking from childhood to adolescence*. New York: Basic Books.
- Irwin, C., & Millstein, S. (1992). Risk-taking behaviors and biopsychosocial development during adolescence. In E. Susman, L. Feagans & W. Ray (Eds.), *Emotion, cognition, and development in children and adolescents*, (pp. 75-102). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Irwin, E. C., Igra, V. Eyre, S., & Millstein, S. (1997). Risk-taking behavior in adolescents: The paradigm. In M. S. Jacobson & J. M. Rees et al. (Eds.), *Adolescent nutritional*

- disorders: Prevention and treatment* (pp. 1-35). New York: New York Academy of Sciences.
- James, W. (1892). *Psychology: the briefer course*. New York: Harper & Bros.
- Jessor, R. (1992). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Developmental Review, 12*, 374-390
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Jessor, R., Van den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M., & Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescents problem behavior: moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology, 31*(6), 923-933.
- Johnson, R. J., McCaul, K. D., & Klein W. M. P. (2002). Risk involvement and risk perception among adolescents and young adults *Journal of Behavioral Medicine, 25* (1), 67-82.
- Johnston, L. D., O'Malley, P. M., & Bachman, J. G. (1994). *National survey results on drug use from the Monitoring the Future study, 1975-1993* (NIH Publication No. 94-3810). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2008). *Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings*, (NIH Publication No. 08-6418). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.
- Kaplan, H. (1975). The self-esteem motive. In Kaplan, H. B. (Ed.) *Self-Attitudes and Deviant Behavior* (pp. 10-31). Pacific Palisades, CA.: Goodyear.
- Keating, D. P. (1975). Precocious cognitive development at the level of formal operations. *Child Development, 46*, 276-280.
- Keith, L.K. & Bracken, B.A.(1996). Self-concept instrumentation: A historical and evaluative review. In B.A. Bracken (Ed.), *Handbook of self-concept: Developmental, social and clinical considerations* (pp. 91-170). New York: Wiley
- Kelley C. M. & Jacoby L. L. (1996). Adult egocentrism: Subjective experience versus analytic bases for judgment. *Journal of Memory and Language, 35*, 157-175.
- Kelly, K. M., Jones, W. H., & Adams J. M. (2002). Using the imaginary audience scale as a measure of social anxiety in young adults. *Educational and Psychological Measurement, 62*, 896-914.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1990). The stability of self-concept during adolescence and early adulthood: A six-year follow-up study. *Journal of General Psychology, 117*, 361-368.

- Kovacs, M. (1985). A children's depression inventory (CDI). *Psychopharmacology Bulletin*, 21, 995–998.
- Koval, J. J., & Pederson, L. L. (1999). Stress-coping and other psychosocial risk factors: A model for smoking in grade 6 students. *Addictive Behaviors*, 24, 207–218.
- Kroger, J., & Haslett, S. J. (1988). Separation-individuation and ego identity status in late adolescence: A two-year longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 17 (1), 59-79.
- Kroger, J. (2003). Identity development during adolescence. In G.R. Adams & M.D. Berzonski (eds.), *Blackwell book of Adolescence* (pp. 205-226). Oxford: Blackwell Publishers
- Kroger, J. (2007). *Identity development: Adolescence through adulthood*. London: Sage publication.
- Kuhn, D. (2009). Adolescent thinking. In R. M. Lerner, L. D. Steinberg (eds.), *Handbook of Adolescent Psychology: Individual bases of adolescents development* (Vol. 1, pp. 152-228), Hoboken, NJ : Wiley.
- Lapsley, D. K. (1985). Elkind on Egocentrism. *Developmental review*, 5, 227-236.
- Lapsley, D. K., & Murphy, M. N. (1985). Another look at the theoretical assumptions of adolescent egocentrism. *Developmental Review*, 5, 201-217.
- Lapsley, D. K., Milstead, M., Quintana, S. M, Flannery, D., & Buss, R. R. (1986). Adolescent egocentrism and formal operations: Tests of a theoretical assumption. *Developmental Psychology*, 22 (6), 800-807.
- Lapsley, D., & Rice, K. (1988). The “new look” at the imaginary audience and personal fable: Toward a general model of adolescent ego development. In D. Lapsley & F. C. Power (Eds.), *Self, ego, and identity: Integrative approaches* (pp. 109– 129). New York: Springer–Verlag.
- Lapsley, D. K., FitzGerald, D., Rice, K., & Jackson, S. (1989). Separation-individuation and the “new look” at the imaginary audience and personal fable: A test of an integrative model. *Journal of Adolescent Research*, 4, 483–505.
- Lapsley, D. K., & Quintana, S. M. (1990). Rapprochement in late adolescent separation-individuation: a structural equations approach, *Journal of Adolescence*, 13, 371-385.
- Lapsley, D. K. (1991). Egocentrism theory and the “New Look” at the imaginary audience and the personal fable in adolescence. In Lerner, R.M., Petersen, A.C. & J.Brooks-Gunns (Eds.), *Encyclopedia of adolescence* (pp. 281-286), New York: Garland.

- Lapsley, D. K. (1993). Toward an integrated theory of adolescent ego development: The “New Look” at adolescent egocentrism. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 63, 562-571.
- Lapsley, D. K., & Flannery, D. (2002). Personal fables, risk behaviours and adjustment in early and middle adolescence. Manuscript under review.
- Lapsley, D. K. (2003). The two faces of adolescent invulnerability. In D. Romer (Ed.), *Reducing adolescent risk: Toward an integrated approach* (pp. 25–31). Thousand Oaks: Sage Productions, Inc.
- Lapsley, D. K., Aalsma, M., & Halpern-Felsher, B. (2005). *Invulnerability and risk behaviour in early adolescence*. Paper presented at the biannual meeting of the Society for Research in Child Development, Atlanta.
- Lapsley, D. K., & Hill, P. L. (2009). Subjective invulnerability, optimism bias and adjustment in emerging adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 39 (8), 847-857.
- Lechner, C., & Rosenthal, D. (1984). Adolescents, self-consciousness, and the imaginary audience. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 110, 289-305.
- Lunzer, E. (1965). Problems of formal reasoning in test situations. In P. Mussen (Ed.), European research in cognitive development [Special issue], *Monographs for the Society for Research in Child Development*, 30 (2), Serial No. 100, 19-46.
- Maggs, G. L., Frome, P. M., Eccles, J. S., & Barber, B. L. (1997). Psychosocial resources, adolescent risk behavior and young adult adjustment: is risk taking more dangerous for some than others?. *Journal of Adolescence*, 20, 103-119.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. New York: Basic Books.
- Maïano, C., Ninot, G., & Bilard, J. (2004). Age and gender effects on global self-esteem and physical self-perception in adolescents. *European Physical Education Review*, 10 (1), 53–69.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 351-358.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. In Adelson, J. (Ed.). *Handandbook of Adolescent Psychology* (pp. 159-187), New York: Wiley.
- Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41, 954-969.
- Marsh, H. W. (1989α). Age and sex effects in multiple dimensions of self-concept: Preadolescence to adulthood. *Journal of Educational Psychology*, 81, 417- 430.

- Marsh, H. W. (1989β). Global self-esteem: Its relation to specific facet of self concept and their importance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1224-1236.
- McGee, R., & Williams, S. (2000). Does low self-esteem predict health compromising behaviors among adolescents? *Journal of Adolescence*, 23, 569-582.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Millstein, S. G. & Halpern-Felsher, L. B. (2002). Judgments about risk and perceived invulnerability in adolescents and young adults. *Journal of research on adolescence*, 12 (4), 399-422.
- Neff, K. D. (2003α). Self-Compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2, 85-101.
- Neff, K. D. (2003β). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2, 223-250.
- Neff, K. D., & McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity*, 9, 225-240.
- Neisser, U. (1988). Five kinds of self-knowledge. *Philosophical Psychology*, 1, 35-59.
- Neisser, U. (1991). Two perceptually given aspects of the self and their development. *Developmental Review*, 11, 197-209.
- O'Connor, B. P., & Nikolic, J. (1990). Identity development and formal operations as sources of adolescent egocentrism. *Journal of Youth and Adolescence*, 19 (2), 149-158.
- O'Connor, B. P. (1994). Identity development and perceived parental behavior as sources of adolescent egocentrism. *Journal of Youth and Adolescence*, 24 (2), 205-227.
- Osgood, D. W., Johnston, L. D., O'Malley, P. M., & Bachman, J. G. (1988). The generality of deviance in late adolescence and early adulthood. *American Sociological Review*, 53 (1), 81-93.
- Palombo, J., Bendiscen, H. K., & Kohn, B. J. (2009). *Guide to psychoanalytic developmental theories*. New York: Springer.
- Parsons, J. T., Halkitis, P. N., Bimbi, D., & Borkowski, T. (2000). Perceptions of the benefits and costs associated with condom use and unprotected sex among late adolescent college students. *Journal of Adolescence*, 23, 377-391.
- Petersen, A. C., Schulenberg, J. E., Abramowitz, R. H., Offer, D., & Jarcho, H. D. (1984). A self-image questionnaire for young adolescents (SIQYA): Reliability and validity studies. *Journal of Youth and Adolescence*, 13, 93-109.

- Peterson, C. (1982). The imaginary audience and age, cognition and dating. *The Journal of Genetic Psychology, 140*, 317-318.
- Piaget, J. (1962). *Comments on Vygotsky's critical remarks concerning "The language and thought of the child" and "Judgment and reasoning in the child"*. Cambridge, Mass.: M. I. T. Press.
- Piaget, J. (1967). *Six psychological studies*. New York: Random House.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1975). *The origin of the idea of chance in children*. New York: Norton.
- Polce-Lynch, M., Myers, B. J., Kliwer, W., & Kilmartin, C. (2001). Adolescent self-esteem and gender: Exploring relations to sexual harassment, body image, media influence, and emotional expression. *Journal of Youth and Adolescence, 30* (2), 225-244.
- Porcerelli, J. H. Thomas, S., Hibbard, S., & Cogan, R. (1998). Defense mechanisms development in children, adolescents and late adolescents. *Journal of Personality Assessment, 71* (3), 411-420.
- Pro-Ed, Inc. (1990). *Self-esteem Index*. Austin, TX: Pro-Ed.
- Quatman, T., & Watson, C. M. (2001). Gender differences in adolescent self-esteem: An exploration of domains. *The Journal of Genetic Psychology, 162* (1), 93-117.
- Raskin, R., & Hall, C. S. (1981). The Narcissistic Personality Inventory: Alternate form reliability and further evidence of construct validity. *Journal of Personality Assessment, 45*, 159-162.
- Ravert, R. D., Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Kim, S. Y., Weisskirch, R. S., & Bersamin, M. (2009). Sensation seeking and danger invulnerability: Paths to college student risk-taking. *Personality and Individual Differences, 47*, 763-768.
- Robins, R. W., & Beer, J.S. (2001) Positive illusions about the self: Short-term benefits and long term costs. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*, 340-352.
- Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L., Gosling, S. D., & Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging, 17*, (3), 423-434.
- Robins, R. W., Fraley, R. C., Roberts, B. W., & Trzesniewski, K. H. (2001). A longitudinal study of personality change in young adulthood. *Journal of Personality, 69*, 617-640.
- Robins, R. W., Hendin, H. M., & Trzesniewski, K. H. (2001). Measuring global self-esteem: Construct validation of a single item measure and the Rosenberg Self-Esteem scale. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*, 151-161.

- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. New York: Basic Books.
- Rosenberg, M., & Simmons, R. G. (1975). Sex differences in the self-concept in adolescence. *Sex Roles, 1*, 147-59.
- Rosenberg, M. (1986). Self-concept from middle childhood through adolescence. In J. Suls & A. Greenwald (Eds.), *Psychological perspectives on the self*, (Vol. 3, pp.107-136). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Roth, D. L., Snyder, C. R., & Pace, L. M. (1986). Dimensions of favorable self-presentation. *Journal of Personality and Social Psychology, 51*, 867-874.
- Rowe, D. (1985). Sibling interactions and self-report delinquent behavior: A study of 265 twin pairs. *Criminology, 23*, 223-240.
- Salkind, N. (2006). *Εισαγωγή στις θεωρίες της ανθρώπινης ανάπτυξης*, (Μτφ. Δ. Μαρκουλή), Αθήνα: Πατάκης.
- Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1985). The self-consciousness scale: A revised version for use with general populations. *Journal of Applied Social Psychology, 15*(8), 687-699.
- Schwalbe, M. L., & Staples, C.L. (1991) Gender Differences in Sources of Self-Esteem, *Social Psychology Quarterly, 54* (2), 158-168
- Schwartz, P., Maynard, A.M., & Uzelac, S. M. (2008). Adolescence egocentrism: a contemporary view. *Adolescence, 43*, 441-449.
- Secord, P., & Peevers, B. (1974). The development and attribution of person concepts. In T. Mischel (Ed.), *Understanding other persons* (pp.117-142). Oxford: Blackwell.
- Selman, R. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. New York: Academic Press.
- Shaffer, D.R. (2009). *Social and personality development*. USA: Wadsworth Cengage Learning.
- Simmons, R. G., Rosenberg F., & Rosenberg M. (1973). Disturbance in the self-image at Adolescence. *American Sociological Review, 38* (5), 553-568.
- Simmons, R. G., & Rosenberg, F. (1975). Sex, Sex Roles, and Self-image. *Journal of Youth and Adolescence, 4* (3), 229-258.
- Simmons, R. G., Blyth, D. A. & Bush, D. M. (1978). The transition into early adolescence: A longitudinal comparison of youth in two educational contexts. *Sociology of Education, 51* (3), 149-162.

- Simmons, R. G., Blyth, D. A., Van Cleave, E. F., & Bush, D. M. (1979). Entry into early adolescence: The impact of school structure, puberty, and early dating on self-esteem. *American Sociological Review*, 44 (6), 948-967.
- Simmons, R. G., & Blyth, D. A. (1987). *Moving into adolescence. The impact of pubertal change and school context*. New York: Aldine De Gruyter.
- Smith, G. E., Gerrard, M. & Gibbons, F. X. (1997). Self-esteem and the relation between risk behavior and perceptions of vulnerability to unplanned pregnancy in college women. *Health Psychology*, 16 (2), 137-146.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. C., & Lushene, R. E. (1970). *Manual for the state trait anxiety inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Spielberger, C. (1973). *Manual for the state-trait anxiety inventory for children*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Stein, J. A., Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1994). Psychosocial correlates and predictors of AIDS risk behaviors, abortion, and drug use among a community sample of young adult women. *Health Psychology*, 13, 308-318.
- Steinberg, L. (2004). Risk taking in adolescence. What changes and why?. Annual N.Y. *Academic Science*, 1021, 51-58.
- Steiner, M. D., Feldman, S. S., & Araujo, B. A. (1996). Defense mechanisms in adolescents as a function of age sex and mental health status. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34 (10),1344-1354.
- Strathman, A., Gleicher, F., Boninger, D., & Edwards, C.S. (1994). The consideration of future consequences: Weighing immediate and distant outcomes of behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 742-752.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1988). Illusions and well being: A social psychological perspective in mental health. *Psychological Bulletin*, 103, 193-210.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1994). Positive illusions and well being revised: Separating fact from fiction. *Psychological Bulletin*, 116 (1), 21-27.
- Tobin, K., & Capie, W. (1981). The development and validation of a group test of logical thinking. *Education and Psychological Measurement*, 41, 413-432.
- Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., & Robins, R. W. (2003). Stability of self-esteem across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (1), 205–220
- Vaillant, G. E. (1977/1995). *Adaptation to life*. Boston: Little Brown & Company.
- Vartanian, L. R. (2000). Revisiting the imaginary audience and personal fable constructs of adolescent egocentrism: A conceptual review. *Adolescence*, 35, 639-661.

- Vartanian, L. R. (2001). Adolescent's reactions to hypothetical peer group conversations: Evidence for an imaginary audience?. *Adolescence*, 36 (142), 347-380.
- Vartanian, L. R., & Powlisha, K. K. (2001). Demand Characteristics and Self-Report: Measures of Imaginary Audience Sensitivity: Implications for Interpreting Age Differences in Adolescent Egocentrism. *The Journal of Genetic Psychology*, 162 (2), 187-200.
- Vygotsky, L.S. (1934/1987). Thinking and speech. In the collected works of L.S. Vygotsky. *Problems of general psychology*, 1, New York: Plenum.
- Weinberger, D. A., & Schwartz, G. E. (1990). Distress and restraint as superordinate dimensions of self-reported adjustment: A typological perspective. *Journal of Personality*, 58, 381-417.
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 806-820.
- Weinstein, N. D. (1984). Why it won't happen to me: Perceptions of risk factors and susceptibility. *Health Psychology*, 3, 431-457.
- White, S. H. (1997). G. Stanley Hall: Από την φιλοσοφία στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Στο Γ. Κουγιουμουτζάκης (επιμ.), *Αναπτυξιακή Ψυχολογία: Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον* (σσ. 59-89), Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Wild, L. G., Flisher, A. J., Bhan, A., & Lombard, C. (2004). Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domains. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 45(8), 1454-1467.
- Zimmerman, M. A., Copeland, L. A., Shope, J. T., & Dielman, T. E. (1997). A longitudinal study of self-esteem: Implications for adolescent development. *Journal of Youth and Adolescence*, 26, 117-141.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Zuckerman, M., Eysenck, S. B. G., & Eysenck, H. J. (1978). Sensation seeking in England and America: Cross-cultural, age, and sex comparisons. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 46, 139-149.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Γαλανάκη, Ε. (1996). Το «φανταστικό ακροατήριο» και ο «προσωπικός μύθος»: Μια πρώτη διερευνητική προσέγγιση των δυο εκδηλώσεων του εφηβικού εγωκεντρισμού. *Ψυχολογία*, 3 (3), 1-19.
- Γαλανάκη, Ε. (2001). Το «φανταστικό ακροατήριο» και ο «προσωπικός μύθος» των εφήβων σε σχέση με την ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και την αντίληψη του κινδύνου. *Ψυχολογία*, 8 (4), 411-430.
- Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. (1998/2001). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κουγιουμουτζάκης, Ι. (1997). Η γνωστική θεωρία του U. Neisser για τον εαυτό. *Επιστημονική Επιτηρίδα*, 2, 110-132.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (1999). Η σπουδαιότητα των επιμέρους τομέων αυτοαντίληψης ως παράγοντας διαφοροποίησης της συνάφειάς τους με την αυτοαντίληψη. *Ψυχολογία*, 7 (2), 223-239.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2001α). *Αυτοαντίληψη και αυτοεκτίμηση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μακρή-Μπότσαρη, Ε. (2001β). *Πως αντιλαμβάνομαι τον εαυτό μου IV-ΠΑΤΕΜ IV*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Μπαμπινιώτης Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Παπάνης, Ε. (2009). *Η αυτοεκτίμηση και η μέτρηση της: Εμπειρική έρευνα και ψυχοκοινωνικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ατραπός.
- Τριλίβα, Σ., & Chimienti, G. (2002). *Ανακάλυψη: Αυτογνωσία, αυτοκυριαρχία, αυτοεκτίμηση. Συναισθηματική και κοινωνική επιδεξιότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΚΑΙ ΡΙΣΚΟΚΙΝΔΥΝΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Το παρόν ερωτηματολόγιο χορηγείται στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας της κας Κατερίνας Μπάτζου, φοιτήτριας του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτισμός και Ανθρώπινη Ανάπτυξη» του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Στόχος της εργασίας είναι η κατανόηση των παραγόντων που σχετίζονται με την αυτοεκτίμηση και τη ρισκοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται ανώνυμα. Καλείστε να απαντήσετε με ειλικρίνεια σε 40 ερωτήσεις. Κάθε φορά σημειώνετε ένα x στο κουτί που αντιστοιχεί στην απάντηση που σας ταιριάζει. Στις 2 τελευταίες ερωτήσεις μπορείτε να δώσετε παραπάνω από μία απάντηση.

Σας ευχαριστούμε θερμά για τη συμμετοχή σας.

Η ερευνήτρια
Κ. Μπάτζου

Η επιβλέπουσα της έρευνας
Β. Τσούρτου
Λέκτορ Αναπτυξιακής Ψυχολογίας

Παρακαλούμε συμπληρώστε ανώνυμα τις παρακάτω χρήσιμες ερωτήσεις.

Σχολείο..... Τάξη.....
Πανεπιστημιακό Τμήμα στο οποίο φοιτά:..... Εξάμηνο:.....
Φύλο Αγόρι Κορίτσι Ηλικία.....

Μέσος όρος γενικής βαθμολογίας.....

Και οι δύο γονείς μου εργάζονται
Ο ένας γονιός μου εργάζεται

Μορφωτικό επίπεδο γονέων Δημοτικό
 Γυμνάσιο-Λύκειο
 ΑΕΙ – ΤΕΙ
 Μεταπτυχιακά – Διδακτορικό

Τι θα θέλατε να κάνετε μετά το λύκειο;

.....
.....
.....
.....

Τι θα θέλατε να κάνετε μετά τις σπουδές σας;

.....
.....
.....

Να επιλέξετε μόνο μία από τις 4 απαντήσεις στις παρακάτω ερωτήσεις:

1. **Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι είναι τόσο καλοί μαθητές στα περισσότερα σχολικά μαθήματα όσο και άλλοι έφηβοι της ηλικίας τους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν είναι τόσο σίγουροι και αναρωτιούνται αν είναι το ίδιο καλοί στα περισσότερα σχολικά μαθήματα όπως οι συνομήλικοί τους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
2. **Μερικοί έφηβοι δυσκολεύονται στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν δυσκολεύονται στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
3. **Μερικοί έφηβοι τα πάνε καλά στα διαγωνίσματα των περισσότερων σχολικών μαθημάτων.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν τα πάνε καλά στα διαγωνίσματα των περισσότερων σχολικών μαθημάτων.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
4. **Μερικοί έφηβοι παίρνουν χαμηλούς βαθμούς στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι παίρνουν υψηλούς βαθμούς στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
5. **Μερικοί έφηβοι τα καταφέρνουν πολύ καλά στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά στα περισσότερα σχολικά μαθήματα.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
6. **Μερικοί έφηβοι δυσκολεύονται να κάνουν φίλους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι κάνουν πολύ εύκολα φίλους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
7. **Μερικοί έφηβοι έχουν πολλούς φίλους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν έχουν πολλούς φίλους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
8. **Μερικοί έφηβοι έχουν κάποιο στενό φίλο με τον οποίο μοιράζονται τις προσωπικές τους σκέψεις.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν έχουν στενό φίλο με τον οποίο να μοιράζονται τις προσωπικές τους σκέψεις.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

9. Μερικοί έφηβοι θα ήθελαν να έχουν ένα στενό φίλο με τον οποίο να μοιράζονται τα συναισθήματά τους (χαρά, λύπη, φόβο, απογοήτευση).
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι έχουν κάποιο στενό φίλο με τον οποίο μοιράζονται τα συναισθήματά τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
10. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι είναι κοινωνικά αποδεκτοί μεταξύ των συνομηλίκων τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι θα ήθελαν να είναι κοινωνικά αποδεκτοί από περισσότερους συνομηλίκους τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
11. Μερικοί έφηβοι συνήθως συζητούν τα προβλήματα τους με τους γονείς τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι σπάνια συζητούν τα προβλήματά τους με τους γονείς τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
12. Μερικοί έφηβοι δυσκολεύονται να συνεννοηθούν με τους γονείς τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι συνεννοούνται εύκολα με τους γονείς τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
13. Μερικοί έφηβοι σπάνια έρχονται σε σύγκρουση με τους γονείς τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι έρχονται συχνά σε σύγκρουση με τους γονείς τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
14. Μερικοί έφηβοι ενεργούν και εκφράζονται ελεύθερα μπροστά στους γονείς τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι δυσκολεύονται να ενεργήσουν και να εκφραστούν ελεύθερα μπροστά στους γονείς.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
15. Μερικοί έφηβοι δεν τα πάνε και τόσο καλά με τους γονείς τους.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι τα πάνε καλά με τους γονείς τους.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
16. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι θα τα καταφέρουν πολύ καλά αν πάνε να εργαστούν σε μια εργασία μερικής απασχόλησης.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
 Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι δεν θα τα καταφέρουν αν πάνε να εργαστούν σε μια εργασία μερικής απασχόλησης.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

17. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι δεν έχουν αρκετές ικανότητες για να τα καταφέρουν καλά αν αναλάβουν κάποια αμειβόμενη εργασία.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι έχουν πράγματι αρκετές ικανότητες για να τα καταφέρουν καλά αν αναλάβουν κάποια αμειβόμενη εργασία.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
18. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι είναι αρκετά έτοιμοι για να αναλάβουν και να διατηρήσουν μια αμειβόμενη θέση εργασίας.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι δεν είναι ακόμα αρκετά έτοιμοι για να αναλάβουν και να διατηρήσουν μια αμειβόμενη θέση εργασίας.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
19. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι δεν έχουν ακόμη αποκτήσει αρκετά προσόντα ώστε να τα καταφέρουν σε μια αμειβόμενη εργασία.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι έχουν αρκετά προσόντα ώστε να τα καταφέρουν σε μια αμειβόμενη εργασία.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
20. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι είναι πραγματικά σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας αμειβόμενης εργασίας.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι αναρωτιούνται για το αν είναι πραγματικά σε θέση να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας αμειβόμενης εργασίας.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
21. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι προκαλούν το αισθηματικό ενδιαφέρον των ατόμων του αντίθετου φύλου.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι δεν προκαλούν το αισθηματικό ενδιαφέρον των ατόμων του αντίθετου φύλου.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
22. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι, εάν εκδηλώσουν αισθηματικό ενδιαφέρον για κάποιο άτομο του αντίθετου φύλου, αυτό το άτομο θα ανταποκριθεί.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι αναρωτιούνται μήπως, όταν εκδηλώσουν αισθηματικό ενδιαφέρον για κάποιο άτομο του αντίθετου φύλου, αυτό το άτομο δεν ανταποκριθεί.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
23. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι δεν ελκύουν αισθηματικά τα άτομα του αντίθετου φύλου.
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι ελκύουν αισθηματικά τα άτομα του αντίθετου φύλου.
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

- 24. Μερικοί έφηβοι δυσκολεύονται να αναπτύξουν αισθηματικές σχέσεις με άτομα του αντίθετου φύλου, ακόμα κι όταν το επιδιώκουν.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν δυσκολεύονται να αναπτύξουν αισθηματικές σχέσεις με άτομα του αντίθετου φύλου, αν το επιδιώξουν.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 25. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι τα άτομα του αντίθετου φύλου αποφεύγουν να δημιουργήσουν αισθηματικές σχέσεις μαζί τους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι τα άτομα του αντίθετου φύλου δεν αποφεύγουν να δημιουργήσουν αισθηματικές σχέσεις μαζί τους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 26. Μερικοί έφηβοι συνήθως κάνουν αυτό που είναι σωστό.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι συχνά δεν κάνουν αυτό που είναι σωστό.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 27. Μερικοί έφηβοι συνήθως βρίσκουν τον μπελά τους με αυτά που κάνουν.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι συνήθως δεν κάνουν πράγματα που τους βάζουν σε μπελάδες.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 28. Μερικοί έφηβοι συχνά δυσκολεύονται να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι συνήθως ελέγχουν εύκολα τη συμπεριφορά τους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 29. Μερικοί έφηβοι συχνά κάνουν πράγματα που δεν θα έπρεπε να κάνουν.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι σπάνια κάνουν πράγματα που ξέρουν ότι δεν θα έπρεπε να κάνουν.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 30. Μερικοί έφηβοι συνήθως συμπεριφέρονται έτσι όπως ξέρουν ότι πρέπει να συμπεριφερθούν.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι συχνά δεν συμπεριφέρονται έτσι όπως ξέρουν ότι πρέπει να συμπεριφερθούν.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 31. Μερικοί έφηβοι έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

- 32. Μερικοί έφηβοι συχνά αμφιβάλλουν για το αν αξίζουν ως άτομα.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν αμφιβάλλουν για το αν αξίζουν ως άτομα.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 33. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι, γενικά, δεν μπορούν να κάνουν κάποια πράγματα το ίδιο καλά όπως και οι άλλοι.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι, γενικά, μπορούν να κάνουν κάποια πράγματα το ίδιο καλά όπως και οι άλλοι.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 34. Μερικοί έφηβοι πιστεύουν ότι υπάρχουν αρκετά πράγματα στον εαυτό τους για τα οποία είναι υπερήφανοι.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι πιστεύουν ότι δεν υπάρχουν και πολλά πράγματα στον εαυτό τους για τα οποία να είναι υπερήφανοι.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 35. Μερικοί έφηβοι νιώθουν αποτυχημένοι.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι δεν νιώθουν αποτυχημένοι.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 36. Κάποιοι έφηβοι δεν φοβούνται να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι διστάζουν να κάνουν κάτι ριψοκίνδυνο.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 37. Κάποιοι έφηβοι θεωρούν ότι είναι παντοδύναμοι.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοι έφηβοι θεωρούν ότι είναι πολύ αδύναμοι.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα
- 38. Συχνά μαθαίνουμε από τα λάθη μας ή από τα ατυχήματά μας.**
 Μου ταιριάζει απόλυτα Μάλλον μου ταιριάζει
- Άλλοτε πάλι το να κάνουμε ένα λάθος μας κοστίζει πολύ.**
 Μάλλον μου ταιριάζει Μου ταιριάζει απόλυτα

Στις παρακάτω ερωτήσεις μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις.

39. Τι θεωρείτε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά;

- α. να οδηγήσω χωρίς δίπλωμα αυτοκίνητο ή μηχανή
- β. την υπερβολική ταχύτητα
- γ. να δοκιμάσω μία ναρκωτική ουσία
- δ. να καταναλώσω πολύ αλκοόλ
- ε. να συναντήσω κάποιον με τον οποίο επικοινωνήσα μέσω διαδικτύου (π.χ. facebook)
- στ. να βγω αργά το βράδυ χωρίς παρέα ή συνοδό
- ζ. να επιδοθώ σε ένα ριψοκίνδυνο άθλημα χωρίς την επίβλεψη ειδικού
- η. να αποκρύψω την αλήθεια ή να πω ψέμα για κάτι πολύ σημαντικό
- θ. να κάνω παρέα με άτομα που χρησιμοποιούν βία ή να εμπλακώ σε συμμορίες
- ι. άλλο.....

40. Συχνά οι έφηβοι ριψοκινδυνεύουν

- α. για να τραβήξουν την προσοχή των άλλων
- β. γιατί τους αρέσει να κάνουν αυτό που απαγορεύεται
- γ. για να αντιδράσουν στους γονείς ή στη συμβουλή κάποιου ενήλικα
- δ. επειδή ταυτίζονται με πρότυπα που δεν φοβούνται τον κίνδυνο
- ε. γιατί πιστεύουν πως, ό,τι κι αν συμβεί, θα τα καταφέρουν
- στ. για να αποδείξουν την αξία τους στους στενούς φίλους ή στις στενές φίλες
- ζ. για να αποδράσουν από τα προβλήματα ή την πλήξη της καθημερινότητας
- η. για να δοκιμάσουν τα όριά τους
- θ. γιατί δεν μπορούν να καταλάβουν πόσο επικίνδυνη είναι μία συμπεριφορά
- ι. γιατί τους αρέσει να πειραματίζονται με άγνωστα πράγματα ή νέες εμπειρίες
- ια. άλλο.....

Συναίνεση του Γονέα

Έχω ενημερωθεί για την έρευνα με τίτλο «Αυτοεκτίμηση και Εγωκεντρισμός στην Εφηβεία», που θα διεξαχθεί από την Β. Τσούρτου (Λέκτορα Αναπτυξιακής Ψυχολογίας του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης), στην οποία θα συμμετάσχει ως βοηθός η κα. Μπάτζου (μεταπτυχιακή φοιτήτρια, μέλος της ερευνητικής ομάδας).

Έχω λάβει γνώση της διαδικασίας της έρευνας και των στόχων της, και έχω λάβει τη διαβεβαίωση ότι η έρευνα θα σεβαστεί τα δικαιώματα των παιδιών που θα συμμετάσχουν σ' αυτήν και θα τηρηθεί ο κώδικας δεοντολογίας της έρευνας με παιδιά. Συγκεκριμένα, με έχουν διαβεβαιώσει ότι οι απαντήσεις των μαθητών στο ερωτηματολόγιο που θα δοθεί θα είναι ανώνυμες, ότι τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρουσιαστούν μόνο για εκπαιδευτικούς σκοπούς, και πάντα ανώνυμα, και οποιαδήποτε στιγμή θελήσει, το παιδί μου θα μπορεί να διακόψει τη συμμετοχή του στην έρευνα. Επίσης, ως γονέας θα ενημερωθώ για τα αποτελέσματα της έρευνας.

Συμφωνώντας με τα παραπάνω, δηλώνω ότι συναινώ να συμμετάσχει το παιδί μου στην έρευνα.

Ημερομηνία.....

Ο γονέας,

Υπογραφή.....

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΕΝΙΑΙΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ
Π/ΘΜΙΑΣ & Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Δ/ΥΝΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ Δ/ΘΜΙΑΣ ΕΚΠ/ΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ Α'

Ταχ. Δ/ση: Ανδρέα Παπανδρέου 37
Τ.Κ. – Πόλη: 15180 Μαρούσι
Ιστοσελίδα:
Πληροφορίες: Αν. Πασχαλίδου
Τηλέφωνο: 210-3442238

Να διατηρηθεί μέχρι

Βαθμός Ασφαλείας

Μαρούσι 12-10-2010
Αριθ. Πρωτ 127862/Γ2
Βαθ. Προτερ.

ΠΡΟΣ :

- κ. Βασιλική Τσούρτου
Τ.Θ. 1074
Κεντρικό Ταχυδρομείο Χανίων
Τ.Κ. 73100
- Δ/ση Δ/θμιας Εκπ/σης
Ρεθύμνης

ΘΕΜΑ : Έγκριση διεξαγωγής έρευνας

Απαντώντας σε σχετική αίτηση και μετά τη γνωμοδότηση του Τμήματος Ερευνών, Τεκμηρίωσης και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (πράξη 9/2010) σας γνωρίζουμε ότι **επιτρέπουμε** τη διεξαγωγή έρευνας από την κ. Βασιλική Τσούρτου κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2010-2011 με τις εξής προϋποθέσεις: α) Πριν από την έναρξη της έρευνας να γίνει ενημέρωση των Διευθυντών και του συλλόγου Διδασκόντων των σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, οι οποίες θα συμμετάσχουν στην έρευνα, σχετικά με τη διαδικασία διεξαγωγής της. β) Η έρευνα να γίνει με τη σύμφωνη γνώμη τους. γ) Η έρευνα να γίνει με την έγγραφη συγκατάθεση των γονέων - κηδεμόνων των μαθητών (για κάθε μαθητή χωριστά). Ο Διευθυντής του σχολείου να αποστείλει στους γονείς προς συμπλήρωση το έντυπο γονικής συναίνεσης που θα του κατατεθεί από την ερευνήτρια και στο οποίο θα περιγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας. Στη συνέχεια, αφού συγκεντρώσει τα ενυπόγραφα σημειώματα με τη συγκατάθεση των γονέων να προχωρήσει στη διεξαγωγή της έρευνας. δ) Οι μαθητές να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια **ανώνυμα** και εφόσον το επιθυμούν. ε) Οι μαθητές θα απασχοληθούν έως μία (01) διδακτική ώρα. στ) Η συγκέντρωση και μελέτη των στοιχείων να γίνει σύμφωνα με

Η

την αρχή προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και δε θα δημοσιοποιηθούν ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα.

Επισημαίνεται ότι η συμμετοχή στην έρευνα δεν είναι υποχρεωτική.

Η έρευνα έχει θέμα **«Αυτοεκτίμηση και εγωκεντρισμός σε μαθητές Λυκείου και φοιτητές»** και απευθύνεται στους μαθητές του Πειραματικού Λυκείου Ρεθύμνου, του 1^{ου}, 2^{ου} και 3^{ου} Γενικού Λυκείου Ρεθύμνου.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας θα πρέπει :

1. Οι επισκέψεις στα σχολεία να γίνουν μετά από συνεννόηση με το Διευθυντή τους και σε συνεργασία με το σύλλογο καθηγητών, ώστε να μην παρεμποδίζεται η ομαλή διεξαγωγή των μαθημάτων.

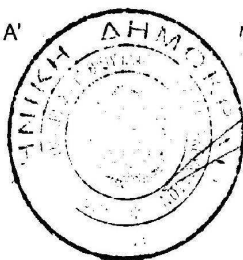
2. Τα αποτελέσματα της έρευνας μετά την ολοκλήρωσή της να κοινοποιηθούν στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και στο Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (Αδριανού 91, 10596 Αθήνα).

3. Ο Διευθυντής της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ρεθύμνης να ενημερώσει σχετικά τους Διευθυντές των σχολείων ευθύνης του, ώστε να διευκολύνουν την ενδιαφερόμενη στην πραγματοποίηση της έρευνας αυτής σύμφωνα με τα παραπάνω.

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΜΕΡΚΟΥΡΗΣ

Εσωτ. Διανομή
Δ/ση Σπουδών Δ.Ε. Τμήμα Α'

Πιστό Αντίγραφο
Από τη Διεύθυνση Διευθύνσεων
& Πρωτοβάθμιας

ΚΟΤΖΑΜΠΑΣΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤ

Η